

Suomen lotat Kolmannen valtakunnan vieraina

Lottien kokemuksia palkinto- ja virkistysmatkoilta Saksaan

vuosina 1943–1944

Jenna Saarenketo
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Huhtikuu 2021

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Vapaussodan Invalidien Muistosäätiö on tukenut tätä tutkielmaa Lotta Svärd huolto- ja perinnerahaston apurahalla 2018.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

SAARENKETO, JENNA: Suomen lotat Kolmannen valtakunnan vieraina. Lottien kokemuksia palkinto- ja virkistysmatkoilta Saksaan vuosina 1943—1944.

Pro gradu -tutkielma, 81 s., 4 liites.

Kulttuurihistoria

Huhtikuu 2021

Pro gradu -tutkielmassani tutkin lottien kokemuksia palkinto- ja virkistysmatkoilta Saksaan vuosina 1943—1944. Matkoja järjestettiin yhteensä viisi, joista neljää viimeistä tarkastelen työssäni. Kutsu matkoille tuli SS-johtaja Heinrich Himmleriltä ja matkat järjestettiin SS-järjestön, Suomen päämajan ja Lotta Svärd -järjestön yhteistyönä. Työssäni tutkin sitä, kuinka lotat kokivat matkansa Saksaan. Pohdin myös, miksi Lotta Svärd -järjestö lähetti lottia Saksaan sekä sitä miksi Kolmas valtakunta ja Himmler kutsuivat lottia vieraakseen. Olen työssäni kiinnostunut myös sitä, mitä lotille Saksasta näytettiin. Tutkielmani keskiössä ovat lottien matkoilta kirjoittamat matkapäiväkirjat ja kirjeet sekä heidän lehtiin kirjoittamansa matkakertomukset ja lehtiin antamansa haastattelut.

Työni kiinnittyy kulttuurihistorialliseen historiantutkimukseen ja sen mikrohistorialliseen lähestymistapaan. Työni on myös osa uutta sotahistoriallista tutkimusta ja sen kokemushistoriallista lähestymistapaa. Tarkastelemalla lottien matkoista kertovia tekstejä tutkin lottien kokemuksia. Kokemukset ovat yleisen ja yksityisen maailman risteämäkohtia, joiden kautta voidaan kertoa myös maailmasta, jossa kokemukset ovat syntyneet. Lottien kokemusten kautta tutkin siis myös Suomen ja natsi-Saksan välisiä suhteita vuosina 1943—1944. Pro gradu -työni sijoittuu osaksi tutkimuskenttää, jossa tarkastellaan Suomen ja Kolmannen valtakunnan välisiä suhteita uusista näkökulmista.

Matkat olivat keino liennyttää Suomen ja Kolmannen valtakunnan tulehtuneita suhteita epävirallisoin keinoin, minkä vuoksi Lotta Svärd -järjestö lähetti lottia matkoille. Matkat olivat lotille pääasiassa virkistysmatkoja, mutta he tiedostivat niiden propagandistisen merkityksen ja lehtikirjoituksissa lotat korostavatkin matkojen merkitystä aseveljeyden tiivistäjinä. Kolmas valtakunta käytti lottia propagandassaan, jolla pyrittiin työllistämään Saksan naisia vapaaehtoisesti osaksi Saksan sotakoneistoa. Himmler olikin kiinnostunut lotista, koska hän piti lottia SS-järjestön naisalajaoston, SS-helferinnen, esikuvina. Matkojen aikana lotille pyrittiin näyttämään ideaalia kuvaa natsi-Saksasta. Lottien Saksan matkat olivat siis osa Kolmannen valtakunnan sisäistä ja ulkoista propagandaa.

Asiasanat: lotat, Saksa, toinen maailmansota, matkustaminen, kokemukset, propaganda, aseveljeys.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Alkuperäislähteet ja tutkimusetiikka	5
1.3. Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus.....	13
1.4. Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat	16
2. Tervetuloa Saksaan	20
2.1. Kutsu Kolmanteen valtakuntaan.....	20
2.2. Aseveljeyden tiivistämistä isänmaan puolesta	25
3. Kutsun motiivit.....	30
3.1. Himmlerin vieraina.....	30
3.2. Saksan naisten vieraina.....	39
3.3. Vastarintaliikkeen saattajat	44
4. Propagandan maisemat	49
4.1. Kolmannen valtakunnan vastaanotto.....	49
4.2. ”Meille tahdotaan varmaan näyttää Saksan kauneimmat osat”	58
5. Lopuksi	71
Lähteet	75
Liitteet.....	82

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Ensimmäiseksi minun on saatava sanotuksi, että jos olisimme odottaneet paljon nähtävää, suuria elämyksiä ja vilpitöntä ystävällisyyttä niin todellisuus ylitti kuitenkin kaikki odotuksemme. Olimme yllättyneitä siitä kaikesta huomaavaisuudesta, mitä meille osoitettiin. Tuntui kuin olisimme olleet suuruuksia ja kuitenkin olimme vain 16 eri puolilta Suomen kerättyjä, vaatimattomia rivilottia.¹

Lotta Ebba Ekman oli juuri palannut kaksi kuukautta kestäneeltä Saksan matkaltaan takaisin Kemiin, kun *Pohjois-Pohja* -lehden reportteri kuuli lotan keskustelevan matkasta uteliaan miesjoukon kanssa. Matkakertomus kuulosti reportterin korvaan kiinnostavalta ja hän pyysi lotalta haastattelua. Lotta aloitti haastattelun kertomalla matkasta, joka oli huomaavaisuudessaan ja elämyksellisyydessään ylittänyt kaikki odotukset.² Matka, jolle Ebba Ekman osallistui, oli järjestyksessään kolmas Lotta Svärd -järjestön, Suomen päämajan sekä SS-järjestön suomalaisille lotille ja sotainvalideille järjestämä palkinto- ja virkistysmatka. Matkoja järjestettiin yhteensä viisi vuosina 1943—1944. Seurueet matkasivat Kolmanteen valtakuntaan SS-valtakunnanjohtaja Heinrich Himmlerin ja Waffen-SS:n vieraina.³

Suomen ja Kolmannen valtakunnan välinen yhteistyö alkoi toisen maailmansodan aikana vuonna 1941, kun Saksa aloitti suurhyökkäyksensä itään ja Suomi lähti sotaan Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla. Maat olivat tehneet yhteistyötä kuitenkin jo ennen Suomen sisällissotaa, kun valkoinen Suomi lähetti miehiä jääkärikoulutukseen Saksaan. Myös Lotta Svärd sai alkunsa Suomen sisällissodasta valkoisen puolen huoltojoukkoina. Tuolloin valkoisen puolen naiset aktivoituivat huolehtiakseen muun muassa valkoisten joukkojen muonituksesta ja lääkinnästä. Lottien toiminta olikin alusta

---

¹ Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943.

² Ibid.

³ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Lotta Svärd keskusjohtokunnan kirje ulkoministeriön kauppapoliittiselle osastolle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; SS-järjestön kutsu Suolahdelle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM; Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, A78:14, LM; Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

lähtien tiiviisti kytköksissä suojeluskuntiin. Virallisesti valtakunnallinen Lotta Svärd -järjestö perustettiin vuonna 1921 ja sen toiminta jatkui aina vuoteen 1944 saakka, jolloin sen toiminta lakkautettiin Moskovan välirauhan nojalla.⁴

Lotta Svärd -järjestö oli naisten vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö ja sen toiminta jakautui hierarkkisesti valtakunnalliseen keskusjohtokuntaan, piirihohtokuntiin sekä paikallisosastoihin. Lotat eivät tarttuneet aseisiin, vaan he toimivat suojeluskuntien ja tarvittaessa myös Puolustusvoimien huolto- ja avustustehtävissä. Lotat toimivat erilaisissa jaostoissa, joita olivat muonitus-, lääkintä-, varus- viestintä⁵- ja huoltojaosto. Toisen maailmansodan aikana Lotta Svärd -järjestön naiset tukivatkin toiminnallaan Suomen Puolustusvoimia vapauttaen toiminnallaan miehiä rintamalle. Järjestön jäsenyyden edellytyksenä oli 17 vuoden ikä, uskollisuus lailliselle yhteiskuntajärjestykselle sekä hyvämaineisuus. Lottatoiminnan keskeisten arvojen pohjana olivat koti, uskonto ja isänmaa. Lottaihanteiden mukaan lottien edellytettiin olevan nöyriä sekä tottelevan kuria ja järjestystä. Lotilla tuli olla myös korkea moraali ja heidän täytyi toimia ennen kaikkea siveellisesti. Ihanteet olivat aikakaudelle tyypillisiä, eikä niitä voida tarkastella ajastaan erillisinä. Lotta Svärd -järjestön erotti muista naisjärjestöistä kuitenkin lottien sitoutuminen maanpuolustustyöhön niin rauhan kuin sodan aikana. Lottakasvatuksella haluttiin olevan naisille sama merkitys kuin armeijan käynnillä miehille. Lottana olemista pidettiin arvokkaana ja ihailtavana asiana. Lottatoiminta oli hyvin suosittua ja järjestön lakkautushetkellä marraskuussa 1944 Lotta Svärd -järjestön jäseniä oli yhteensä noin 230 000.⁶

Lotta Svärdin toiminta kiinnosti myös kansainvälisesti ja järjestön innoittamana lottajärjestöjä perustettiin muun muassa Ruotsiin, Norjaan, Eestiin ja Tanskaan. Myös muut ulkomaiset naisjärjestöt ottivat mallia Suomen lottien toiminnasta, esimerkiksi Unkarissa ja Italiassa. Lotat olivatkin esikuvia naisten maanpuolustustoiminnalle myös kansainvälisesti. Lotta Svärd -järjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Fanni Luukkonen

---

⁴ Vehviläinen 1982, passim; Pohls & Latva-Äijö 2009, 13—32, 400 ja passim; Jokisipilä & Könönen 2013, 22—23 & passim.

⁵ Viestintäjaosto perustettiin sodan tarpeisiin vasta vuonna 1941. Pohls & Latva-Äijö 2009, 313.

⁶ Lukkarinen 1981, 300 & passim.; Pohls & Latva-Äijö 2009, 58—61, 146, 149, 152—153, 155, 280—332 & passim.; Olsson 2005, 57. Lottaihanteesta tarkemmin ks. esim. Olsson 2005, 57—84. Lotta Svärd -järjestön jäseniä olivat toimenlotat, kannattajajäsenet sekä lottatyöt. Suurin osa lotista kuului toimenlottiin, jotka olivat sitoutuneet osallistumaan myös Puolustusvoimien palvelukseen tilanteen niin vaatiessa. Lukkarinen 1981, 300; Pohls & Latva-Äijö 2009, 165—170.

vieraili usein sisarjärjestöjen luona ja piti heihin tiiviisti yhteyttä. Ennen toista maailmansotaa Lotta Svärd -järjestö piti yhteyksiä myös Saksan kansallissosialistiseen naisjärjestöön. Talvisodan myötä suhteet Saksaan kuitenkin viilenivät, mutta jatkosodan puhjettua Lotta Svärdin suhteet Saksaan tiivistyivät aseveljeyden myötä. Talvella 1942 Saksan Kansallissosialististen naisten pitkäaikaisin johtaja oli Gertrud Scholtz-Klink vieraili Suomessa Lotta Svärd keskusjohtokunnan vieraana. Fanni Luukkosen teki vastavierailun Saksaan heti seuraavan vuoden toukokuussa. Luukkosen vierailun ohjelmassa oli suomalaisten naistaiteilijoiden näyttelyn avaus Berliinissä sekä vierailu Kolmannen valtakunnan Führerin Adolf Hitlerin luona, joka myönsi Luukkoselle Saksan Kotkan-ritarikunnan ristin rintatähtineen.⁷

Palkinto- ja virkistysmatkoilla myös tavalliset lotat osallistuivat jatkosodan aikana Suomen ja Kolmannen valtakunnan suhteiden ylläpitoon. *Salzburg Zeitungissa* 12.2.1943 julkaistun lehtikirjoituksen perusteella SS-Reichführerin Saksaan kutsuma yhdeksän henkinen lottaseurue vieraili Salzburgissa helmikuussa 1943.⁸ Todennäköisesti uutisessa mainittu ryhmä on ensimmäinen Saksassa palkinto- ja virkistysmatkalla ollut lottaseurue. Ensimmäinen palkinto- ja virkistysmatka mainitaan myös Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuoden 1943 vuosikertomuksessa, mutta jostain syystä matkasta ei ole löytynyt enempää aineistoa, siksi tutkin pro gradussa neljää viimeistä matkaa.⁹ Tutkimieni neljän matkan ajankohdat ovat: 19.6.1943—22.8.1943, 17.9.1943—17.11.1943, tammikuu—12.3.1944¹⁰ sekä 24.5.1944—27.7.1944.¹¹ Palkinto- ja virkistysmatkoilla Saksassa vieraili yhteensä 75

⁷ Lukkarinen 1981, 114—119, 194—197, 288—290; Bäckström 1993, 165—175; Pohls & Latva-Äijö 2009, 56—58, 200—202; Antikainen 2012, 159—175.

⁸ *Salzburg Zeitung* 12.2.1943.

⁹ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA.

¹⁰ Keväällä 1944 Saksassa vierailleen ryhmän tarkka lähtöpäivä ei ole tiedossa. Lotta Eevi Salomaan keräämän muistokirjan perusteella hän oli vielä 3.1.1944 Suomessa. Kirjan seuraavat merkinnät ovat 22.1.1944, jolloin seurue oli jo Etelä-Saksassa. Matka kesti kaikkienensa yhdeksän viikkoa, joten Eevi Salomaan muistokirjaan päivätyn paluupäivän perusteella seurueen matka on alkanut tammikuun toisella viikolla 1944. Salomaa muistokirja 22.1.1944, 12.3.1944, yksityiskokoelma; Peltonen, *Eevin Saksan matkasta*; Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havainnot Saksan matkalta*, A78:14, LM.

¹¹ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Öller *Lotta Svärd* 19/1943; Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Salomaa muistokirja 3.1.1944, 22.1.1944, 12.3.1944, yksityiskokoelma; Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

lottaa sekä päämajan lähettämänä noin sata suomalaista sotainvalidia, joiden joukossa oli myös upseeristoa.¹² Matkoja siis järjestettiin tiuhaan ja järjestelmällisesti puolentoista vuoden ajan.

Pro gradu -tutkielmani keskiössä ovat lottien kokemukset Saksaan kohdistuneilta palkinto- virkistysmatkoilta vuosien 1943—1944 aikana. Tutkielmani ulkopuolelle rajautuvat matkoille osallistuneiden suomalaisten sotainvalidien kokemukset. Käsittelen matkoja siis vain lottien näkökulmasta ja pohdin vain heidän Saksan matkojensa merkitystä Suomen ja Kolmannen valtakunnan välisiin suhteisiin. Pro gradussa pyrinkin avartamaan näkemystä lotista ja heidän suhteistaan Saksaan. Tutkimuksessa haluan tuoda esille, että myös tavalliset lotat olivat miesten rinnalla mukana Suomen ja natsi-Saksan suhteiden ylläpidossa. Tämän vuoksi tutkimuksen keskiössä on palkinto- ja virkistysmatkoille Saksaan matkustaneiden lottien ääni, jota ei ole aiemmin kuultu tutkimuksessa.

Koko pro gradua eteenpäin johdettava kysymys on, kuinka lotat kokivat matkan Kolmanteen valtakuntaan? Tarkastelemalla lottien kokemuksia etsin vastauksia kysymyksiin: Miksi lotat matkustivat Kolmanteen valtakuntaan? Mikä motiivi saksalaisilla oli kutsua lottaseurueita Saksaan ja miksi lotat matkustivat maahan juuri Heinrich Himmler kutsumina?

Kysyn myös, minkälaista propagandaa natsi-Saksassa lottiin kohdistettiin ja mitä propagandalla haluttiin? Olen myös kiinnostunut siitä, mitä lotille matkan aikana Kolmannesta valtakunnasta näytettiin. Propaganda on yksi tutkielman keskeisistä käsitteistä, jolla yleisesti tarkoitetaan mielipiteisiin vaikuttamista, jonka avulla tähdätään ennalta asetettujen päämäärien saavuttamiseen propagandan kohteena olevassa joukossa.¹³ Hitlerin Saksassa propagandan tavoitteena oli saada Saksassa kaikki asiat kansallissosialistisen ajattelun mukaiseksi. Ulkomaille kansallissosialistisesta

---

¹² Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352; Eeva-Maija *Pohjolan Sanomat* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 178—179; Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944; Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM; Reunala matkapäiväkirja 2.6.1944 & 3.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto. Ensimmäiselle matkalle osallistui 10 lottaa, toiselle 17, kolmannelle 17, neljännelle 16 ja viidennelle 15 lottaa. Invalidien osallistujamäärä on suuntaa antava, sillä tarkka määrä on tiedossa vain viimeisen matkan osalta, jolle osallistui 30 sotainvalidia. Oletettavasti jokaiselle matkalle osallistui suurin piirtein saman verran suomalaisia. Ks. edellä olevat viitteet.

¹³ Hiedanniemi 1980, 9—10.

Saksasta ja saksalaisista pyrittiin sen sijaan lähettämään ideaalia kuvaa. Natsi-Saksassa propagandaa harjoitti erityisesti propagandaministeriö, jonka johdossa toimi vuosina 1933—1945 kansanvalistus- ja propagandaministeri Joseph Goebbels. Propagandaa harjoitettiin Kolmannessa valtakunnassa elämän kaikilla osa-alueilla.¹⁴

Pro gradun ensimmäisessä käsittelyluvussa ”Tervetuloa Saksaan” tarkastelen Himmlerin ja Kolmannen valtakunnan antamaa konkreettista palkinto- ja virkistysmatkakutsua sekä edellytyksiä, joita kutsun mukaan matkoille osallistuneilla lotilla haluttiin olevan. Luvussa pohdin myös Lotta Svärd -järjestön sekä lottien motiiveja osallistua matkoille. Toisessa käsittelyluvussa ”Kutsun motiivit” pureudun syvemmälle siihen, miksi Kolmannessa valtakunnassa oltiin kiinnostuneita lotista ja miksi he kutsuivat lotat vieraakseen. Viimeisessä käsittelyluvussa ”Propagandan maisemat” kerron siitä, missä lotat matkan aikana vierailivat ja mitä heille Kolmannesta valtakunnasta näytettiin.

1.2. Alkuperäislähteet ja tutkimusetiikka

Alkuperäisaineistoni koostuu niin julkaistuista kuin julkaisemattomista aineistoista. Lähestyn julkaisemattomia, yksityisiä aineistoja egodokumentti -käsitteen kautta. Egodokumentteina tutkitaan tavallisten ihmisten ennen pimentoon jääneitä tekstejä, joissa he kertovat omasta elämästään ja ajatuksistaan. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi kirjeet ja päiväkirjat. Käsitteen kautta tutkitaan, millaisia aineistoja on löydettävissä tunnettujen kirjallisten lähdeaineistojen lisäksi ja millaista uutta tietoa näillä uusilla lähteillä voidaan tuottaa.¹⁵ Julkaisemattomia alkuperäislähteitä työssäni ovat lottien kirjoittamat kirjeet sekä kaksi matkapäiväkirjaa.

Kirjeitä ja postikortteja kirjoitettiin Suomessa talvi- ja jatkosodan aikana poikkeuksellisen paljon ja niistä muodostui ihmisten välisen yhteydenpidon pääasiallinen muoto varsinkin koti- ja sotarintaman välillä. Sotakirjeen vaihdon lisäksi lottien Saksasta lähettämät kirjeet ja kortit ovat osa matkakirjallisuutta ja matkojen muistamista. Matkoilta lähetetäänkin usein kirjeitä, joihin kirjataan tarkasti päivän tapahtumia.¹⁶ Lotat kirjoittivat ahkerasti Suomeen Saksan matkoiltaan, mikä käy ilmi

¹⁴ Manvell & Frankel 2012, 152 & passim.

¹⁵ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 12—13; Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 31—32.

¹⁶ Hagelstam 2011, 304—305; Lahtinen & Larva 2020, 242.

heidän teksteistään. Kirjeiden kirjoittamisesta mainitaan niin lottien kirjoittamissa kirjeissä kuin matkapäiväkirjan sivuilla.¹⁷ Lotta Lyyli Nieminen kirjoittaa lottien kirjeiden kirjoittamisesta kirjeessään Hiljalle 11.6.1944: ”Klo 9 juomme joka aamu kahvia ihanan marmeladin, leivän, voin ja sokerin kera ja nyt on juuri hetki, kun se on nautittu ja melkein jokainen kirjoittaa nyt kotimaahan.”¹⁸ Merkintöjen perusteella voidaankin sanoa, että vain murto-osa lottien Saksasta kirjoittamista kirjeistä ja korteista on löytänyt tiensä arkistoon tai muuten tutkijoiden saataville. Postin lähettämistä myös valvottiin ja rajoitettiin. Lyyli Nieminen jatkaa kirjeessään: ”Me emme saa täältä lähettää muita kuin virallisia kortteja ja varsinaisen postin kautta vain 2 kirjettä tai korttia yhteisesti, joten posti kulkee keskusjohtokunnan kautta.”¹⁹ Lottien postia siis valvottiin Saksassa ainakin kesällä 1944. Myös Suomessa lottien posti kohtasi valvontaa ja sensuuria, sillä kenttäpostin yhteydessä oli sensuuritoimisto, joka tarkasti kirjeitä sattumanvaraisesti.²⁰ Postin seuranta onkin voinut vaikuttaa siihen, kuinka lotat ovat itseään kirjeissä ja korteissa ilmaisseet.

Työni kirjeaineisto koostuu kolmen lotan kirjeistä ja yhteensä kirjeitä on kuusi. Kirjeistä neljä on lähettänyt lotta Elmire Salmi kesän 1943 palkinto- ja virkistysmatkalta. Kolme hänen kirjeistään on osoitettu Lotta Svärd -järjestön Etelä-Pohjanmaan läntisen piirin puheenjohtajalle Lempi Saunamäelle. Kirjeet on arkistoitu Seinäjoen Suojeluskunta- ja lottamuseon arkistoon.²¹ Yhden kirjeistä Elmire Salmi on lähettänyt pojalleen. Kirje on yksityisomistuksessa ja olen saanut luvan käyttää sitä tutkielman lähdeaineistona.²² Kirjeistä kaksi lotta Lyyli Nieminen on lähettänyt Hiljalle Saksasta kesällä 1944. Kirjeet on arkistoitu Tuusulan lottamuseon arkistoon.²³

¹⁷ Ks. esim. Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM; Reunala matkapäiväkirja 5.6.1944, 8.—9.6.1944, 11.—14.6.1944, 20.—21.6.1944, 6.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

¹⁸ Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Hagelstam 2011, 307.

²¹ Salmen kirjeet Saunamäelle 24.6.1943, 1.7.1943 & 3.8.1943, A633:36.N., SM.

²² Salmen kirje S. Salmelle 28.7.1944, yksityiskokoelma. Olen saanut nähtäväksi Eeva-Liisa Salmelta kaksi Sipri Salmelle osoitettua kirjettä, joista toisen olen rajannut työni ulkopuolelle, sillä se ei tuo merkittävää lisätietoa.

²³ Niemisen kirjeet Hiljalle 11.6.1944 & 8.7.1944, A645:84, LM. Käytän työssäni kirjeen vastaanottaneesta Hiljasta vain hänen etunimeään, sillä hänen koko nimensä ei tuo esille tutkimuksen kannalta oleellista tietoa.

Lotta Kerttu Zetterströmin lähettämän postikortin olen löytänyt postimerkkikeräilijöille tarkoitettulta Internet -sivustolta vuonna 2019. Kortti ja sen postimerkit ovat edelleen myynnissä sivustolla. Vuonna 2019 myynti-ilmoituksen yhteydessä oli kuvat kortista, tuolloin otin postikortista kuvakaappauksen. Sittemmin kuvat on poistettu myynti-ilmoituksesta, mutta ilmoituksen yhteydessä olevan kuvailun perusteella ilmoitus pystytään yhä liittämään korttiin päiväyksen sekä osoitetietojen perusteella. Kortti on päivätty 8.7.1944 ja leimattu Unterwössenissa Saksassa 10.7.1944. Tuolloin viides palkinto- ja virkistysmatkalla ollut lottaseurue majoittui Unterwössenissä sijainneessa Daxenbergissa, jonka kortin lähettänyt Kerttu Zetterström on kirjoittanut lähettäjän osoitteeksi. Myös muun lähdeaineiston perusteella pystytään varmistamaan, että Lotta Kerttu Zetterström osallistui kyseiselle matkalle, sillä hänen nimikirjoituksensa löytyy kesällä 1944 matkalle osallistuneen Lotta Bertta Saxbergin matkan aikana keräämästä nimikirjasta. Nimikirjoituksensa yhteyteen Kerttu Zetterström on kirjoittanut olevansa Lotta Svärd keskusjohtokunnan pääkirjanpitäjä sekä kenttäpostiosoitteeseen Kpk 7/516. Osoite on sama, jonne Kerttu lähetti kortin Saksasta. Myös Lyyli Niemisen kirjeessä Hiljalle 11.6.1944 kerrotaan, että kesän 1944 matkalle osallistui kaksi Kerttu-nimistä lottaa.²⁴

Alkuperäisaineiston kaksi matkapäiväkirjaa on kirjoitettu kesän 1944 palkinto- ja virkistysmatkalta. Päiväkirjat luokitellaan usein omaeläkerralliseksi aineistoksi ja matkapäiväkirjat ovat yksi päiväkirjojen kirjoittamisen laji. Matkapäiväkirjat erottavat muista päiväkirjakonventioista yleensä niiden tarkka aikarajaus sekä vieraat olosuhteet, joissa päiväkirjat on kirjoitettu. Matkapäiväkirjat ovatkin kirjoittajalleen muistelua sekä koetun kielellistämistä ja tarinallistamista. Kyllikki Villan matkapäiväkirjoja tutkinut Ritva Hapuli toteaaakin, että matkapäiväkirjoja tulee lukea koosteena matkan tapahtumista, sillä kirjoittaja on tekstiä tuottaessaan muokannut tapahtumia poistaen kohtauksia ja yksityiskohtia. Tutkimani matkapäiväkirjat edustavat myös sota-ajan päiväkirjoja, joita

---

²⁴ Zetterströmin kortti Saralle 8.7.1944, yksityiskokoelma. Kuvakaappaus kortista Stamp Circuit-verkkosivustolta vuodelta 2019 Jenna Saarenkedon halussa. Käytän työssäni kortin vastaanottaneesta Sarasta vain hänen etunimeään, sillä hänen koko nimensä ei tuo esille tutkimuksen kannalta oleellista tietoa. Saxberg nimikirja 28.5.1944, K581:2, LM; Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

sota-aikoina kirjoitetaan usein. Sotapäiväkirjoissa korostuvat sotakokemukset ja muistelu.²⁵

Lotta Aili Reunala kirjoitti mustakantiseen matkapäiväkirjaan päivittäin koko Saksan matkan ajan. Päiväkirjan ensimmäiselle sivulle hän on kirjannut ”Saksan matka 24.5.44—27.7.44”. Päiväkirjamerkinnot ovat joskus lauseen, joskus muutaman kappaleen mittaisia. Kuvaukset päivien tapahtumista hän on kirjoittanut kosmos- ja lyijykynillä.²⁶ Matkapäiväkirja löytyy puhtaaksikirjoitettuna Skyttän sukuseuran Internet-sivuilta. Sukuseuran jäsenet ovat julkaisseet matkapäiväkirjan, koska katsovat sen antavan tärkeää historiallista tietoa.²⁷ Olen käyttänyt pro gradussa pääsääntöisesti puhtaaksikirjoitettua versioita. Olen kuitenkin saanut alkuperäisen päiväkirjan haltijalta valokuvat päivien 17.6., 18.6., 1.7. sekä 3.7.1944 merkinnöistä.²⁸ Kyseisissä merkinnöissä alkuperäisen matkapäiväkirjan käsiala on epäselvää, jolloin puhtaaksi kirjoitettuun versioon on jäänyt aukkoja. Merkinnöissä esiintyy myös henkilöiden nimiä, jotka olen halunnut lukea alkuperäisestä päiväkirjasta kontekstin luontia varten. Olen pyytänyt lupaa käyttää matkapäiväkirjaa pro gradun aineistona päiväkirjan puhtaaksikirjoittaneelta Aarne Reunalalta sekä matkapäiväkirjan tämänhetkiselä haltijalta.

Bertta Saxbergin matkapäiväkirja alkaa otsikolla ”Saksaan”. Bertta kirjoittaa mustakantista päiväkirjaa ahkerasti ja todella tarkasti matkustaessaan Suomesta Saksaan. Välillä päiväkirjasta saa kuvan, että Bertta raportoi siihen suoraan, mitä ympärillä tapahtuu. Hangon satamaa Bertta kuvailee Saksaan lähtöpäivänä 27.5.1944:

Katsellaanpas vähän satamaan. Kaksi valtavaa laivaa näkyy olevan ankkurissa Isar näyttää olevan toinen. Toisen nimeä en eroita tänne asti. ahah! Pojatkin näkyvät nauttivan nantsiaa no nyt kiertää jotain parempaakin: lakritsipussi.²⁹

Bertalla onkin persoonallinen tapa kirjoittaa ja ilmaista itseään. Saksaan päästyään päiväkirjan pito loppuu kuitenkin kesken lauseen: ”Kapteenimme hyvästeli meidät: ” Vie

²⁵ Hapuli 2008, 22—24; Leskelä-Kärki & Sjö 2020, 23, 28; Lahtinen & Larva 2020, 240, 243, 252.

²⁶ Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skyttän sukuseura*-verkkosivusto; Reunala 30.8.2018.

²⁷ Reunala 15.9.2018.

²⁸ Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skyttän sukuseura*-verkkosivusto. Matkapäiväkirjan merkinnöistä 17.6., 18.6., 1.7., ja 3.7.1944 käytän viitteessä merkintää yksityisomistuksessa, koska käytän alkuperäisiä päiväkirjamerkintöjä.

²⁹ Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM.

vergnügen in Deutschland!” Laivamiehet kantoivat ystäv”.³⁰ Tämä herättää kysymyksiä siitä, kuinka paljon lottien kirjoittamista valvottiin. Ruth Munckia tutkinut Elina Virtanen toteaa, että Munckin muistiinpanokirja takavarikoitiin Saksan rajalla vuonna 1917.³¹ Ehkä siis myös Bertalle on huomautettu päiväkirjasta, jonka vuoksi sen kirjoittaminen on jäänyt kesken. Toisaalta samalle matkalla osallistunut Aili Reunala kirjoitti päiväkirjaa koko matkan ajan. Voikin siis olla, että Bertan kirjoittaminen vain unohtui kaiken muun aktiviteetin myötä. Saxberg keräsi ahkerasti myös ”nimikirjaa”, johon matkatoverit sekä Saksassa kohdatut uudet tuttavuudet kirjoittivat hänelle tervehdyksiään muistoksi. Lotta Lyyli Nieminen toteaaakin kirjeessään Hiljalle Bertan olevan kova ”pyydystämään nimiä”.³² Nimien kerääminen on jatkunut aivan matkan viimeisiin päiviin saakka.³³ Päiväkirja ja nimikirja ovat arkistoituna Tuusulan lottamuseossa.

Bertta Saxbergin tavoin myös Eevi Salomaa keräsi muistokirjaa alkuvuonna 1944 järjestetyn palkinto- ja virkistysmatkan aikana. Eevi ei ole itse kirjoittanut kirjaan, vaan merkinnät ovat muiden matkalle osallistuneiden lottien tervehdyksiä, joita he ovat kirjoittaneet Eeville matkan aikana. Muistokirja on tällä hetkellä Eevin tyttären Marja Peltosen omistuksessa ja olen saanut häneltä skannatut kuvat matkan aikana tehdyistä merkinnöistä ajalta 22.11.1944—18.3.1944. Peltoselta olen saanut myös kirjallisesti taustatietoja matkasta otsikolla *Eevin Saksan matka*.³⁴ Olen pyytänyt lupaa käyttää muistokirjaa sekä Eevin oikeaa nimeä pro gradussa.

Tutkielman julkaistuja aineistoja ovat lottien lehtiin kirjoittamat matkakertomukset sekä sanomalehdissä julkaistut haastattelut. *Lotta Svärd* -lehti oli järjestön keskeisin julkaisu, jonka tarkoituksena oli levittää järjestötietoutta ja edistää lottien yhteishenkeä. Lehden tavoitteena oli tavoittaa kaikki lotat ja lehti olikin lottien kesken hyvin suosittu, tilauslukujen kasvaessa järjestön jäsenmäärän lisääntyessä. Lehti ilmestyi vuosien 1928—1944 ajan ja sitä kirjoittivat lähinnä lotat. Lehdessä ilmoitettiin järjestön asioista, mutta se sisälsi myös novelleja ja artikkeleita. Myös matkakirjoitukset olivat suosittuja.³⁵ *Lotta Svärd* -lehdessä on julkaistu kaksi matkakertomusta lottien Saksan palkinto- ja

³⁰ Saxberg matkapäiväkirja 30.5.1944, K581:1, LM.

³¹ Virtanen 2018, 37.

³² Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM

³³ Saxberg nimikirja, K581:2, LM.

³⁴ Salomaa muistokirja 22.11.1944—18.3.1944, yksityiskokoelma; Peltonen, *Eevin Saksan matka*.

³⁵ Bäckström 1993, 155—158.

virikistysmatkoilta. Lotta Hagar Öller on kirjoittanut kesän 1943 matkasta lehden numeroon 19/1943 otsikolla *Suomen lottia Saksan vieraina*. Keväällä 1944 Saksassa vierailleen lotta Ainon matkakertomus *Neljäs lottaryhmä virikistysmatkalla Saksassa* ilmestyi *Lotta Svärd* -lehden numerossa 8/1944.³⁶ Kesän 1944 matkasta on julkaistu Anna Iso-Maunon *Ajan suunnalle* kirjoittama neliosainen matkakertomus *Suomalaisia lottia saksalaisten vieraina 1–4*.³⁷ *Ajan suunta* oli Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) julkaisema päivälehti, jota julkaistiin vuosina 1932—1944. Lehti tuki Saksan politiikkaa ja artikkeleissa puhuttiin avoimen antisemitistisesti myös juutalaiskysymyksestä.³⁸ Lottien kirjottamien matkakertomusten otsikoissa näkyy aikansa kirjallisen tapauksen, Olavi Paavolaisen vuonna 1936 julkaistun *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teoksen, vaikutus. Kirjassa Paavolainen kertoo Saksan matkastaan vuonna 1936, jonka aikana hän osallistui muun muassa Nürnbergin puoluekokoukseen.³⁹

Lottia myös haastateltiin sanomalehtiin Saksan matkojen tiimoilta. Lotta Ebba Ekmanin Saksan matkasta antamat haastattelut julkaistiin *Pohjois-Pohja* sekä *Pohjolan sanomat* -sanomalehdissä 2.12.1943.⁴⁰ Edellä mainittujen haastattelujen lisäksi Tuusulan lottamuseon arkistossa on kaksi lehtileikettä, joissa haastatellaan keskusjohtokunnan valistussihteerin Aino Valkamaa tämän Saksan matkan jälkeen. Leikkeissä ei näy lehden tai kirjoittajan nimeä, mutta *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta* -otsikoidussa haastattelussa näkyy lehden julkaisupäivä 15.4.1944. Toisesta Valkaman haastattelusta, *Neljäs suomalainen lottaretkikunta palannut virikistysmatkalta Saksasta*, ei sen sijaan käy ilmi lehden julkaisupäivämäärää.⁴¹ Valtio kohdisti Suomessa talvi- ja jatkosodan aikana sanomalehtiin valvontaa sekä niiden sisältöihin puuttumista eli sensuuria. Sanomalehtiä sensurointiin Suomessa kuitenkin sodan aikana vähän, mikä kertoo lehdistössä

---

³⁶ Öller *Lotta Svärd* 19/1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944. 8/1944 artikkelin kirjoittaja on todennäköisesti keväällä 1944 tehdyn virikistysmatkan johtajana toiminut lotta Aino Valkama. Ks. esim. lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, LM.

³⁷ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944, 26.8.1944, 29.8.1944, 30.8.1944.

³⁸ Ks. esim. Karhu 2014, passim.

³⁹ Paavolainen 1936.

⁴⁰ Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943.

⁴¹ Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, A78:14, LM; Lehtileike *Neljäs suomalainen lottaretkikunta palannut virikistysmatkalta Saksasta*, A78:13, LM.

harjoitetusta itesesensuurista. Joukkoviestimet ja toimittajat siis karttoivat aroista aiheista puhumista.⁴² Pyrinkin ottamaan sensuurin vaikutukset huomioon lottien tekstejä tulkitessani.

Lähteenäni käytän myös Lotta Aino Röngästä kertovaa artikkelia, joka on julkaistu *Veteraanien perintö*-verkkosivuilla. Artikkelissa kerrotaan Röngän osallistumisesta kesän 1944 palkinto- ja virkistysmatkalle.⁴³ Tuusulan Lottamuseosta löytyy myös valokuva-aineistoa matkoista, jonka analysoimisen olen joutunut rajamaan työni ulkopuolelle pro gradun rajallisen pituuden vuoksi. Käytän kuitenkin lotta Varma Hornborgin valokuva-albumia kesän 1944 matkasta lähteenä Hornborgin osallistumisesta matkalle. Albumi on arkistoitu Tuusulan Lottamuseoon.⁴⁴

Tutkielman alkuperäislähteitä ovat myös matkoja koskevat viralliset asiakirjat, joita ovat muun muassa Kansallisarkistoon arkistoidut Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnan viralliset pöytäkirjat vuosilta 1941—1944 sekä vuoden 1943 vuosikertomus. Myös Tuusulan Lottamuseon arkistossa on yksittäisiä matkoja koskevia asiakirjoja, joita käytän työssäni. Lähteenä käytän myös kesän 1943 palkinto- ja virkistysmatkaa koskevia asiakirjoja, jotka on arkistoitu ulkoministeriön arkistoon. Kontekstin rakentamista varten käytän toissijaisina alkuperäislähteinä Kansallisarkistoon arkistoitua kenraali Hugo Östermanin päiväkirjaa sekä Heinrich Himmlerin Posenissa pitämää puhetta.⁴⁵

Aineisto ei ole aukoton, sillä vain muutamalta Saksassa palkinto- ja virkistysmatkalla olleelta lotalta on löytynyt tutkijoiden saatavilla olevaa aineistoa. Myös matkoja koskeva asiakirja-aineisto on vähäistä. Näiden aineistojen kautta pääsee näkemään enemminkin pieniä, valikoituja kohtauksia ja tunnelmia matkojen varsilta. Paljon jää siis kertomatta. On myös huomioitava, että lähdeaineistot kertovat menneestä maailmasta välittyneen tulkinnan. Muodostaessani tulkintoja lottien teksteistä tiedostan myös oman

⁴² Tommila & Salokangas 1998, 231—239.

⁴³ Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä, *Veteraanien perintö*-verkkosivusto.

⁴⁴ Hornborg valokuva-albumi 1944, E1109:3, LM.

⁴⁵ Lotta Svärd keskusjohtokunnan pöytäkirjat 1941—1944, Keskusjohtokunta, kansio A4, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; SS-järjestön kutsu Suolahdelle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Luettelo Saksaan ehdotetuista lotista virkistyslomalle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Lotta Svärd keskusjohtokunnan kirje ulkoministeriön kauppapoliittiselle osastolle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Hugo Östermanin päiväkirja, Hugo Östermanin kokoelma, PK1272/3, KA; Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943.

tietämykseni rajallisuuden, sillä nykyisyydestä käsin on täysin mahdotonta tietää, millainen menneisyyden maailma on todellisuudessa ollut. En siis voi saavuttaa matkoista täydellistä totuutta, vaan lähteisiin perustavan tulkinnan.⁴⁶

Työni aikana olen pohtinut aineistoa koskevia tutkimuseettisiä kysymyksiä sekä oikeutustani tuoda esille Lotta Svärd -järjestön suhteita Kolmanteen valtakuntaan yksittäisten lottien kautta. Pro graduni alkuperäisaineisto koostuu pääasiassa julkisissa arkistoissa tutkijoiden saatavilla olevista aineistoista, julkisista lehtikirjoituksista sekä Internetissä julkaistuista lähteistä. Käyttämäni aineisto on siis julkista ja tutkijoiden saatavilla olevaa tietoa. Olen myös saanut luvan käyttää yksityisomistuksessa olevaa aineistoa pro graduni lähteenä. Aineiston julkisuus ja lupa aineiston käyttöön ei kuitenkaan poista tutkijan velvollisuutta pohtia aineistoa koskevia eettisiä kysymyksiä. Pohdintaa olen tehnyt erityisesti yksityisiksi tarkoitettujen kirjeiden sekä matkapäiväkirjojen kohdalla. Yksityisiä dokumentteja käyttäneiden tutkijoiden kesken yksityisten aineistojen käytön jonkinasteisena oikeutuksena pidetään päiväkirjojen ja kirjeiden tekstuaalisuuteen sekä itsen tietoiseen esittämiseen liittyviä elementtejä.⁴⁷

Lottien palkinto- ja virkistysmatkoja koskeva aineisto on erityinen, sillä se kertoo uusia tietoja Suomen ja Kolmannen valtakunnan välisestä yhteistyöstä sekä Lotta Svärd -järjestön ja Kolmannen valtakunnan välisistä suhteista. Yksittäisten lottien kautta päästäänkin kuulemaan menneisyydestä asioita, jotka ovat aiemmin jääneet kuulematta suomalaisessa historiankirjoituksessa. Hiljaisuus aiheen ympärillä on toisen maailman sodan jälkeen ollut tietoista, tuolloin Saksan häviön myötä Suomen poliittinen ilmapiiri muuttui nopeasti ja yhteyksistä Saksaan vaiettiin. Suomen ja natsi-Saksan suhteita paljon tutkinut historioitsija Oula Silvennoinen toteaaakin, että toisen maailmansodan jälkeiset äänekkäimmät hiljaisuudet ja voimakkaimmat torjuntareaktiot liittyvät juuri suomalaissaksalaiseen aseveljeyteen jatkosodan aikana.⁴⁸

Työssäni pyrin ennen kaikkea kunnioittamaan lottia ja heidän tekstejään. Kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki korostaakin tutkittavan kohteen kunnioitusta, mutta samalla hän kuitenkin toteaa, että tutkijan täytyy tuoda rohkeasti

---

⁴⁶ Saarelainen 2012, 264—265; Lidman & Koskivirta 2017, 25; Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 36.

⁴⁷ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 36.

⁴⁸ Silvennoinen 2014, 41—42.

esille myös asioita, jotka eivät miellytä kaikkia. Leskelä-Kärjen mukaan historiantutkimuksessa on kuitenkin aina tilaa muistamiselle ja unohtamiselle.⁴⁹ Tärkeimpänä eettisenä ohjenuorana pidänkin sitä, että tuon tutkielmassa esille vain tutkimuskysymysten kannalta oleellisia asioita. En siis tuo julki kaikkia asioita, joita aineistosta saan selville, mikäli ne eivät tuo esille tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja. En esimerkiksi tuo julki aineistoissa mainittuja kolmansia osapuolia, mikäli he eivät liity olennaisesti tutkimuksen kontekstiin.⁵⁰ Osa aineistojen tiedoista saa siten jäädä unohduksiin.

Mielestäni lottien ääni ja kokemukset tulee tulla kuuluksi pitkän hiljaisuuden jälkeen heidän oikeilla nimillään. Koen, että antaessani lottien pitää työssäni oikeuden omaan nimeensä, kunnioitan heitä ja menneisyyden moniäänisyyttä. Tällöin minulla on tutkijana velvollisuus kertoa lotista kunnioittavasti ja tehdä heidän valintojaan ymmärrettäväksi tutkimuksessa luomani kontekstin avulla. Pyrinkin käsittelemään tutkimuskohdettani mahdollisimman puolueettomasti, mutta kuitenkin kriittisten lasien läpi. Kriittisyys ei kuitenkaan tarkoita aina sitä, että tutkijalla olisi jotain tutkimuskohdetta vastaan, sillä kriittisyyden kautta tutkija pyrkii ymmärtämään tutkimuskohdettaan. On myös huomioitava, että historiantutkimus on myös lähes aina luonteeltaan poliittista, sillä jo tietyn aiheen valinta voidaan nähdä poliittisena valintana.⁵¹ Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan ottaa kantaa nykypäivän politiikkaan, vaan tuoda menneisyydestä esille uutta tietoa.

1.3. Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus

Tartuin aiheeseen löydettyäni Seinäjoen Suojeluskunta- ja lottamuseon arkistosta kolme Elmire Salmen kellastuneelle paperille kirjoittamaa kirjettä, jotka hän on lähetetty Suomeen lottien Saksan matkalta kesällä 1943. Tutkittuani asiaa tarkemmin huomasin, että Lotta Svärdin Saksaan kohdistuneista virkistys- ja palkintomatkoista ei ole tehty aiempaa tutkimusta. Viittauksia matkoihin löytyy kuitenkin muutamia. Vilho Lukkarinen mainitsee lyhyesti kolme vuonna 1943 järjestettyä matkaa vuonna 1981 julkaistussa

⁴⁹ Siteerattu teoksessa Virtanen 2018, 15.

⁵⁰ Vainio-Korhonen 2017, 41; Virtanen 2018, 15–16.

⁵¹ Vainio-Korhonen 2017, 34–35, 38, 43–45, 47; Virtanen 2018, 19; Vainio-Korhonen 17.4.2018.

Suomen lotat -teoksessa.⁵² Myös Maija-Liisa Bäckström mainitsee matkat vuonna 1993 julkaistussa teoksessa *Fanni Luukkonen. Lottajohtaja*, jossa kerrotaan Luukkosen ohessa myös Lotta Svärdin toiminnasta ja sen kansainvälisistä kytköksistä. Teoksessa mainitaan kahdella lauseella Saksaan tehdyt virkistysmatkat, joita Bäckströmin mukaan järjestettiin neljä.⁵³ Keräämäni alkuperäisaineiston perusteella Saksaan tehtiin kuitenkin viisi matkaa vuosina 1943—1944.⁵⁴ Tuoreempi maininta matkoista löytyy Sabina Donnerin pro gradu -tutkielmasta *Lotta Svärd -organisationens internationella relationer 1939—1944* (2015). Donner käsittelee pro gradussaan lottien kansainvälisiä suhteita järjestön virallisten asiakirjojen kautta. Työssään hän viittaa Lotta Svärd -järjestön vuoden 1943 vuosikertomukseen, jossa on maininta vuoden aikana tehdyistä matkoista.⁵⁵ Edellä mainitut teokset antavat pro graduni kannalta oleellista tietoa lotista organisaation sekä sen pitkäaikaisen johtajan näkökulmasta.

Lotta Svärd -järjestöä koskevaa tutkimusta on tehty Suomessa paljon, joskin kirjallisuutta alkoi syntyä enemmän vasta Neuvostoliiton sorruttua 1990-luvulla, jolloin poliittinen ilmapiiri oli lottatutkimukselle suotuisampi.⁵⁶ 2000-luvulla Suomen lottaperinneliiton kautta julkaistiin viisi Lotta Svärd -järjestöä koskevaa teosta osana Lottien Suomi -tutkimusprojektia.⁵⁷ Tarkemmin lottien kansainvälisiä suhteita on tutkittu muun muassa Terhi Tuonosen lisensiaatintyössä *"Eivät tunturit eikä meri voi meitä eroittaa, meidät yhdistävät samat aatteet ja samat pyrkimykset": Lotta Svärd -järjestön kansainväliset suhteet vuonna 1921-1939* (2005).⁵⁸

Historioitsijoiden Markku Jokisipilän ja Janne Könösen kirjoittama *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933—1944* (2013) on kattava teos Suomen ja natsi-Saksan välisistä suhteista. Teos keskittyy Suomen puolustusvoimien ja Saksan suhteiden esittämiseen ja on siten merkittävä tiedonlähde taustoittaessani lottien tekemien palkinto- ja virkistysmatkojen lähtökohtia ja

---

⁵² Lukkarinen 1981, 290.

⁵³ Bäckström 1993, 173.

⁵⁴ Ks. esim. lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, A78:14, LM; Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

⁵⁵ Donner 2015, 65.

⁵⁶ Virtanen 2018, 43.

⁵⁷ Latva-Äijö 2004; Olsson 2005; Kinnunen 2006; Pohls & Latva-Äijö 2009; Antikainen 2012.

⁵⁸ Tuononen 2005.

kontekstia. Teos on kuitenkin varsin niukkasanainen lottien yhteyksistä Saksaan. Tutkimuksessa Lotta Svärdin suhteita Kolmanteen valtakuntaan käsitellään lähinnä saksanmielisenä tunnetun lotta Hilja Riipisen sekä järjestön puheenjohtajan Fanni Luukkosen yhteyksien kautta.⁵⁹ Muutamia mainintoja teoksessa tehdään myös toisen maailmansodan aikana suomalaisten SS-miesten sairaanhoitajana Saksassa työskennelleestä lotta Ruth Munckista.⁶⁰ Teoksessa mainitaan myös sotainvalidien virkistysmatkat Kolmanteen valtakuntaan, mutta lottien osallistumisesta matkoille ei mainita.⁶¹ Kontekstin kannalta tärkeitä teoksia ovat myös historioitsija Oula Silvennoisen vuonna 2008 julkaistu *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944* sekä vuonna 2016 julkaistu *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*, jonka Silvennoinen on toimittanut yhdessä Marko Tikan ja Aapo Roseliuksen kanssa.⁶² Suomalaisia SS-miehiä on käsitelty monissa teoksissa, joista viimeisin on kirkkohistorioitsija André Swanströmin tutkimus *Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset* (2018), joka haastaa vanhoja käsityksiä menneestä ja tuo kriittisemmän näkökulman suomalaisten SS-miesten tulkintaan.⁶³

Kulttuurihistorioitsija Elina Virtanen tutkii Ruth Munckia väitöskirjassaan *Schwester, lotta ja maanpetturi. Ruth Munckin (1886–1976) muistot ja tulkinnat elämänsä kulusta* (2018). Pro gradun kannalta tutkimus on tärkeä taustoittaessa suomalaisen naisen ja Lotta Svärd -järjestön suhdetta Saksaan. Virtanen toteaaakin tutkimuksessaan, että Suomen ja Kolmannen valtakunnan suhteita käsittelevä tutkimuskirjallisuus on hyvin miesvaltaista. Hänen mukaansa naiset jäävät usein sivurooliin tai täysin vaille mainintaa puhuttaessa suomalaisten suhteesta natsi-Saksaan.⁶⁴ Tällä tutkimuksella haluan tuoda Virtasen tavoin tutkimuskentälle kuuluviin myös naisten äänen. Edellä mainitut teokset ovat osa viime vuosina lisääntynyttä tutkimusta, jossa tarkastellaan Suomen ja Kolmannen valtakunnan välisiä suhteita uusista, kriittisemmistä, näkökulmista. Uudenlaisten näkökulmien tarkoituksena on purkaa Suomen ja natsi-Saksan suhteiden

⁵⁹ Jokisipilä & Könönen 2013, 112–118, 370–374.

⁶⁰ Jokisipilä & Könönen 2013, 168, 178, 360,374.

⁶¹ Jokisipilä & Könönen 2013, 434–436, 440.

⁶² Silvennoinen 2006; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016.

⁶³ Swanström 2018, passim.

⁶⁴ Virtanen 2018, 42, 47.

ympärillä pitkään olleita myyttejä. Tähän myyttejä purkavaan keskusteluun myös oma työni osallistuu.⁶⁵

Työssäni nousevat esille myös naisten asema ja rooli Kolmannessa valtakunnassa sekä natsi-Saksan turismi. Naisten asemaa Kolmannessa valtakunnassa käsittelevät Jill Stephenson teoksessaan *Women in Nazi Society* (1975, 2013) sekä Leila J. Rupp teoksessaan *Mobilizing Women for War. German and American Propaganda, 1939—1945.* (1978, 2013). Natsi-Saksaan suuntautunutta turismia ovat tutkineet erityisesti Rudy Koshar teoksessaan *German Travel Cultures* (2000) sekä Kristin Semmens, jonka teos *Seeing Hitler's Germany. Tourism in the Third Reich* (2005) kertoo Kolmanteen Valtakuntaan suuntautuneesta matkailusta sekä maan suhtautumisesta turismiin yhtenä propagandavälineenä. Jutta Mühlberg on sen sijaan tutkinut SS-järjestön kouluttamia naisia sekä naisten asemaa teoksessaan *Das SS-Helferinnenkorps: Ausbildung, Einsatz und Entnazifizierung der weiblichen Angehörigen der Waffen-SS 1942-1949* (2011). Naisten asemaa ja heidän kouluttamistaan armeijan sekä SS:n tehtäviin käsittelee myös Rachel Century vuonna 2017 julkaistu teos *Female Administrators of the Third Reich.*⁶⁶

1.4. Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat

Tutkimukseni ankkuroituu kulttuurihistorialliseen historiantutkimukseen ja sen mikrohistorialliseen lähestymistapaan, joka vahvistui tutkimussuuntauksena 1970-luvulta lähtien. Mikrohistorian tutkimuskohteina ovat yleensä suppeahkot, ajallisesti, alueellisesti ja tutkittavien henkilöiden suhteen rajatut ilmiöt. Tutkimukseni on myös osa uutta sotahistoriallista tutkimusta, joka on poikkitieteellinen lähestymistapa sotaan ja se on ottanut vaikutteita myös kulttuurihistoriallisesta historiantutkimuksesta. Uusi sotahistoria lähestyy sotaa epävirallisten dokumenttien kautta, jolloin huomio kohdistuu nimenomaan yksilöihin ja heidän ajatuksiinsa. Näkökulman keskiössä ovatkin sotatapahtumien sijaan ihmiset sekä heidän kokemuksensa sodasta ja sodassa. Yksi uuden sotahistorian suuntauksista on sodan kokemushistoria, joka on tutkimukseni

⁶⁵ Ks. esim. Silvennoinen 2006; Jokisipilä & Könönen 2013; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016; Swanström 2018; Virtanen 2018.

⁶⁶ Koshar 2000; Semmens 2005; Mühlberg 2011; Stephenson (1975) 2013; Rupp (1978) 2015; Century 2017.

toinen keskeinen lähestymistapa mikrohistorian rinnalla. Uusi sotahistoriallinen lähestymistapa ja kokemushistoria ovat yleistyneet myös uusimmissa lottatutkimuksissa perinteisemmän järjestötutkimuksen sijaan, jolloin tutkimuskohteena ovat lottien muistot ja tulkinnat palvelusajalta.⁶⁷

Pyrkimykseni on tässä tutkimuksessa kuvata lottien kokemuksia heidän matkoistaan ja samalla kertoa myös jotain yleistä Suomen ja natsi-Saksan välisistä suhteista vuosina 1943—1944. Haluan siis kertoa rajatun ilmiön ja yksittäisten ihmisten kautta myös jotain yleistä maailmasta, jossa he elivät. Mikrohistoriallinen näkökulma korostaakin rakenteiden ja toimijoiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Näkemyksen mukaan mikro- ja makrotasot ovat siten saman jatkumon eri ulottuvuuksia, joita ei voi erottaa toisistaan jyrkästi.⁶⁸ Kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki kuvailee mikrohistorialliselle lähestymistavalle tyypillistä yleisen ja yksityisen vuoropuhelua seuraavasti:

Kyseessä on kulttuurihistorialliseen tutkimukseen olennaisesti liittyvä ajatus erityisen ja yleisen välisestä vuorovaikutuksesta, jatkuvasta dialogista, joka mahdollistaa ”pienten kohteiden” tarkastelun ja säilyttää samalla uskon siihen, että tätä kautta voidaan sanoa jotain laajempaa kulttuurista.⁶⁹

Tarkastelen matkoja lottien teksteihin kirjoittamien kokemusten kautta. Kokemukset syntyvät, kun ihminen pyrkii järjestämään ympäröivää maailmaa ottamalla sitä haltuun jatkuvan kokemusprosessin kautta. Kokemuksia voidaankin tarkastella sidoksena yleisen ja yksityisen maailman välillä, sillä kokemukset eivät muodostu tyhjiössä, vaan niiden rakentumiseen vaikuttavat ihmisen aiemmat kokemukset, ympäröivä maailma sekä kokijan odotukset tulevasta. Kokemukset ovat siis kulttuurisidonnaisia. Kokemukset ovat kokijansa tulkintoja maailmasta, vaikka ne pohjautuvat tiettyihin todellisuuden tapahtumiin. En siis tulkitse lottien tekstejä absoluuttisina totuuksina, vaan heidän yksilöllisinä kokemuksinaan heitä ympäröineestä maailmasta.⁷⁰ Lottien tekstit, kuten matkapäiväkirjat, matkakertomukset ja kirjeet, ovat siten kirjoittajalleen muistelua sekä kokemusten kielellistämistä ja tarinallistamista. Kielen kautta ihminen muuttaa ympärillään tapahtuvat ilmiöt ja tapahtumat kommunikoitaviksi ja ymmärrettäviksi

⁶⁷ Elomaa 2001, 61; Kinnunen & Kivimäki 2006, 9; Bourke 2006, 38; Virtanen 2018, 14, 44, 49.

⁶⁸ Elomaa 2001, 61, 73—74; Kivimäki 2006, 73.

⁶⁹ Leskelä-Kärki 2006, 22.

⁷⁰ Kivimäki 2006, 74—77, 85; Ollila 2010, 77—79.

kokemuksiksi, eli koetuksi todellisuudeksi. Tällöin lähteiden tekstuaalisuudesta tulee tutkimuskohde.⁷¹

Tekstejä tulkitsen ja analysoin lähiluvulla, joka on tapani lukea aineistoa. Lähiluvulla tarkoitetaan kirjallisten tekstien tulkintaa sekä aineiston tarkkaa ja toistuvaa luentaa, jolla pyritään ymmärtämään tutkimuskohdetta syvällisesti. Luen lottien kirjoittamia lehtiartikkeleita, heidän haastattelujaan, matkapäiväkirjojaan sekä kirjeitään ja virallisia asiakirjoja useita kertoja tutkimusprosessin eri vaiheissa. Ensimmäisillä lukukerroilla pyrin hahmottamaan yksittäisten tekstien kokonaismerkityksiä yksityiskohdista lähtien. Lukukertojen lisääntyessä vertailen eri lähteitä ja pyrin muodostamaan kustakin neljästä matkasta kokonaiskuvia sekä kokonaisuuksia.⁷²

Lukiessani lähteitä pyrin huomioimaan omat ennakko-oletukseni sekä aiemmat tietoni. Useamman lukukerran kautta pyrinkin häivyttämään omia ennakko-oletuksiani teksteistä. Olen myös kumonnut omia tulkintojani tutkimusprosessin edetessä, sillä varsinkin tutkimuksen alkuvaiheessa lähteistä jäi yksityiskohtia huomiotta ja erilaiset asiayhteydet eivät vielä olleet selviä. Lukiessani tekstejä annan niiden myös välillä levätä, jolloin pyrin lähteiden alitajuiseen prosessoimiseen. Palatessani teksteihin uudelleen pyrin kiinnittämään huomioni uusiin asioihin ja tarkastelemaan lähteitä uusista näkökulmista. Näin pyrin löytämään teksteistä uusia yksityiskohtia sekä tekstien välisiä yhteyksiä, jotka ovat aiemmilla lukukerroilla jääneet huomiotta.⁷³ Lähilukiessani lottien tekstejä kiinnitän erityistä huomiota niissä mainittuihin yksityiskohtiin, joita mikrohistorian uran uurtaja Garlo Ginzburg kutsuu johtolangoiksi. Johtolangat voivat olla esimerkiksi nimiä tai hämmentäviä yksityiskohtia, joiden kautta tutkija pääsee isomman kokonaisuuden jäljelle.⁷⁴ Lottien mainitsemien yksityiskohtien, kuten ihmisten ja paikkojen nimien kautta pyrin selvittämään kontekstia, jossa matkat tapahtuivat.

Historiantutkija kontekstualisoi aina tutkimuskohdettaan, vaikkei sitä tiedostaisikaan. Tässä tutkimuksessa käytän kontekstualisointia kuitenkin tietoisena tutkimusmenetelmänä. Kontekstillä tarkoitetaan jonkin asian liittämistä sen

---

⁷¹ Kivimäki 2006, 74–77, 85; Lahtinen & Larva 2020, 242–243.

⁷² Hagelstam 2011, 304; Pöysä 2015, 28–32.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ginzburg 1996, 45–50; Elomaa 2001, 64–65.

historialliseen asiayhteyteen. Kontekstuaalinen tutkimusmenetelmä etsii vastauksia siihen, mitä jokin on aikanaan merkinnyt. Kontekstualisoinnin kautta pyrin siis liittämään lottien kokemukset palkinto- ja virkistysmatkoista osaksi niiden historiallista asiayhteyttä ja pohtimaan lottien palkinto- ja virkistysmatkojen merkityksiä. Kontekstin luonnin aloitan lukemalla aineistoa ja etsimällä teksteistä tutkimuskysymysten kannalta mielestäni oleellisia ilmaisuja, kappaleita ja lauseita sekä yksityiskohtia. Ymmärtääkseni mitä Saksaan kohdistuneet palkinto- ja virkistysmatkat aikanaan merkitsivät, olen tutustunut myös toissijaisiin alkuperäislähteisiin sekä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Ymmärtämällä kontekstia pyrin siis ymmärtämään paremmin matkoja ja lottien kokemuksia. En siis näe kontekstia menneisyyden ihmisten toimintaa rajoittavina raameina, vaan heidän ymmärtämisensä keinona.⁷⁵ Tuotan ja tulkitseen kontekstia osana tutkimusprosessia koko tutkimuksen ajan, jolloin myös rakentamani konteksti on osa tutkimustulosta.⁷⁶

Kontekstualisoinnissa on huomioitava, ettei konteksti ole valmiiksi annettua, vaan jokainen tutkija rakentaa tutkimuskohteelleen kontekstin omista näkökulmistaan ja tutkimuskysymyksistään käsin. Lottien matkojen ympärille rakentamani konteksti ei siis ole ainoa konteksti, joka matkojen ympärille voidaan rakentaa. Eri näkökulmista ja erilaisilla kysymyksenasetteluilla aineisto näyttäytyy eri tavoin.⁷⁷ Historiantutkimus on siis aina tutkijan tekemää tulkintaa menneestä ja siten se on monella tapaa välittyntä.⁷⁸

---

⁷⁵ Saarelainen 2012, 244—245, 258—259, 264—265.

⁷⁶ Hyrkkänen 2002, 201.

⁷⁷ Saarelainen 2012, 245—246.

⁷⁸ Lidman & Koskivirta 2017, 25.

2. Tervetuloa Saksaan

2.1. Kutsu Kolmanteen valtakuntaan

Toukokuun 5 pvnä 1944 sain puhelintiedon, jotta pääsen lottana virkistysmatkalle Reichföherin vieraana (SS – reichföher) Saksaan. [- -] tämä oli ensimmäinen varsinainen ulkomaanmatkani – Ruotsissa käyntiähän ei nyt voi laskea ulkomaanmatkaksi.⁷⁹

Bertta Saxbergin matkapäiväkirjan ensimmäiset lauseet kuvastavat lotan innostusta hänen ensimmäisestä varsinaisesta ulkomaanmatkastaan. Tieto tulevasta matkasta tavoitti Bertan puhelimitse noin kaksi viikkoa ennen virkistysmatkan alkamista. Bertta osallistui 14 muun lotan kanssa Lotta Svärd -järjestön viidennelle ja samalla viimeiselle palkinto- ja virkistysmatkalle touko-heinäkuussa 1944. Matkalle osallistui myös 30 suomalaisen sotainvalidin, upseerin ja aliupseerin ryhmä. Lotalle ulkomaanmatka oli sota-ajan poikkeusoloissa erityinen tapahtuma, mutta vielä erityisemmän matkasta teki se, että lotat matkustivat natsi-Saksaan SS-reichföher Heinrich Himmlerin vieraina.⁸⁰

Kolmannessa valtakunnassa matkailua käytettiin yhtenä propagandankeinona ja se kuului pääasiassa propagandaministeriön alaisuuteen. Kansainvälisen turismin propagandaministeri Goebbels näki keinona vaikuttaa ulkomaalaisten mielipiteisiin Kolmannesta valtakunnasta, jonka vuoksi Saksaan kutsuttiin muun muassa ulkomaisia julkisuuden henkilöitä, toimittajia sekä opiskelijoita.⁸¹ Jatkosodan aikana Suomen ja Saksan väliset suhteet tiivistyivät ja eri alojen suomalaisedustajat saivat kutsuja Kolmanteen valtakuntaan. Muun muassa tutkimusmaailman suhteet Saksaan tiivistyivät huomattavasti jatkosodan aikana, kun suomalaisia tiedemaailman asiantuntijoita vieraili luennoimassa Kolmannessa valtakunnassa. Akateemikot vierailivat Saksassa esimerkiksi tiedeakatemioiden ja tieteellisten seurojen kutsusta. Luennoitsijoiden matkoille tarvittiin kuitenkin virallinen vahvistus vähintään Saksan opetusministeriltä, joka lähestyi suomalaisia yliopistoja myös oma-aloitteisesti etsiessään mahdollisia luennoitsijoita.⁸² Saksassa vieraili myös suomalaisia toimittajia. Muun muassa vuoden 1942 lopussa suomalaisten naisreportterien ryhmä teki 12 päivää kestäneen vierailun

⁷⁹ Saxberg matkapäiväkirja, K581:1, LM.

⁸⁰ Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM; Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944.

⁸¹ Semmens 2005, 130–131.

⁸² Hietala 2006, 37–43.

Kolmanteen valtakuntaan Saksan naisjärjestön kutsusta.⁸³ Myös lottajärjestö sai Saksan kansallissosialistiselta naisjärjestöltä kutsuja Kolmanteen valtakuntaan. Fanni Luukkonen vieraili Saksassa vuosina 1941 ja 1943. Hilja Riipinen vieraili Saksassa sen sijaan vuonna 1942 Saksan kansallissosialistisen naisjärjestön sekä Reichsjugendführungin vieraana.⁸⁴ Lottien ja sotainvalidien palkinto- ja virkistysmatkat olivat siis osa aseveljeyden myötä tiivistynyttä suhteiden ylläpitoa. Lottien ja sotainvalidien palkinto- ja virkistysmatkat poikkesivat muista vierailuista kuitenkin siinä, että niille lähdettiin SS-valtakunnanjohtaja Heinrich Himmlerin kutsumina. Kutsu tuli siis suoraan Kolmannen valtakunnan korkeimmalta johdolta.

Himmler oli Kolmannessa valtakunnassa vaikutusvaltainen mies, sillä hän johti Schutzstaffelia eli SS-järjestöä, joka koostui kahdesta päähaarasta. Yleisen SS:n⁸⁵ vastuulla oli rotupolitiikka sekä poliisitoimi mukaan lukien Saksan salainen poliisi Gestapo. Himmler oli siten holokaustin pääarkkitehti. SS-järjestön toinen päähaara oli sen sotilaallinen siipi Waffen-SS, joka oli 38 divisioonan vahvuinen itsenäinen sotavoima. Liikekannalle pantaessa Waffen-SS:n joukot toimivat kuitenkin Saksan armeijan, Wehrmachtin, alaisuudessa. Himmlerin valta Waffen-SS:ssa rajoittui siten hallinnollisiin, kurinpidollisiin ja ylennyksiä koskeviin asioihin sekä ideologiseen koulutukseen. Lähes kokonaan Himmlerin käskyvallassa olivat kuitenkin Waffen-SS:n taisteluihin osallistumattomat ryhmät, kuten reserviüksiköt, koulutusosastot ja sotakoulut.⁸⁶ Himmler siis johti Wehrmachtia lukuun ottamatta koko Kolmannen valtakunnan väkivalta- ja valvontakoneistoa ja oli siten Hitlerin jälkeen valtakunnan kakkosjohtaja.

Himmler vieraili Suomessa kesällä 1942. Matkansa aikana Himmler vietti yhden vuorokauden Suomen puolustusvoimien ylilääkärin lääkintäkenraalimajuri Eino Suolahden huvilalla, jossa Suolahti tiedusteli mahdollisuutta lähettää suomalaisia invalideja virkistysmatkalle Saksaan ja Itävaltaan. Himmler oli myönteinen Suolahden ehdotukselle ja miehet sopivat suomalaisten sotainvalidien lähettämisestä virkistysmatkoille Saksaan.⁸⁷ Maaliskuussa 1943 SS-järjestö lähetti Suolahdelle

---

⁸³ Aunila 2020, 114.

⁸⁴ Pohls & Latva-Äijö 2009, 201.

⁸⁵ Allgeime SS.

⁸⁶ Stein 2004, 25–27; Jokisipilä & Könönen 2013, 410–411; Jokisipilä 2017, 92–94.

⁸⁷ Jokisipilä & Könönen 2013, 435–436, 440.

kutsukirjeen, jossa Saksaan kutsutaan: "[-] suomalaiset upseerit ja aliupseerit sekä lotat virkistäytymään SS-valtakunnanjohtajan vieraiksi." ⁸⁸ Suolahden ja Himmlerin keskusteluissa kesällä 1942 sovittiin siis todennäköisesti juuri lottien kanssa matkoille osallistuneiden sotainvalidien lähettämistä Saksaan. Kutsun perusteella on hyvin todennäköistä, että Suolahden ja Himmlerin keskusteluissa sovittiin myös lottien liittymisestä matkaseurueiden kokoonpanoon. Lotta Svärd keskusjohtokunnan Suomen ulkoministeriölle 18.5.1943 kirjaaman asiakirjan perusteella Suolahti olikin linkki Päämajan, Lotta Svärd -järjestön ja SS-järjestön välillä, kun virkistysmatkoja järjestettiin.⁸⁹

Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunta oli tarkka järjestön ulkomaanyhteyksistä, eikä lotilla ollut lupaa olla virallisissa yhteyksissä ulkomaille ilman sen suostumusta. Keskusjohtokunta päätti myös johtokunnan jäsenten ulkomaanmatkoista.⁹⁰ Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnan kokouspöytäkirjoista ei kuitenkaan löydy mainintoja natsi-Saksaan vuosina 1943–1944 lähteneiden palkinto- ja virkistysmatkojen matkustajavalinnoista.⁹¹ Keskusjohtokunta on kaikesta päätellen kuitenkin koonnut matkoille lähteneistä lotista matkustajalistoja, joka on ainakin keväällä 1943 lähetetty ulkoministeriölle.⁹² Jostain syystä matkustajavalinnoista ei kuitenkaan löydy merkintöjä keskusjohtokunnan kokouspöytäkirjoista. Pöytäkirjoista löytyy kuitenkin viittauksia vuoden 1943 virkistysmatkasta Unkariin, jonne lähetettiin kuusi lottaa. Lotista kolme valittiin suoraan keskusjohtokunnasta ja loput kolme paikkaa jaettiin piirien lottien kesken yhteistyössä keskusjohtokunnan kanssa.⁹³ Todennäköistä on, että valintaprosessissa on toimittu samoin myös Saksaan lähteneiden matkaseurueiden kohdalla. Oletusta tukee lotta Elmiere Salmen Saksasta lähettämä kirje, jossa hän kiittää

---

⁸⁸ "Ich habe die Freuden und Ehre abermals an Herrn General heranzutret um durch Ihre Vermittlung erneut finnische Offiziere un Unteroffiziere sowie Lottas als Gäste des Reichführers SS hiermit nach Deutschland zur Erholung einzulande." (Suom. Jenna Saarenketo) SS-järjestön kutsu Suolahdelle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA.

⁸⁹ Lotta Svärd keskusjohtokunnan kirje ulkoministeriön kauppapoliittiselle osastolle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA.

⁹⁰ Antikainen 2012, 163.

⁹¹ Lotta Svärd keskusjohtokunnan pöytäkirjat 1941—1944, Keskusjohtokunta, kansio A4, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA.

⁹² Luettelo Saksaan ehdotetuista lotista virkistyslomalle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA.

⁹³ Lotta Svärd -järjestön Keskusjohtokunnan pöytäkirja 20.7.1943 §11, Keskusjohtokunta, kansio A4, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA.

Etelä-Pohjanmaan läntisen piirin puheenjohtajaa sekä kaikkia piirijohtokuntalaisia siitä, että he lähettivät hänet Saksan matkalle.⁹⁴ Lotilta todennäköisesti myös tiedusteltiin suoraan heidän halukkuuttaan osallistua Saksan matkoille, sillä ennen neljättä palkinto-virkistysmatkaa yhteyslotta kysyi lotta Eevi Salomaalta tämän halukkuutta osallistua matkalle.⁹⁵

Nimensä mukaisesti matkat olivat lotille palkinto- ja virkistysmatkoja, joille valittiin sota-aikana rasittuneita ja ansioituneita lottia järjestön kaikista portaista, aina keskusjohtokunnan jäsenistä rivilottiin.⁹⁶ Viidennelle matkalle kesällä 1944 osallistunut lotta Aino Rönkä pääsikin matkalle luultavasti palkkiona kahden ja puolen vuoden työstään, jonka hän oli tehnyt kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa.⁹⁷ Rönkön kanssa samalle matkalle osallistui pitkään lottatoiminnassa mukana ollut Varma Hornborg, joka oli Porin paikallisosaston ja Satakunnan piirin puheenjohtaja. Ennen sotia Hornborg toimi keskusjohtokunnassa varusjaoston päällikkönä ja vuodesta 1935 lähtien hän oli keskusjohtokunnan varajäsen aina järjestön lakkauttamiseen, vuoteen 1944 saakka.⁹⁸ Matkoille osallistuikin useita keskusjohtokunnan, lottapiirien ja paikallisosastojen keskushenkilöitä, joille matka oli luultavasti osoitus ansioituneesta työstä järjestön hyväksi.

Lottien matkan päämäärä sijaitsi eteläisessä Saksassa, Ylä-Baijerissa Alppien rinteillä. Majoituspaikat vaihtelivat hieman eri matkoilla. Kesällä 1943 lotat majoittuivat kuukaudeksi Daxenbergiin paikalliseen lepokotiin, joka oli tarkoitettu SS-miehille, mutta myös siviiliväelle. Toisen kuukauden matkastaan seurue vietti SS-virkistyskodissa Bad Homburgissa. Talvella 1943 sekä alkuvuonna 1944 lottaseurueet majoittuivat Ylä-Baijerissa sijaitsevassa Tutzingin linnassa. Myös viidennen lottaseurueen viisumihakemuksiin kirjattiin kesällä 1944 matkan toiseksi majapaikaksi Tutzing, jonne osa seurueesta teki lähdeaineiston perusteella vain vierailun. Lottien pääasiallinen majoituspaikka oli koko matkan ajan Daxenbergissa samassa lepokodissa, jossa lotat

⁹⁴ Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1944, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM.

⁹⁵ Peltoniemi, *Eevin Saksan matkasta*.

⁹⁶ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, A78:14, LM.

⁹⁷ Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä, *Veteraanien perintö*-verkkosivusto.

⁹⁸ Hornborg valokuva-albumi 1944, E1109:3, LM; Bäckström 1993, 82–83; Pohls & Latva-Äijö 2009, 78.

majoittuivat myös kesällä 1943. Majapaikoistaan käsin lotat tekivät retkiä lähiympäristöön, mutta myös pidemmän matkan päähän esimerkiksi Wieniin ja Salzburgiin.⁹⁹

Matkan aikana lottien oli tarkoitus virkistyä ja parannella vointiaan. SS-järjestön Suosalolle lähettämässä kutsukirjeessä pyydetään kuitenkin huomioimaan, että lomailijat eivät saaneet olla orgaanisesti sairaita eli heillä ei saanut olla elimellisiä sairauksia. Kesällä 1943 Saksaan lähteneistä lotista suurin osa kertoikin kärsivänsä väsymyksestä, joka johtui luultavasti pitkästä palveluajasta. Suurin osa lotista oli palvelut jo talvisodan aikana ja heidän komennuksensa jatkui edelleen. Mukana oli myös lottia, jotka olivat aloittaneet työskentelyn jatkosodan alkaessa.¹⁰⁰ Lottien fyysisesti ja henkisesti raskas työ oli myös pudottanut lottien painoa, jota virkistyslomalla pyrittiin nostamaan hyvällä ruualla ja lääkärin määräämillä lisäannoksilla. Lotta Elmire Salmi kirjoittaa kirjeessään lääkärin määräämistä virkistymiskeinoista SS-sairaalan virkistymishotellissa Bad Homburgissa 3.8.1943:

[- -] nyt täällä ylilääkäri ei oikein tiedä, mitä meille oikein määräisi, että vain ”virkistysisimme.” Yhdelle ja toiselle on määrätty kylpyjä y.m. Minä saan lisäruoka-annokset ja nukun ainakin tunnin ruuan jälkeen. Ruoka on niin käsittämättömän hyvää, kolme tai neljä ruokalajia ja hedelmiä, hedelmiä.¹⁰¹

Kesällä 1943 Saksassa lomaillut yhteyslotta Hagar Öller kirjoittaakin matkan päätteeksi virkistymisen onnistuneen, sillä:

[- -] jokainen meistä oli loistokunnossa, niin, joka ainoa oli pyörästynyt ja täydellisesti virkistynyt. [- -] 17 virkistynyttä ja kiitollista lottaa lähtee taas reippain ja toivorikkain mielin kentälle jatkamaan työtään uusin innoin.¹⁰²

SS-järjestöllä oli muutamia toiveita virkistyslomailijoiden suhteen. Ensiksi toivottiin, että kaikki matkoille osallistuneet olivat saksankielentaitoisia, jottei matkan aikana olisi kieliongelmia. Kesällä 1943 lotista kerätyn osallistujalistan perusteella pyyntöä noudatettiin tarkasti, sillä seitsemästätoista lotasta kymmenen ilmoitti osaavansa

⁹⁹ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 353; Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944; Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944; Reunala *matkapäiväkirja* 24.5.1944—27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto; Rönkä viisumi 16.5.1944, A1131:6, LM; Saxberg viisumi 12.5.1944, A516:1, LM; Hornborg valokuva-albumi 1944, E1109:3, LM; Saxberg *nimikirja* 2.7.1944, K581:2, LM.

¹⁰⁰ *Luettelo Saksaan ehdotetuista lotista virkistyslomalle*, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA.

¹⁰¹ Salmen kirje Saunamäelle 3.8.1943, A633:36.N., SM.

¹⁰² Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388.

saksaa ja vain kaksi ilmoitti, ettei osannut kieltä. Loput viisi eivät kertoneet omaa kielitaitoaan. Kesällä 1944 Saksaan lähteneeseen matkaseurueeseen kuului kolme saksalaisissa sotasairaaloissa työskennellyttä lottaa, joiden voidaan olettaa osanneen kieltä.¹⁰³ Todennäköisesti saksankielentaito ja työskentely saksalaisten kanssa vaikuttivatkin siihen, ketkä lotista valittiin virkistysmatkoille. Toiseksi SS-järjestö toivoi, että seurueeseen kuului energinen matkanjohtaja. Keväällä 1944 lottaseurueen matkanjohtaja oli järjestön valistussihteeri lotta Aino Valkama. Saman vuoden kesällä matkanjohtajana toimi lotta Varma Hornborg.¹⁰⁴ Ilmeisesti lottaseurueiden matkanjohtajat valittiinkin keskusjohtokunnasta.

2.2. Aseveljeyden tiivistämistä isänmaan puolesta

Kun Suolahti sopi virkistysmatkoista Himmlerin kanssa kesällä 1942, olivat maiden välit vielä hyvät. Kun matkoja ryhdyttiin toteuttamaan vuoden 1943 alussa, maiden suhteet olivat kuitenkin huonontuneet. Syy välien heikkenemiseen oli Saksan huono sotamenestys kaikilla rintamilla, jonka vuoksi Suomen sodanjohdolle alkoi käydä yhä selvemmäksi, ettei Saksa enää voittaisi sotaa. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto päättikin alkuvuodesta 1944 neuvotella Neuvostoliiton kanssa rauhasta, mutta neuvottelut kaatuivat Suomelle liian koviksi asetettujen rauhanehtojen vuoksi. Saksa oli hyvin selvillä Suomen suunnitelmista sodasta erkaantumiseksi ja varautui siihen jo syyskuusta 1943 lähtien. Painostaakseen Suomea jatkamaan sodankäyntiä Saksa katkaisi keväällä 1944 Suomeen tulevat vilja- ja asetoimitukset.¹⁰⁵ Myöskään virkistysmatkoille kutsun esittänyt SS-järjestön ja Gestapon johtaja Heinrich Himmler ei nauttinut Suomen johdon ihailua. Vaikka natsi-Saksan juutalaisvainojen koko hirveyttä ei vielä Suomessa tiedetty, oli Suomen valtion johdolla jo vuonna 1942 käsitys siitä, mitä juutalaisille Himmlerin johdolla Kolmannessa valtakunnassa tapahtui. Mannerheimin sanoin ”Himmlerin nimellä ei ollut hyvä kaiku”.¹⁰⁶ Lotta Svärd -järjestön vuoden 1943

¹⁰³ Luettelo Saksaan ehdotetuista lotista virkistyslomalle, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

¹⁰⁴ *SS-järjestön kutsu Suolahdelle*, 110 C 2 Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan, UMA; Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta*, A78:14, LM; Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

¹⁰⁵ Julkunen 1982, 127–128; Vehviläinen 1982, 154–159; Antikainen 2012, 172.

¹⁰⁶ Jokisipilä & Könönen 2013, 413 & 424–425.

vuosikertomuksessa, virkistysmatkoista kerrottaessa, ei puhutakaan Himmleristä, vaan kutsujaksi mainitaan Waffen-SS.¹⁰⁷

Lotta Svärd -järjestön virallinen kanta Saksan matkoista käy ilmi järjestön johtajan Fanni Luukkosen Saksan vierailusta toukokuussa 1943. Luukkonen vieraili Kolmannessa valtakunnassa Saksan naisten valtakunnanjohtaja Gertrud Scholtz-Klinkin kutsumana. Ennen kuin kutsu tavoitti Luukkosen, oli se käynyt Suomessa ulkoministeriön ja valtioneuvoston käsittelyssä. Luukkosen omin sanoin kutsusta ei tällöin voinut kieltäytyä.¹⁰⁸ Sama näkyy myös lottien palkinto- ja virkistysmatkojen kohdalla, sillä keskusjohtokunta sai Saksan tyttötyön johdolta keväällä 1944 kutsun lähettää saman vuoden kesäkuussa 15–20 lottaa opintomatalle Saksaan. Kutsusta kuitenkin kieltäydyttiin vedoten vaikeaan lottatyövoimatilanteeseen. Kesä-heinäkuussa 1944 Saksassa vieraili kuitenkin Himmlerin kutsumana 15 lotan virkistysmatkaseurue.¹⁰⁹ Palkinto- ja virkistysmatkojen kutsu tuli siis niin korkealta taholta, ettei keskusjohtokunta voinut siitä kieltäytyä.

Luukkosta tutkineen teologi Marjo-Riitta Antikaisen mukaan lottajohtajan Saksan vierailun piti ulospäin vahvistaa käsitystä maiden välisestä aseveljeydestä, vaikka samaan aikaan Suomi pyrki ulos sodasta. Saksan aseveljeys nähtiinkin parhaana mahdollisena ratkaisuna taistelussa Neuvostoliittoa vastaan. Tästä syystä aseveljelle tuli näyttää julkista arvostusta ideologisista näkemyseroista ja vaikeasta poliittisesta tilanteesta huolimatta.¹¹⁰ Maiden välistä aseveljeyttä korostettiin myös lottien virkistys- ja palkintomatkoilta kirjoittamissa matkakertomuksissa ja aseveljeyden tiivistäminen on ollut todennäköisesti yksi matkojen motiiveista. Lotta Aino kuvailee matkakertomuksessaan Saksan ja Suomen välistä aseveljeyttä *Lotta Svärd* -lehden kahdeksannessa numerossa vuonna 1944:

¹⁰⁷ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, 12, Keskusjohtokunta, kansio A11, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA.

¹⁰⁸ Antikainen 2012, 172–173.

¹⁰⁹ Lotta Svärd Keskusjohtokunnan pöytäkirja 23.4.1.1944 19§, Keskusjohtokunta, kansio A4, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA; Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944.

¹¹⁰ Antikainen 2012, 170–174.

Luja, voitonvarma, innostava yhteishenki elähdyttää kaikkia. [- -] Kaiken kaikkiaan, matka oli erinomaisen virkistävä ja lujitti omalta pieneltä osaltaan kansojemme aseveljeyttä.¹¹¹

Aino osallistui neljännelle virkistysmatkalle, joka lähti Saksaan kevättalvella 1944, jolloin Suomen ja Saksan suhteet olivat ajautuneet yhä syvempään kriisiin. Lotta Svärd -lehdessä julkaistun matkakertomuksen positiivinen ja ”voitonvarma” sävy voidaankin nähdä yrityksenä pitää yllä aseveljeyden hiljalleen romahtavia kulisseja. Onkin huomioitava, että vaikka Suomi pyrki ulos sodasta vuoden 1943 alusta lähtien, maan johto tai kansalaiset eivät tieneet, kuinka kauan rauhan solmimisessa kuluisi. Tällöin Saksan sotilaallisesta ja taloudellisesta avusta oli pidettävä kiinni mahdollisimman pitkään.

Saksa oli alusta lähtien hyvin tietoinen Suomen rauhanpyrkimyksistä, jotka olivat vastoin Kolmannen valtakunnan intressejä. Suomen taistelulla olikin Saksalle niin poliittinen kuin propagandistinen merkitys, jolloin Suomen irrottautumisen sodasta pelättiin aiheuttavan samanlaisia reaktioita myös muissa Saksan eurooppalaisissa liittolaisissa. Suomen luopuminen sodasta olisi johtanut myös Saksan aseman heikkenemiseen sille tärkeällä Itämeren alueella.¹¹² Lottien kirjoittamissa lehtikirjoituksissa uskotaankin Saksan voittoon. Lotta Aino Valkama kuvailee tunnelmiaan matkasta 15.4.1944 julkaistussa lehtihaastattelussa: ”Vierailu ei ollut ainoastaan virkistävä ja avartava, vaan myös monessa suhteessa opettava, lujittaen suomalaisissa uskoa Saksan aseiden lopulliseen voittoon.”¹¹³ Lehtikirjoitusten kautta pyrittiin siis nostamaan suomalaisten taisteluhenkä ja luomaan uskoa voittoon Saksan rinnalla, joka kuitenkin huhtikuussa 1944 näytti jo todella epätodennäköiseltä. Suomen ja Saksan propagandistiset päämäärät olivat siis vuodesta 1943 eteenpäin yhteneviä, sillä kuvaa aseveljeydestä pyrittiin vaalimaan kummaltakin taholta niin pitkään kuin se oli välttämätöntä, siten lottien myönteiset kirjoitukset Saksasta toimivat hyvänä propagandan myös Kolmannelle valtakunnalle.

¹¹¹ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 192.

¹¹² Vehviläinen 1982, 154–156.

¹¹³ Lehtileike *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta* 15.4.1944, A78:14, LM.

Marjo-Riitta Antikaisen mukaan lotat asettivat isänmaan asian kansainvälisten jännitteiden ja erilaisten näkemysten edelle. Isänmaan edun niin vaatiessa lotat olivat siis valmiita joustamaan ja tekemään yhteistyötä kansallissosialistisen Saksan kanssa, jonka uskonnolliset, poliittiset ja naisen asemaa koskevat näkemykset erosivat lottien arvoista. Antikainen toteaaakin, että Luukkonen vieraili Kolmannessa valtakunnassa isänmaan edun vuoksi.¹¹⁴ Saman suuntaisia motiiveja voi olettaa olleen myös virkistysmatkoille osallistuneilla lotilla. Tosin yksittäisten lottien matkustusmotiivit Saksaan ovat varmasti olleet moninaisia ja matkustamiseen on liittynyt myös henkilökohtaisia motiiveja, kuten Hagar Öller kirjoittaa *Lotta Svärd* -lehden numerossa 19/1943: ”Olimmehan saaneet suurenmoisen, aivan ainutlaatuisen tilaisuuden päästä keskellä sotaa virkistymään vieraaseen maahan.” Hagar kirjoittaa loman olleen myös mukava poikkeus lottatyön arkeen: ”Elämä on sentään ihanaa! Et tarvitse aamulla kiireesti joutua kenttäreittiölle, sairas-saliin, kanttiinin eikä herätä puhelimen räminään, johon on pakko vastata.”¹¹⁵ Bertta Saxberg taas kirjoittaa matkapäiväkirjansa ensimmäisellä sivulla Saksan matkan olleen hänelle ensimmäinen varsinainen ulkomaanmatka.¹¹⁶ Palkinto- ja virkistysmatka saattoi siis herättää lotissa kiinnostusta, koska matkan aikana pääsi tutustumaan uuteen maahan ja irrottautumaan lottatyön arjesta.

Yksi lottien henkilökohtaisista motiiveista vaikuttaa olleen kytköksissä Suur-Suomi aatteeseen. Suur-Suomi-aatetta iskostettiin suomalaisiin ennen sotaa ja sodan aikana erityisesti Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) sekä Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) kautta. Aatteen perusmotiivina monella sen kannattajalla oli Karjalassa asuneiden heimoveljien pelastaminen sekä pysyvän rauhan saavuttaminen. Aate sai alkunsa jo Suomen itsenäisyyden alkuvaiheessa, mutta varsinaisesti liike sai tuulta purjeisiinsa vasta jatkosodan syttyessä ja Suomen liittyttyä sotaan Saksan rinnalla vuonna 1941. Ajatus Suur-Suomesta olikin tiiviisti kytköksissä saksalaismielisyteen ja aseveljeyteen Hitlerin kanssa, sillä Vienanmeren rannoille ulottuva Suur-Suomi voitiin aatteen kannattajien mielestä saavuttaa vain Saksan avulla sen voittaessa.¹¹⁷ Kesällä 1944

¹¹⁴ Antikainen 2012, 171–174.

¹¹⁵ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352, 388.

¹¹⁶ Saxberg matkapäiväkirja 1944, K581:1, LM.

¹¹⁷ Silvennoinen 2014, 23, 27–29; Kirves 2014, 324.

Saksassa vierailut lotta Kerttu Zetterström kirjoitti lottaystävälleen Suomeen heinäkuun kahdeksantena:

[- -] koti-ikävä ei olisi, ellei asiat olisi siellä niin vakavasti: Olemme hengessä siellä mukana. Korvissani soi alinomaa AKS:n marssi, siitä uhkuu lupaus, joka varmaankin vielä kerran täyttyy.¹¹⁸

Lottaseurue oli kuullut 28.6.1944, että Suomi oli luovuttanut Viipurin Neuvostoliitolle 20.6, joten tunnelma matkustajien keskuudessa oli mustunut.¹¹⁹ Ehkä tunnelmaa nostakseen Kerttu viittaa Suomeen lähettämässä kortissaan AKS:n marssiin, jossa haaveena on Vianmerelle saakka ulottuva Suur-Suomi.¹²⁰ Samana päivänä kirjeen kotipuoleen kirjoitti myös lotta Lyyli Nieminen, joka haaveili kirjeessään seuraavasta matkasta Saksaan kun rauha olisi solmittu: ”[- -] ja silloin on vielä tätäkin parempi, sillä sota on lopetettu ja rauha on saavutettu ja kotimaa elää onnellisena aina Vianmerestä saakka.”¹²¹ Lottien kirjeistä huokuu aate Suur-Suomesta, mutta niissä on kuitenkin epävarma sävy, eikä Saksaan voittoon enää täysin luotettu. Suur-Suomi-ajatusta kannattaneet lotat olivat kuitenkin matkalle lähtiessä oletettavasti saksamyönteisempiä ja halukkaampi tutustumaan maahan, joka heidän unelmansa suuresta Suomenmaasta mahdollistaisi.

---

¹¹⁸ Zetterströmin kortti Saralle 8.7.1944, yksityiskokoelma.

¹¹⁹ Reunala matkapäiväkirja 28.6.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto.

¹²⁰ AKS:n marssi ks. esim. *Vanhat norssit ry*-verkkosivusto, *Me tahdomme*. Akateemisen Karjala-Seuran kunnialaulu.

¹²¹ Niemisen kirje Hiljalle 8.7.1944, A645:84, LM.

3. Kutsun motiivit

3.1. Himmlerin vieraina

SS- Reichsführer, joka meidät tänne on kutsunut, tarjosi meille illalliset ja kauniisti meille puhuttiin kyllä Suomi on jo täällä tunnettu.¹²²

Kesällä 1943 suomalainen virkistysmatkaseurue sai loisteliaan vastaanoton, kun SS-valtakunnanjohtaja Heinrich Himmler oli raivannut kalenteristaan tilaa tarjotakseen seurueelle illallisen Berliinissä. Saman matkan loppuvaiheessa Lotta Elmire Salmi kirjoittaa kirjeessään 3.8.1943:

Jollei toisin määrätä lähdemme 14.8.43 Müncheniin, olemme siellä 3 päivää sitten käymme vierailulla isäntämme SS-reichsführer Himmlerin luona hänen maatilallaan.¹²³

Lottaseurue oli siis kutsuttu myös vierailulle Himmlerin maatilalle. Vierailun toteutumisesta ei tosin ole varmuutta, sillä siitä ei löydy muita viitteitä, lotille oli kuitenkin kirjeen perusteella annettu tieto vierailusta. Himmler myös muisti Lottia vielä matkojen jälkeen ja keväällä 1944 hän lähetti Waffen-SS:n Suomen osaston kautta Saksassa vierailulle lotille lahjoja.¹²⁴ Kaikesta päätellen Himmler oli siis henkilökohtaisesti kiinnostunut suomalaisista lotista ja heidän toiminnastaan.

Vuoden 1943 lokakuussa Himmler piti SS-johtajille puheen Posenissa, jossa hän käsitteli itärintaman tilannetta, jossa Saksa oli kokenut kovia tappiota vuoden 1943 alusta lähtien. Puheessaan Himmler pyrki luomaan uskoa Saksan voittoon ja kertomaan keinoja, joilla voitto voitaisiin vielä saavuttaa. Yhdeksi keinoksi Himmler mainitsi naisten kouluttamisen SS-järjestön viestintätehtäviin, jonka avulla pyrittiin vapauttamaan miehiä SS:n toimistoista rintamalle.¹²⁵ Puheessaan Himmler viittasi myös Lotta Svärdiin:

Saksan kansan on, kaikki sen arvot huomioiden, loppujen lopuksi onnistuttava perustamaan suomalaisten Lottien kaltainen järjestö.¹²⁶

¹²² Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N, SM.

¹²³ Salmen kirje Saunamäelle 3.8.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N, SM.

¹²⁴ Der fürsorgeoffizier der Waffen-SS in Finnland -asiakirja Eevi Solanteelle 22.4.1944, A148:14, LM.

¹²⁵ Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943.

¹²⁶ "Es muss dem deutschen Volk mit all seinen Werten doch gelingen, eine ähnliche Institution wie die der finnischen Lottas ins Leben zu rufen." (Suom. Jenna Saarenketo ja Marja Jalava) Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943, *SS-Helferinnen*.

Himmler siis nimesi SS-järjestön naisjaoston esikuvaksi Lotta Svärd -järjestön, joka selittää SS-johtajan kiinnostuksen lottien toimintaan.

SS-järjestön tiedustelupalvelu seurasi koko sodan ajan saksalaisten mielipiteitä ja pani merkille Saksan naisten haluttomuuden osallistua työhön sotaa käyvän maan hyväksi. Sen vuoksi SS:n tiedustelupalvelu suosittelikin säännöllisesti naisten velvoittamista työntekoon.¹²⁷ SS-järjestössä oltiin siis huolissaan naisten haluttomuudesta osallistua maan sotaponnisteluihin. SS-järjestön naisjaoston, SS-Helferinnen, perustaminen vuoden 1942 alussa linkittyikin paineeseen saada lisää naisia osaksi sotakoneistoa.¹²⁸ Kolmannessa valtakunnassa naisen pääasiallinen tehtävä oli kuitenkin lasten synnyttäminen sekä perheestä huolehtiminen. Natsien ihannenainen olikin perheestä huolehtiva kotiäiti. Tästä syystä myös Himmler kertoi SS-johtajille harkinneensa pitkään naisten kouluttamisen aloittamista. Hän kuitenkin perusteli koulutuksen tarpeellisuuden sillä, että jokainen SS:n palvelukseen koulutettu nainen vapauttaisi yhden miehen toimistosta rintamalle. Pidemmällä tähtäimellä SS-järjestö suunnitteli, että SS-helferinnen-koulutuksen saaneet naiset avioituisivat SS-toimistoissa kohtaamiensa miesten kanssa ja olisivat siten täydellisen arjalaisen rodun perusta. Naisten viimesijainen tehtävä oli siis kuitenkin loppujen lopuksi olla hyvä saksalainen äiti. Tämän vuoksi koulutukseen päästäkseen naisten tuli täyttää tiukat SS-järjestön hakukriteerit. Iältään SS-Helferinnen tuli olla 17–35-vuotias ja hänen tuli täyttää natsien rodulliset sekä terveydelliset kriteerit. Naisten tuli myös läpäistä loppukoe, jossa testattiin heidän tietämystään Kolmannesta valtakunnasta. SS-Helferinnen-koulutukseen ei ollut avointa hakua, vaan naisia pyrittiin samaan mukaan koulutukseen muun muassa Saksan kansallissosialistisen naisjärjestön sekä sen tyttötyön kautta. Himmler kehotti myös SS-johtajia lähettämään tyttäriään ja vaimojaan SS:n naisavustajakoulutukseen.¹²⁹

Saksan armeijan kouluttamia naisavustajia, nachrichtenhelferinneja, oli työskennellyt SS:n viestintätehtävissä jo toisen maailman sodan alusta lähtien. SS-järjestö ottikin

¹²⁷ Rupp (1978) 2015, 111.

¹²⁸ Century 2017, 18–19; European Holocaust Research Infrastructure, *SS-Helferinnenschule Oberehnheim*.

¹²⁹ Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943, *SS-Helferinnen*; Mühlenberg 2010, 46; Rupp (1978) 2015, 32–34; Century 2017, 19–21 & 24–25.

mallia SS-helferinnen toimintaan armeijan kouluttamista naisavustajista. Ongelmana oli kuitenkin Wermachtin kouluttamien naisten huono maine, sillä heitä kutsuttiin kansalaisten keskuudessa ”virkamiesten rakastajiksi”. SS-järjestö halusikin tehdä selvän eron SS:n palveluksessa olleiden naisten ja Saksan armeijalle työskennelleiden naisten välille. Yhtenä SS-helferinnen-koulutuksen tavoiteena olikin saada SS:n tiedustelupalvelusta riippumaton Saksan armeijan ja ilmavoimien kouluttamista naisavustajista.¹³⁰

Luultavasti SS-johto, Himmler sen etunenässä, näkivät lotat hyvänä esikuvana SS-järjestön naisavustajille, sillä lotilla oli kansainvälisesti hyvä maine ja Lotta Svärd toimi esimerkkinä lukuisille muille naisjärjestöille ympäri Eurooppaa. Lotilta edellytettiin myös korkeaa moraalista sekä siveellisyyttä, josta komennusoloissa työskentelevien lottien oli oltava erityisen tarkkoja.¹³¹ Himmlerin vuonna 1942 lotille osoittama palkinto- ja virkistysmatkakutsu kumpusikin luultavasti SS-järjestön kiinnostuksesta lottatoimintaa kohtaan, mutta se liittyi oletettavasti myös laajempaan propagandaa, jota kohdistettiin saksalaisiin naisiin heidän työllistämisekseen osaksi Saksan sotakoneistoa toisen maailmansodan aikana.¹³²

Kolmannen valtakunnan johto joutui sodan edetessä huomaamaan, että sotateollisuus tarvitsi enenevässä määrin myös naistyöntekijöitä pysyäkseen tuottavana miesten joutuessa rintamalle. Ensisijaisesti Kolmannessa valtakunnassa pyrittiin työllistämään nuoria ja perheettömiä naisia, mutta paine myös kotiäitien työllistämiseksi kasvoi toisen maailmansodan edetessä.¹³³ Tammikuussa 1943 Hitler julistikin, että miehiä olisi saatava lisää armeijan palvelukseen, jolloin naisten tuli täyttää miehiltä jääneet työpaikat. Kaikkia 17–45 vuoden ikäisiä naisia, joilla ei ollut pieniä lapsia, ohjeistettiin ilmoittautumaan työhön isänmaan hyväksi. Saksan hävittyä itärintamalla Stalingradin taistelun propagandaministeri Joseph Goebbels julisti helmikuussa 1943 Kolmannen valtakunnan käyvän totaalista sotaa. Tällä hän tarkoitti, että maan kaikki kansalaiset ja voimavarat tuli käyttää sotaan ja sotateollisuuteen, jottei Saksa häviäisi. Puheessaan

¹³⁰ Century 2017, 19–21 & 24–25; SS-Helferinnenschule Oberehnheim, *European Holocaust Research Infrastructure*-verkkosivusto.

¹³¹ Bäckström 1993, 165–175; Pohls-Latva-Äijö 2009, 79–83, 152–153, 155, 200–202; Donner 2015, 32–34, 37, 45–46, 66–72 & passim.

¹³² Naisten työllistämistarpeesta natsi-Saksassa ks. esim. Stephenson (1975) 2013 & Rupp (1978) 2015.

¹³³ Stephenson (1975) 2013, 97, 99, 108; Rupp (1978) 2015, 33–35, 41–42.

Goebbels vaati, että myös naiset antaisivat kaikkensa sotaponnistuksille. Heinäkuussa 1944 Goebbels nosti työhön mobilisoitavien naisten ikää 50 vuoteen.¹³⁴ Naisia pyrittiin työllistämään muun muassa tehtaisiin sekä maatalouteen, mutta heitä tarvittiin myös SS-järjestön sekä Saksan armeijan viestintätehtäviin eri puolille Suur-Saksaa.¹³⁵

Asenteet naisten työllistämistä kohtaan olivat Saksassa ristiriitaiset, jopa tilanteessa, jossa työvoimapula oli akuutti, sillä osa vanhoillisemmista natsista ei nähnyt naisten työllistämistä tarpeellisenä. Naisten ei odotettukaan jatkavan työelämässä sodan päätyttyä, vaan heidät haluttiin vain hetkellisesti osaksi sotakoneistoa. Myös itse natsihallinto oli sekava, jonka vuoksi naisten työllistämistä edistäneet toimenpiteet jäivät osittain tekemättä. Kolmas valtakunta onnistuikin kasvattamaan naisten työllisyyttä vuosina 1939—1944 vain prosentoin verran, siitä huolimatta, että naisia pyrittiin saamaan osaksi sotaponnistuksia koko toisen maailmansodan ajan. Myös naiset olivat haluttomia lähtemään työhön, josta he saivat huonoa palkkaa ja joissa työolot olivat huonot. Useat naiset saivat myös avustusta, jota myönnettiin palvelukseen komennettujen miesten vaimoille. Sodan edetessä yhä useampi nainen olikin oikeutettu tähän etuuteen, sillä miesten määrä rintamalla kasvoi vuosi vuodelta. Tuen myötä myös useammat lapsettomat naiset jäivät pois töistä. Työtä ei siis nähty saksalaisten naisten keskuudessa houkuttelevana.¹³⁶

Naisten työllistäminen osaksi maan sotaponnisteluja pohjautui Kolmannessa valtakunnassa naisten vapaaehtoisuuteen. Jotta naisia saatiin vapaaehtoisesti töihin kodin ulkopuolelle, Kolmas valtakunta kohdisti heihin propagandaa. Vuonna 1941 Saksassa aloitettiin propagandakampanja, joka tähtäsi naisten työllistämiseen yhteisten sotaponnistelujen hyväksi. Natsipuolueen propagandatoimisto ohjeisti lehdistöä kertomaan erityisesti sota-alalla työskennelleistä naisista ja korostamaan kiitollisuutta naisille, jotka jo työskentelivät yhteiseksi hyväksi. Samalla lähetettiin vetoamus kaikille naisille, jotta he osallistuisivat yhteisiin sotaponnisteluihin. Propagandassa pyrittiin vaikuttamaan naisten kunniantuntoon ja kertomaan, että ne, jotka eivät osallistuneet työhön maan hyväksi kokisivat häpeää sodan jälkeen. Myös

¹³⁴ Manvell & Fraenkel 2012, 259, 282—284; Rupp (1978) 2015, 82.

¹³⁵ Rupp (1978) 2015, 42, 82, 126—127; Century 2017, 3.

¹³⁶ Stephenson (1975) 2013, 103, 105, 107—111, 189; Rupp (1978) 2015, 75—78, 83, 85—86, 136.

Himmler totesi Posenissa pitämässään puheessa lokakuussa 1943, että naisia tuli saada SS-helferinnen-koulutukseen nimenomaan herättämällä heidän kunniantuntonsa sen sijaan, että heidät olisi saatu koulutukseen pakolla tai rangaistuksen uhalla. Vuonna 1943 propagandaministeriö tilasi vielä lisäpropagandaa erityisesti avioituneille ja perheellisille naisille, jotta he hakeutuisivat töihin. Propagandaan käytettiin esimerkiksi Saksan armeijan viestintätehtävissä työskennelleitä naisia, joiden työstä julkaistiin muun muassa ideaalin kuvan välittäneitä kirjoja. Kirjoja julkaistiin myös sanomalehtien jatkokertomuksina. Osana propagandaa kaupunkeihin levitettiin myös julisteita, joilla houkuteltiin naisia töihin.¹³⁷

Suomen ja Saksan aseveljeys mahdollisti Saksan propagandakoneistolle myös lottien käytön omissa vaikuttamispyrkimyksissään. SS-Helferinnen-jaostoa tutkinut Jutta Mühlenberg huomioi, etteivät lotat olleet roolimalleja vain SS:n naisjaostolle.¹³⁸ Toisen maailmansodan aikaista Saksan lehdistöä tutkineen Risto Peltovuoren mukaan lotat olivatkin saksalaisille mielenkiintoinen ilmiö, johon palattiin lehdissä yhä uudelleen. Lehtiin kirjoitettiin muun muassa lottien työstä Suomessa taistelleiden saksalaisten sotilaiden hyväksi sekä siitä, etteivät lotat käyttäneet aseita, mikä sopi kansallissosialistiseen naiskuvaan.¹³⁹ Lotta Aino kertookin *Lotta Svärd* -lehden numerossa 8/1944 lottien saamasta huomioista:

Kaduilla liikkuessamme meidät vähän väliä pysäytettiin ja kysyttiin, olemmeko suomalaisia lottia, joita heidän sanomalehdissään on niin paljon kirjoitettu tai lausuttu ihastus siitä, että suomalaiset ovat pitäneet niin hyvää huolta saksalaisista sotilaista.¹⁴⁰

Lottien toiminnasta julkaistiin Saksassa myös kirjoja.¹⁴¹ Vuonna 1944 natsi-Saksassa julkaistiin Himmlerin alaisuudessa toimineen SS-järjestön pääkonttorin kokoama kirja *Die Finnischen lottas*, joka pohjautuu osittain Lotta-Svärd 1939–1940-teokseen. Kirjan julkaisu nimenomaan SS-järjestön taholta korostaakin järjestön ja Himmlerin

---

¹³⁷ Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943, *SS-Helferinnen*; Stephenson (1975) 2013, 107, 109; Rupp (1978) 2015, 108–109, 128; Century 2017, 21–22, 25–26.

¹³⁸ Mühlenberg 2010, 45–46.

¹³⁹ Peltovuori 2000, 137.

¹⁴⁰ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

¹⁴¹ Donner 2015, 63.

kiinnostusta lottia kohtaan.¹⁴² Lotista kerrottiin myös esimerkiksi Suomen puolustusvoimia käsitelleissä elokuvakatsauksissa.¹⁴³ Natsi-Saksassa kaikkea tiedotus- ja kulttuuritoimintaa ohjattiin kansanvalistus- ja propagandaministeriön kautta, joten ei ollut sattumaa, mitä tiedotusvälineissä Kolmannessa valtakunnassa kirjoitettiin ja näytettiin.¹⁴⁴ Lotista kertominen vastaakin niitä periaatteita, joita Saksassa vuonna 1941 alkaneessa naisiin kohdistuneessa propagandakampanjassa korostettiin ja joiden kautta pyrittiin vetomaan saksalaisten naisten kunniantuntoon. Lottien isänmaallisesta työstä kertomalla pyrittiinkin luultavasti herättämään saksalaisten naisten kunniantuntoa ja työskentelyhalua Saksan hyväksi. Lotista kertominen kytkeytyi siis osaksi laajempaan Kolmannen valtakunnan naisiin kohdistamaa propagandakampanjaa, jonka avulla naiset pyrittiin saaman kiinnostumaan isänmaallisesta työstä sotaa käyvän maan hyväksi.

Lotista kerrottiin Kolmannessa valtakunnassa luultavasti paljon, sillä lottien teksteissä mainitaan, että heidät tunnistettiin kadulla, mistä esimerkiksi lotta Elmire Salmi kirjoittaa kirjeessään Lempi Saunamäelle 24.6.1943: ”Tuon tuostakin matkan varrella meiltä kysyttiin olemmeko Suomesta tai huudahdettiin ’suomalaisia lottia.’”¹⁴⁵ Samanlaisia huomioita teki myös lotta Ruth Munck, joka matkusti jatkosodan aikana Saksassa hoitamassa suomalaisia SS-miehiä. Munck kirjoitti *Lotta Svärd* -lehteen marraskuussa 1941, että hänet tunnistettiin Saksassa lotaksi käyttämänsä lottapuvun perusteella.¹⁴⁶ Palkinto- ja virkistysmatkoilta kirjoitetuissa teksteissä lotat eivät mainitse erikseen käyttäneensä matkoilla lottapukua. Sen sijaan matkoilta otetuissa valokuvissa naiset ovat pukeutuneet lähes aina lotta-asuun.¹⁴⁷ Lotat siis kulkivat palkinto- ja virkistysmatkoilla nimenomaan lottina, eivät siviileinä ja saksalaiset tunnistivat heidät luultavasti juuri lottapuvusta.

Lotta Ainon kohtaaminen wieniläisen kampaajan kanssa kesällä 1944 kertoo saksalaisten naisten suhtautumisesta suomalaisiin lottiin:

---

¹⁴² En ole löytänyt kyseistä kirjaa luettavaksi, mutta se löytyy esimerkiksi Jutta Mühlenbergin teoksen lähdeluettelosta. Ks. esim. lähdeluettelo Mühlenberg 2010, 544. *Lotta Svärd* 1939–1940-teos julkaistiin myös muun muassa unkariksi. Ks. esim. Donner 2015, 69.

¹⁴³ Peltovuori 2000, 9–23, 137 & 176–179; Virtanen 2018, 145–146.

¹⁴⁴ Peltovuori 2000, 9–23, 137 & 176–179; Manvell & Fraenkel 2012, 153, 168, 183–184 & 215–227.

¹⁴⁵ Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1944, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N, SM.

¹⁴⁶ Virtanen 2018, 145–146.

¹⁴⁷ Hornborgin valokuva-albumi 1944, E1109:3, LM; Öller *Lotta Svärd* 19/1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944.

Istuessani Wienissä kampaamossa kertoi kampaajatar, että heillä Saksan naisilla on suorastaan alemmuuskompleksi, kun he ovat niin paljon kuulleet suomalaisten lottien teoista. Samaa vakuuttivat tapaamamme sairaanhoitajattaret.¹⁴⁸

Lotat poikkesivat lähtökohtaisesti lähes täysin kansallissosialistisen Saksan ihannenaisestä, joka oli kotia hoitava äiti. Lottatoiminnassa ei ollut juurikaan mukana äiti-ikäisiä naisia, sillä heillä ei ollut aikaa täyttää lottien työvelvollisuutta. Lottien toiminnassa oli sen sijaan mukana paljon keski-ikäisiä naisia, mutta suurin osa lotista oli nuoria ja naimattomia. Suurin osa lotista kuului siis niihin ikäryhmiin, joita Kolmas valtakunta pyrki ensisijaisesti työllistämään.¹⁴⁹ Parturikampaajan lotta Ainolle kuvailema saksalaisten naisten kokema alemmuuskompleksi selittyneekin Kolmannen valtakunnan propagandalla, jossa tarkoituksellisesti nostettiin esiin suomalaisten lottien työtä isänmaan hyväksi. Lotat olivatkin hyvä esikuva, sillä lotilla oli kansainvälisesti hyvä julkisuuskuva ja heidät tunnettiin ahkerina työntekijöinä, jotka työskentelivät uupumattomina isänmaan hyväksi. Lottien toiminta pohjautui myös vapaaehtoisuuteen, eikä heille maksettu työstä suurta palkkiota.¹⁵⁰ Lotat siis osallistuivat sotaponnistuksiin siten, kuin myös saksalaisten naisten tahdottiin niihin osallistuvan.

Vaikka lottatoiminnassa oli määrällisesti eniten mukana nuoria, naimattomia sekä vanhempia naisia, korostettiin sen toiminnassa muiden aikansa naisjärjestöjen tavoin yhteiskunnallisen äitiyden merkitystä. Äidin merkitys yhteiskunnassa nähtiin laajaksi, sillä äiti oli yhteisöllisyyden luoja sekä siveellisyyden kantava voima, joka opetti näitä periaatteita lapsilleen. Sota-aikana naisihanteena korostui erityisesti uhrautuvan äidin rooli, joka oli valmis lähettämään poikansa sotaan isänmaan hyväksi ja uhraamaan omat tarpeensa kansan puolesta.¹⁵¹ Myös lottahengessä korostettiin äidinrakkautta, joka ei saanut rajoittua vain perheeseen. Yhteiskunnallisen äitiyden periaatteen mukaisesti lotta kuin lotta pystyikin ottamaan tehtävässään äidin roolin hoivaamalla kärsiviä, riippumatta siitä oliko lotta oikeasti äiti. Lottajärjestö hakikin aatteellisen oikeutuksensa yhteiskunnallisesta äitiydestä, josta se löysi keinon liittää toimintansa aikansa naisihanteeseen, äitiyteen. Lottajärjestössä luotiin myös kuvaa uhrautuvasta lotasta,

¹⁴⁸ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 192.

¹⁴⁹ Pohls & Latva-Äijö 2009, 148–149.

¹⁵⁰ Bäckström 1993, 211; Peltovuori 2000, 177; Pohls & Latva-Äijö 2009, 159, 200–202.

¹⁵¹ Olsson 2005, 65, 67.

jonka hyveisiin kuuluivat urhoollisuus, uskollisuus ja uhrimieli. Uhrautuvuus nähtiinkin keskeiseksi osaksi isänmaallisuutta.¹⁵²

Myös Kolmannessa valtakunnassa pyrittiin propagandan keinoin muokkaamaan ihannenaisten kuvaa kohti ”kansan äitiä”, joka oli kaikissa tilanteissa valmis uhrautumaan ja uhraamaan omat tarpeensa kansan puolesta. Näin ollen uhrautumisen kautta myös lapsettomat naiset pystyivät omaksumaan yhteiskunnallisen äidin roolin uhrautumalla työhön kansankunnan hyväksi.¹⁵³ Yhteiskunnallisen ja uhriutuvan äidin roolin kautta, niin Suomessa kuin Saksassa, pystyttiin oikeuttamaan naisten sodan aikainen työnteke, joka voitiin äidin roolin kautta määritellä tilapäiseksi poikkeamaksi normaalista perhe-elämästä.¹⁵⁴ Lottatoiminta vastasi siis yhteiskunnallisen ja uhriutuvan äidin roolin kautta sitä hyväksyttävää, työssäkäyvän, naisen kuvaa, jota Kolmannen valtakunnan propagandakoneisto pyrki saksalaisille naisille välittämään.

Lottien teksteissä välittyikin saksalaisten tietoisuus suomalaisten lottien urhoollisuudesta, josta Lotta Elmire Salmi kirjoittaa kirjeessään Lempi Saunamäelle 3.8.1943: ”Aina kuullessamme meitä ylistettävän, puhutaan meidän urhoollisuudesta, uhrautuvuudesta y.m. niin että oikein nolottaa.”¹⁵⁵ Kesällä 1943 matkalle osallistunut Lotta Hagar Öller kirjoittaa myös lottien Saksaan kiirineestä urheasta maineesta *Lotta Svärd* -lehdessä 19/1943:

[- -] me – 17 onnellista tai nykyään muunnettuna 17 ”urhoollista”, elämme kuin vähintään vapaaherrattaret. Uusi nimemme kuulostaa ehkä itserakkaalta, mutta kuunneltuamme nyt jo pitemmän aikaa näiden saksalaisten rajatonta Suomen lotan ihailua, arvelimme, että kaipa me sitten hirveän urhoollisia olemme, koska kaikki sitä sanovat, eipäs vaan ole Suomessa tullut huomattua.¹⁵⁶

Saksassa lottien saama ihailu tuntuukin olleen suurta ja Hagarin kokemuksen mukaan lottia arvostettiin Saksassa jopa enemmän kuin Suomessa. Hagar Öller osallistui lottien toiselle palkinto- ja virkistysmatkalle, joka järjestettiin vain kuukausi sen jälkeen, kun lottajohtaja Fanni Luukkonen oli saanut Hitlerin myöntämän Saksan Kotkan ritarikunnan ristin rintatähtineen. Luukkosen saamasta kunnianosoituksesta uutisoitiin Kolmannessa

¹⁵² Olsson 2005, 65–70; Virtanen 2018, 121.

¹⁵³ Rupp (1978) 2015, 42, 114.

¹⁵⁴ Olsson 2005, 67; Stephenson (1975) 2013, 110–111, 189.

¹⁵⁵ Salmen kirje Saunamäelle 3.8.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM.

¹⁵⁶ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

valtakunnassa laajasti, joten saksalaisilla oli varmasti tuoreessa muistissa lottien teot, joita itse Hitler kunnioitti, kun toinen lottaseurue vieraili kesällä 1943 Kolmannessa valtakunnassa.¹⁵⁷

Hitler ei myöntänyt kunniamerkkiä pelkästään Luukkoselle, vaan kaikille Suomen naisille ja erityisesti lotille, joiden työtä Pohjolassa sotineet saksalaiset sotilaat kunnioittivat.¹⁵⁸ On nähty, että Luukkonen matkusti Kolmanteen valtakuntaa, koska kukaan Suomen valtion- tai sotilasjohdosta ei halunnut enää vuonna 1943 tavata Saksassa sen johtoa. Sen sijaan Suomen johto näki Luukkosen olevan epäpoliittisena henkilönä sopiva matkustamaan Saksaan. Hitler siis joutui myöntämään kunniamerkin Luukkoselle, sillä muita tärkeitä suomalaisia ei Kolmannessa valtakunnassa vierailut pyynnöistä huolimatta. Hitlerin tärkeimpiä motiiveja kunniamerkin myöntämiselle olivat aseveljeyden tiivistäminen sekä Suomen ja Saksan yhteisen rintaman vahvuuden vakuuttaminen saksalaisille. Hitler siis käytti Luukkosta hyväkseen saksalaisen vaikutusvallan edistämiseksi.¹⁵⁹

Kun huomioon otetaan Saksan vaikea työvoimapula ja naisten työllistämistarpeet erityisesti totaalisen sodan julistamisen jälkeen vuodesta 1943 eteenpäin, Hitlerin Luukkoselle ja siten lotille myöntämä kunniamerkki näyttäytyy myös saksalaisiin naisiin kohdistettuna propagandana.¹⁶⁰ Hitler ei kannattanut naisten pakkotyöllistämistä, mutta hän vetosi saksalaisiin naisiin, jotta he olisivat hakeutuneet vapaaehtoisesti työhön isänmaan hyväksi.¹⁶¹ Hitlerin lotille antaman huomion kautta onkin Kolmannessa valtakunnassa saatettu tarkoituksellisesti nostaa esille lottien vapaaehtoisuuteen perustuvaa työtä ja siten pyritty vaikuttamaan saksalaisten mielikuvaan naisten isänmaallisesta työstä ihannoitavana asiana, jota myös Führer kunnioitti.

SS-helferinnen koulutuksen alkaessa vuoden 1943 alussa alkoivat myös lottien palkinto- ja virkistysmatkat. Lotat viettivät suurimman osan ajastaan Ylä-Baijerissa eteläisessä

¹⁵⁷ Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus, 12, Lotta Svärd vuosikertomukset 1940—1943, kansio A11, KA; Öller *Lotta Svärd 19/1943*; Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Peltovuori 2000, 176—179; Antikainen 2012, 174—175.

¹⁵⁸ Antikainen 2012, 174—175.

¹⁵⁹ Antikainen 2000, 174—175; Jokisipilä & Könönen 2013, 370—374.

¹⁶⁰ Mühlenberg 2010, 45—46; Donner 2015, 64—65.

¹⁶¹ Stephenson (1975) 2013, 109; Rupp (1978) 2015, 82—83, 86, 106, 136.

Saksassa. SS-Helferinnen koulutuskeskus sijaitsi Oberehenheimissa, jossa lotat eivät lähteiden perusteella vierailleet.¹⁶² Lotat siis tuskin osallistuivat SS-Helferinnen koulutukseen. Lottia kuitenkin käytettiin edellä kuvatusti Kolmannen valtakunnan saksalaisiin naisiin kohdistamassa propagandassa, jonka tarkoituksena oli saada naisia töihin isänmaan hyväksi. Palkinto- ja virkistysmatkojen kautta Kolmannelle valtakunnalle avautuikin mahdollisuus käyttää lottia propagandassaan Luukkosen matkan tavoin paikan päällä, jolloin saksalaiset naiset pääsivät kohtaamaan suomalaisia lottia ja kuulemaan lottatyöstä heiltä itseltään.

3.2. Saksan naisten vieraina

Lotta Aino kirjoittaa *Lotta Svärd* -lehden numerossa 8/1944 lottien olleen toivottuja vieraita muun muassa sairaaloissa, joihin heitä ”[- -] pyydettiin näyttämään, millainen on ilmielävä suomalainen lotta [- -].”¹⁶³ Saksalaiset siis halusivat tavata oikean lotan. Lottien päivät Kolmannessa valtakunnassa koostuivatkin pitkälti erilaisista vierailuista, joiden pääpaino oli Kansallissosialistisen naisjärjestön järjestämällä tapaamisilla.

Saksan Kansallissosialistinen naisjärjestö eli Nationalsozialistische Frauenschaft (NSF) perustettiin vuonna 1931, jolloin sen tarkoituksena oli korvata kaikki aiemmat kansallissosialistiset naisryhmät. Hitlerin valtaannousun jälkeen vuonna 1934 kaikkien Saksan naisjärjestöjen oli sulautettava osaksi NSF:n toimintaa tai lakkautettava oma järjestönsä. Kaikilla NSF:n sulautetuilla järjestöillä tuli olla yhteinen tavoite, johon kuului muun muassa taisteleminen saksalaisten ihanteiden sekä arjalaisen rodun puolesta. Vuonna 1934 järjestön johtoon nousi Gertrud Scholtz-Klink, joka toimi tehtävässä toisen maailmansodan loppuun saakka.¹⁶⁴ NS-Frauenschaftilla tai sen johtajalla ei ollut poliittista valtaa natsihallinnossa. Sen sijaan järjestön tehtävänä oli välittää natsipropagandaa nimenomaan naisille. Pääpaino NS-Frauenschaftin propagandassa oli kotiäitiydessä, mutta Scholtz-Klinkin sanoin järjestöllä oli kuitenkin velvollisuus kertoa naisille myös heidän roolistaan osana Saksan sotaponnistuksia ja saada naiset

---

¹⁶² Himmlerin puhe Posenissa 4.10.1943, *SS-Helferinnen*; Öller *Lotta Svärd* 19/1943; Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944; Reunala matkapäiväkirja 24.5—27.7.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto; European Holocaust Research Infrastructure, *SS-Helferinnenschule Oberehenheim*.

¹⁶³ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

¹⁶⁴ Virtanen 2018, 134.

osallistumaan maan sotapalveluun.¹⁶⁵ Kaikkien NSF:n jäsenten tuli kuulua natsipuolueeseen. NSF:n alaisuudessa toimi kuitenkin Deutsches Frauenwerk (DFW), joka oli kaikille Saksan naisille tarkoitettu massaorganisaatio. DFW tarjosi keskiluokkaisille naisille erilaisia kursseja, jotka liittyivät pääasiassa kodin- ja lastenhoitoon. Naisille annettiin myös rotukysymyksiin ja poliittisiin asioihin liittyvää koulutusta, jotta he olisivat omaksuneet natsien maailmankuvan.¹⁶⁶ Kesällä 1943 lotille esiteltiin lotta Hagar Öllerin kuvailun mukaan laajasti Kansallissosialistisen naisjärjestön toimintaa, jolloin he tutustuivat myös neuvonta-asetoimintaan, joka oli oletettavasti DFW:n järjestämää kurssitoimintaa:

Saksan naisjärjestö järjesti meille monta hauskaa yhdessäolon hetkeä. Niinpä me jo Daxenberg'issä ollessamme vietimme illan naisjärjestön nuorisoryhmän kanssa laulellen ja jutellen. Naisjärjestön piirijohtokunta Frankfurti'ssa kutsui meidät myös retkelle Wiesbade'iin, jossa meille esitettiin järjestön eri neuvonta-asetoimintaa kuten ruoanvalmistusta, pikkulasten hoitoa, ompelemista, parsimista ja paikkaamista, vanhasta uuden valmistamista jne.¹⁶⁷

Öller kertoo lottaseurueen tavanneen myös naisjärjestön nuorisoryhmän. Vuonna 1939 kaikille 10-vuotiaille saksalaisille tytöille tuli pakolliseksi osallistua Hitler Jugendin toimintaan tytöille perustetussa Jungmädelissä, josta heidän odotettiin jatkavan 14 vuoden iässä Bund Deutsche Mädeliin (BDM). Lottien kesällä 1943 tapaama nuorisoryhmä olikin luultavasti juuri BDM tyttöjärjestö. Kesällä 1944 lotat saivat sen sijaan vieraakseen Hitler Jugendin Jungmädelit, jotka tulivat lottien luo laulutervehdykselle. *Ajan suunnalle* kirjoittamassaan matkakertomuksessa Anna Iso-Mauno kertoo kohtaamisen olleen molemmin puolin miellyttävä.¹⁶⁸ Erityisesti BDM:ssä, tytöille painotettiin kotiäitiyttä saksalaisen naisen ihanteena, johon tyttöjen tuli pyrkiä.¹⁶⁹ Tyttöjärjestöissä opetettiin kuitenkin myös, että tyttöjen tuli uhrautua isänmaan hyväksi ja työskennellä sen puolesta, mikäli se olisi tarpeen. Koulutuksessa painottuivatkin nuoren työskentelevän naisen sekä vanhemman kotiäidin ihanne. Samanlaista naisen ihannekuvaa välitettiin myös työpalveluun osallistuneille nuorille

¹⁶⁵ Rupp (1978) 2015, 105–106, 108.

¹⁶⁶ Virtanen 2018, 134.

¹⁶⁷ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388.

¹⁶⁸ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 30.8.1944.

¹⁶⁹ Century 2017, 1.

naisille.¹⁷⁰ Saksan nuorille osoitettu työpalvelu otettiin käyttöön, jotta Kolmannen valtakunnan työvoimapulaan olisi saatu helpotusta, mutta sillä oli myös ideologinen päämäärä opettaa nuorille kansallissosialismin ihanteita.¹⁷¹ Lotta Hagar Öller kertoo *Lotta Svärd* -lehdessä 19/1943 kohtaamisesta työpalveluun osallistuneiden nuorten naisten kanssa:

Saksan tyttöjen työpalveluleiri antoi meille paljon, paljon ajateltavaa. Kuinka terveen ja iloisen sekä elämää uhkuvan näköistä olikaan se joukko, joka vastaanotti meidät leirillä, Freilassing'issa. Saimme tilaisuuden tutustua leirin jokapäiväisiin töihin ja rientoihin. Kuuntelimme hartaana, kuinka nämä työtytöt esittivät moniäänisiä laulujaan, tai huilun, viulun ja pianon soittoa sekä ihastelimme vilpittömästi heidän vaatekaappejaan, jossa jokainen kenkä, jokainen vaatekappale oli just eikä melkein paikallaan. Saimme kuulla, että työleirissä oloaika kestää ½ v. ja sen jälkeen työskentelee jokainen työtyttö – olkoon hänen isänsä ministeri tai yksinkertaisin työläinen – lisäksi ½ vuotta puolustuslaitoksen työssä, useimmiten tehtaissa, mutta myös postissa, raitiovaunujen rahastajana, Saksan Punaisessa ristissä tai lastentarhoissa opettajana.¹⁷²

Lottiin oli tehnyt vaikutuksen tyttöjen reippaus sekä järjestelmällisyys. Työpalveluun osallistuneet tytöt asuivat leirillä, jossa heidän päivänsä koostuivat pääasiassa maataloustöistä, ideologisesta koulutuksesta, liikunnasta sekä kulttuurista. Työpalveluun osallistuneet nuoret naiset jättivätkin normaalin elämänsä tehdäkseen töitä Saksan puolesta.¹⁷³

Lotat huomioivat matkojen aikana myös äitien Saksassa saaman erityishuomion, josta Lotta Aino kertoo *Lotta Svärd* -lehdessä 8/1944: "[-] saimme matkallamme nähdä, miten äiti ja lapsi ovat kaikkien huolenpidon kohteena nykypäivien Saksassa."¹⁷⁴ Aino kertoo lottaseurueen vierailleen SA-järjestön vieraana müncheniläisessä äiti- ja lapsikodissa, joissa heille esiteltiin kodin toimintaa.¹⁷⁵ Myös Hagar Öller kertoo lottien vierailleen kesällä 1943 "Bad Homburg'issa tutustumassa naisjärjestön lastentarhoihin ja -seimiin sekä tehtaaseen, missä naiset olivat asettuneet miesten paikoille koneitten ääreen."¹⁷⁶ Vuotta myöhemmin, kesällä 1944, Aili Reunala kirjoittaa myös vierailuista,

¹⁷⁰ Rupp (1978) 2015, 132–135.

¹⁷¹ Rupp (1978) 2015, 81–82.

¹⁷² Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 353.

¹⁷³ Rupp (1978) 2015, 81, 133.

¹⁷⁴ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388.

joita lotat tekivät tehtaisiin.¹⁷⁷ *Ajan suunnassa* 24.11.1943 julkaistussa lyhyessä STT:n uutisessa kerrotaan lottien Saksan matkasta sekä heidän osallistumisestaan tehdastyöhön: ”[- -] he osallistuivat oma-aloitteisesti tilapäisesti työhön eräässä teollisuuslaitoksessa, missä työvoiman puute juuri sillä hetkellä oli huutava.”¹⁷⁸ Kolmannella virkistysmatkalla lotat siis tutustuivat myös itse työhön saksalaisissa tehtaissa.

Saksan naisten työn esittelyn kautta lotille pyrittiin välittämään ideaalia kuvaa saksalaisten naisten toiminnasta. Saksassa oltiin tietoisia siitä, että ulkomailla Saksan naisten rooli nähtiin pelkästään kotiäitinä. Saksalaisia naisia vähättelevän mielikuvan muuttamiseksi Saksan propagandakoneisto pyrkiikin antamaan ulospäin kuvan naisten vahvasta ja keskeisestä asemasta.¹⁷⁹ Suomalaisille naistoimittajille lokakuussa 1942 järjestettyä Saksan matkaa väitöskirjassaan tutkineen Seija Aunilan mukaan myös reporttereille esiteltiin laajasti Saksan naisten työtä. Aunila toteaaakin, että asevelimaan naisreportterit olivat otollinen kohderyhmä Saksan propagandalle.¹⁸⁰ Samaa voidaan sanoa myös lotista. Lotta Aino kertookin *Lotta Svärd* -lehdessä 8/1944 lottien nähneen matkallaan ”[- -] miten Saksan nainen tekee lujasti työtä taistelevan aseveljen rinnalla.”¹⁸¹ Propaganda siis toimi osaltaan.

Lotta Ebba Ekman suhtautuu kuitenkin hieman varauksellisesti Saksan naisten työohjelmaan *Pohjois-Pohja* -lehdessä 2.12.1943 julkaistussa haastattelussa:

Oli mielenkiintoista tutustua Saksan naisten työhön. Heidän vapaaehtoinen sosiaalinen huoltotyönsä oli suurenmoista. Erikoinen huolenpito kohdistettiin äiteihin ja lapsiin. [- -] Opimmekin paljon, mutta sitä työohjelmaa, mitä siellä toteutetaan, ei voida ajatella sellaisenaan tänne siirrettäväksi. Jokaisella on tapansa ja tyyliensä, mutta jokainen voi oppia toiseltaan.¹⁸²

Ekmanin haastelusta saa kuvan, että lotat olivat myös mahdollisesti ottamassa vaikutteita Saksan naisten työohjelmasta omaan toimintaansa. Ekman kuitenkin koki kansallissosialististen naisten työohjelman vieraaksi, eikä nähnyt, että se olisi Suomessa

¹⁷⁷ Reunalan matkapäiväkirja 5.6.1944, 9.6.1944, 13.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

¹⁷⁸ STT *Ajan suunta* 24.11.1943.

¹⁷⁹ Aunila 2020, 117.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 192.

¹⁸² Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943.

sellaisenaan toiminut. Saksan naisten työhön tutustuminen oli ollut lotalle kuitenkin mielenkiintoista. Naisjärjestöt ovat siis saattaneet ottaa vaikutteita toimintaansa molemmin puolin, sillä myös lotat kertoivat toiminnastaan vierailuiden yhteydessä. Lotta Hagar Öller kirjoittaakin *Lotta Svärd* -lehdessä 19/1943 pitäneensä lottatoimintaa käsitelleen esitelmän kesällä 1943:

Eräässä tällaisessa Saksan naisjärjestön meille Bad Homburg'issa järjestämässä juhlatilaisuudessa pyydettiin minua pitämään esitelmä järjestömme toiminnasta. Hieman epäillen kielitaitoni riittämistä suostuin tähän ja helpotuksesta huokasin huomattessani, että kuulijakuntani oli mitä kiitollisinta, antaen anteeksi tekemäni kielivirheet ja kuunnellen tarkoin selostustani.¹⁸³

Puheen Hagar Öller aloitti kertomalla Lotta Svärdin historiasta sekä järjestön syntyvaiheista, hän myös kertoi tarkasti kaikkien Lotta Svärd -järjestön jaostojen toiminnasta. Puheessaan Öller painotti, että lottatyö perustui täydelliseen vapaaehtoisuuteen, mutta myös tiukkaan kuriin.¹⁸⁴ Esitelmänsä loppuvaiheessa Öller kertoi lottien tiedostavan velvollisuutensa isänmaata, mutta myös länsimaista kulttuuria kohtaan:

Me Lotat tiedämme myös, että kaikkien, olivatpa he vanhoja tai nuoria, miehiä tai naisia, on työskenneltävä, jotta Isänmaa voi elää! Tunnemme velvollisuutemme länsimaisen kulttuurin etuvartiona, Pohjoismaiden vartijana kommunismia vastaan.¹⁸⁵

Puheessa korostuukin suomalaisten naisten tekemän työn merkitys länsimaisen kulttuurin puolesta, jonka puolustamiseksi kaikkien oli työskenneltävä. Kolmannen valtakunnan naisten työllisyyttä edistäneen propagandan valossa voidaankin olettaa, että lottatoiminnasta kertominen saksalaisille naisille juuri lotan kertomana oli sen kaltaista vaikuttamista, johon lottien palkinto- ja virkistysmatkojen kautta on pyritty. Vuonna 1943 Saksassa vierailleet lotat ehdottivat Lotta Svärd keskusjohtokunnalle myös Saksan naisten vastavierailun järjestämistä, jota käsiteltiin keskusjohtokunnan kokouksessa 13.2.1944:

¹⁸³ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388.

¹⁸⁴ Öllerin puhe Bad Homburgissa 12.8.1943, A151:47, LM.

¹⁸⁵ "Wir Lotten wissen auch dafs ein jeder, möge er alt oder jung, Mann oder Frau sein, arbeiten mufs, damit, das Vaterland leben kan! Als Vorposten der Kultur des Westens, als Wache des nordischen Länder gegen Kommunismus wissen wir unsere Pflicht." (Suom. Jenna Saarenketo) Öllerin puhe Bad Homburgissa 12.8.1943, A151:47, LM.

Lotta Svärd Sisä-Suomen, Jyväskylän ja Saimaan piirien puheenjohtajat, jotka viime vuoden aikana olivat olleet Saksassa Waffen SS:n vieraina, olivat jättäneet keskusjohtokunnalle harkittavaksi ehdotuksen vastavierailun järjestämisestä saksalaisille naisille tulevan kesän aikana. Merkittiin, että keskusjohtokunta mielellään yhtyy ko. vierailua koskevaan ehdotukseen, mutta jäänee sen toteutuminen odottamaan suotuisampia olosuhteita.¹⁸⁶

Keskusjohtokunta suhtautui vastavierailun järjestämiseen nihkeästi ja voikin olla, ettei yhteistyötä ja aseveljeyttä haluttu tiivistää sen enempää kuin tilanne vaati. Sen vuoksi suomalaiset vierailivat Saksassa, mutta vastavierailuja saksalaisille ei järjestetty. Maiden suhteet olivat myös kiristyneet, sillä 8.2.1944 oli tehty päätös, että Suomi ryhtyisi neuvottelemaan rauhasta Neuvostoliiton kanssa.

3.3. Vastarintaliikkeen saattajat

Virkistysmatkaseurueiden matkanjohtajina ja saattajina oli virkistysmatkan ajan SS-järjestön SS-mies.¹⁸⁷ Kesällä 1944 seurueen matkanjohtajia olivat suomalaiset SS-miehet Claes Purjo ja Antti Aaltonen. Aaltosen lotat tapasivat Saksaan lähtöä edeltäneenä iltana Lotta Svärd -järjestön tarjoamalla tutustumisillallisella. Tapaamista Bertta Saxberg kuvaa päiväkirjassaan 25.5.1944:

Siellä tutustuimme edessä olevan matkamme johtajaan SS-mieheen, unterstumführer Antti Aaltoseen. Pitkä, hoikka, vaalea, sinisilmäinen, hymyilevä, notkea käytöksinen sympaattinen nuori mies. Puhuu hyvin saksaa. Ääntää tavattoman kauniisti. Hyvin musikaalinen ääni. Ei meikäläinen tunne eroa hänen ja synnyntäisen saksal. ääntämisessä. Tulkkina nopea ja noin vain oitis suoralta kädeltä ilman valmisteluja ja papereita. Onnistunut tyyppi. Tämän hurmuriin käsiin me siis turvallisesti heittäydymme ruumiinemme ja sieluinemme.¹⁸⁸

Saxbergin tekstistä piiryy kuva hyväkäytöksisestä nuoresta miehestä, joka oli ainakin tekstin kirjoittajaan tehnyt vaikutuksen olemuksellaan ja loistavalla saksankielentaidollaan. Saxbergin tavassa kuvailla Antti Aaltosta välittyy viitteitä Olavi Paavolaisen *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teokseen, sillä Paavolainen kuvaa lähes

¹⁸⁶ Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnan pöytäkirja 13.2.1944 §13, Keskusjohtokunta, kansio A4, Lotta Svärd -järjestön arkisto, KA.

¹⁸⁷ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 178; Saxberg matkapäiväkirja 25.5.1944 & 27.5.1944, K581:1, LM.

¹⁸⁸ Saxberg matkapäiväkirja 25.5.1944, K581:1, LM.

samoin Nürnbergin puoluekokouksessa näkemäänsä kansallissosialistisen naisjärjestön johtajaa Gertrud Scholtz-Klinkiä:

Hän on sekä miellyttävä että komea ilmestys, melkeinpä kaunotar. Harvinaisen puhdas arjalainen tyyppi, saksalaisen naiskauneuden todella hyvä edustaja. Hyvin pitkä ja solakka, ääni selkeä ja rauhallinen, plastiikka hillitty ja arvokkaan naisellinen. [- -] vaalea tukka muodostaa kauniin palmikoidun seppeleen.¹⁸⁹

Paavolaisen tapa kuvailla puhdasta arjalaisuutta on saattanut vaikuttaa siihen, kuinka Bertta Saxberg kuvaa SS-mies Aaltosta omassa matkapäiväkirjassaan samoin arjalaisuutta korostavin sanoin. *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teos oli aikansa merkittävimpiä Saksasta suomeksi kirjoitettuja matkakertomuksia, joten Saxberg on saattanut ottaa vaikutteita Paavolaisesta tietoisesti tai tiedostamatta.

Muutama päivää myöhemmin Saxberg kertoo päiväkirjassaan myös Claes Purjosta ja hänen vaimostaan:

[- -] lisäksi on matkassamme rva Purjo Helsingistä. Hänen miehensä on SS-untersturmführer Clas Purjo, joka jatkaa matkassamme johtajana Münchenistä Daxenbergiin, kun luutn. Aaltonen taas siitä lähtee poikiemme mukana. Müncheniin asti kuljemme näes molemmat ryhmät yhdessä.¹⁹⁰

Antti Aaltonen toimi siis koko seurueen saattajana Suomesta Müncheniin, josta eteenpäin hän jatkoi suomalaisten sotainvalidien matkanjohtajana. Claes Purjo liittyi matkaan Münchenissa, josta lähtien hän oli lottien matkanjohtaja aina matkan määränpäähän, Daxenbergiin, saakka.

Antti Aaltonen ja Claes Purjo olivat SS-järjestön kesällä 1944 alulle paneman vastarintaliikkeen keskeisiä suomalaisia jäseniä. Liikkeeseen kuului myös muita vannoutuneimpia suomalaisia SS-miehiä, jotka näkivät Suomen rauhanpyrkimykset Neuvostoliiton kanssa suomalaisten petturuutena Saksaa kohtaan. Aaltonen ja Purjo olivat käyneet SS-järjestön ylläpitämän Bad Tölzin upseerikoulun vuosien 1942–1943 aikana ja olivat sotilasarvoltaan Untersturmführereita¹⁹¹. Aaltonen oli Saksaan lähtiessään ilmoittanut olevansa IKL:n jäsen ja siten hän kannatti fasistista ideologiaa,

¹⁸⁹ Paavolainen 1936, 311.

¹⁹⁰ Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM.

¹⁹¹ Untersturmführer vastaa sotilasarvoltaan Suomen armeijan vänrikkiä. Ks. esim. Swanström 2018, 16.

jota koulutus varmasti vahvisti. Purjo oli sen sijaan jo Saksaan lähtiessään ilmoittanut olevansa kansallissosialisti.¹⁹²

Vastarintaliike sai alkunsa vuoden 1944 alussa, jolloin Saksan tilanne alkoi käydä yhä tukalammaksi, kun se joutui vetäytymään itärintamalla. SS-järjestö saikin kesällä 1944 tehtäväkseen perustaa vastarintaliikkeitä kaikille niille alueille, joilta Saksa joutui vetäytymään. Suunnitelmissa oli luoda yhteensä kuusi paikallisesti toimivaa organisaatioita, joita oli tarkoitus huoltaa ja johtaa Saksasta käsin. Suomessa vastarintaliikkeen tarkoituksena oli pitää Suomi Saksan etupiirissä ja saada suomalaiset vastarintaan mahdollista neuvostomiehitystä vastaan. Kesällä 1944 saksalaisten suunnitelmissa olikin, että osa Suomen kansaa ja armeijaa jatkaisi taistelua Saksan rinnalla, mikäli Suomi solmisi rauhan Neuvostoliiton kanssa. Elokuun alussa, kun Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauha alkoi näyttää yhä todennäköisemmältä, antoi Himmler käskyn ryhtyä kaikkiin toimiin niiden suomalaisten piirien vahvistamiseksi, jotka olivat valmiita taistelun jatkamiseen. Saksalaisten tavoitteena olikin löytää vastarintaliikkeelle sopivia suomalaisia johtajia ja joukkoja.¹⁹³ Kolmannen valtakunnan korkeimman johdon suunnitelmat Suomeen perustettavasta vastarintaliikkeestä, sekä erityisesti Purjon ja Aallon osallistuminen viidennelle virkistysmatkalle, kertovatkin luultavasti vastarintaliikkeen ensimmäisistä askelista suomalaisten mielialojen tunnusteluun.

Claes Purjon myöhempien vaiheiden ja lausuntojen valossa ei ehkä ole sattumaa, että juuri hän valikoitui SS-miesten joukosta lottien matkanjohtajaksi. Noin puoli vuotta virkistysmatkan jälkeen, tammikuussa 1945, Purjosta oli tullut Saksassa Suomen-suunnan vastarintatyön koordinaattori. Tuolloin Berliinissä pidettiin vastarintaliikkeen kokous, jossa Claes Purjo kertoi, että saksalaiset tarvitsivat suomalaisia vakoilukoulutukseen. Erityisesti naisten katsottiin olevan hyödyksi. Alkuvuodesta 1945 vastarintaliike alkoikin rekrytoimaan Saksassa olleita suomalaisia naisia liikkeen toimintaan ja heille annettiin ”jonkinlaista lottakoulutusta”.¹⁹⁴

¹⁹² Saxberg matkapäiväkirja 25.5.1944, 27.5.1944, K581:1, LM; Swanström 2018, 336–337 & 409–410.

¹⁹³ Vehviläinen 1982, 130, 156, 160–161, 164; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 393; Swanström 2018, 408–410.

¹⁹⁴ Pohjonen 2000, 27, 53–57; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 403.

Kesällä ja alkusyksystä 1944 saksalaiset olivat kuitenkin olleet vielä toiveikkaita ja pyrkineet saamaan suomalaisia ja Suomen armeijan osia puolelleen vastarintaliikkeeseen. Tässä mittakaavassa hanke kuitenkin raukesi jo ennen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan sopimusta, sillä suomalaisia ei saatu tarpeeksi Saksan puolelle. Tämän jälkeen vastarintaliikkeeseen rekrytoitiin enää vain yksittäisiä ihmisiä, josta esimerkkinä on edellä kuvattu suomalaisten naisten rekrytoiminen vastarintaliikkeeseen.¹⁹⁵ On kuitenkin mahdollista, että osana isompaa rekrytointisuunnitelmaa kesällä 1944 on Purjon tehtävänä ollut tunnustella lottaseurueessa vallinneita mielipiteitä ja saada lottia liittymään Saksan puolelle tilanteen niin vaatiessa.

Claes Purjo liittyi lottien seuraan vasta Münchenissa. Purjo oli ollut Suomessa kuitenkin noin kuukausi ennen virkistysmatkan alkua, sillä hän kävi tapaamassa Fanni Luukkosta 22.4.1944.¹⁹⁶ Luultavasti Purjo kävi Luukkosen luona keskustelemassa virkistysmatkaseurueen matkasta ja on myös mahdollista, että samalla on sovittu Purjon vaimon osallistumisesta matkalle yhdessä lottien kanssa. Rouva Purjo matkusti lottien mukana Suomesta Saksaan ja oli seurueen matkassa koko virkistysloman ajan. Lottien lähtiessä takaisin Suomeen rouva Purjo jäi Berliiniin. Osoitteekseen hän kirjoitti Bertta Saxbergin nimikirjaan SS-järjestön Suomen yhdystoimiston.¹⁹⁷ Claes Purjon vaimon ohella lottien kirjoituksissa mainitaan siviilinä matkaan osallistunut rouva Bross, joka oli lottien seurueessa aina 1.7.1944 saakka. Matkan kontekstin huomioon ottaen on todennäköistä, että rouva Bross on ollut SS-majuri Alarich Brossin vaimo.¹⁹⁸ Alarich Bross oli työskennellyt Suomessa huhtikuusta 1941 alkaen SS-järjestön alaisen SS-turvallisuuspalvelun ulkomaantiedustelun pääesimiehenä ja kesällä 1944 hänet valittiin Suomen vastarintaliikehankkeen organisaattoriksi. Bross suunnittelikin Suomeen tehokasta vastarintaliikettä neuvostomiehityksen varalta.¹⁹⁹ Rouva Brossin kuuluminen matkaseurueeseen kieliikin myös Alarich Brossin yhteyksistä kesän 1944 matkajärjestelyihin.

---

¹⁹⁵ Vehviläinen 1982, 164.

¹⁹⁶ Luukkosen vieraskirja 22.4.1944, A638, SM.

¹⁹⁷ Saxberg nimikirja 1944, K581:2, LM.

¹⁹⁸ Reunala matkapäiväkirja 1.7.1944, yksityiskokoelma. Rouvasta käytetään myös kirjoitusmuotoa ”Pruss” Niemisen kirjeessä Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

¹⁹⁹ Pohjonen 2000, 27; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 393; Swanström 2018, 408.

Matkalle osallistuneet SS-miehet, heidän vaimonsa sekä viimeisen matkan ympärillä oleva konteksti herättävät kysymyksiä siitä, mitä vastarintaliikkeen suunnitelmissa on matkan aikana ollut. Lähteet eivät kerro nimiä enempää siitä, mitä matkan aikana on vastarintaliikkeen nimissä tehty. Tuskin kuitenkaan on sattumaa, että kaksi vastarintaliikkeen suomalaista keskushahmoa, Aaltonen ja Purjo, toimivat Himmlerin kutsusta Saksassa vierailleen suomalaisseurueen matkanjohtajina. Kolmannella valtakunnalla onkin oletettavasti ollut viimeisen palkinto- ja virkistysmatkan aikana myös vastarintaliikkeettä koskeneita propagandistisia suunnitelmia, joiden kohteena seurue on ollut. Tiettävästi ketään matkalle osallistunutta lottaa ei saatu mukaan vastarintaliikkeen toimintaan, mikäli sellaista on matkan aikana tai sen jälkeen yritetty. Sitä, kuinka tietoisia lotat olivat matkan aikana mahdollisesti tapahtuneesta vastarintaliikkeen toiminnasta, ei lähteiden perusteella pystytä kertomaan. Selvää kuitenkin on, että Kolmas valtakunta kutsui suomalaisseurueet vieraakseen kohdistaakseen heihin propagandaa, mutta myös käyttääkseen heitä omassa propagandassaan.

4. Propagandan maisemat

4.1. Kolmannen valtakunnan vastaanotto

Lottien matka natsi-Saksaan alkoi kokoontumisella Helsinkiin, jonne lotat matkustivat eri puolilta Suomea.²⁰⁰ Lotta Bertta Saxberg nousi 23.5.1944 Etelä-Pohjanmaalta täpötäyteen yöjunaan kohti Helsinkiä. Helsingin rautatieasemalla hän kohtasi samalle matkalle lähdössä olleen lotan, jonka kanssa he suuntasivat Pohjoisella Rautatienkadulla sijainneeseen ”Hospitsiin”, jossa lotat yöpyivät Helsingissä oloaikansa. Lottien oli määrä jatkaa matkaa kohti Saksaa jo seuraavana päivänä, mutta suunnitelmien muututtua he joutuivat odottamaan lähtöä Helsingissä kolme päivää.²⁰¹ Lähtöä edeltäneenä iltana Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunta järjesti hotelli Kareliassa matkaseurueelle tutustumistilaisuuden ja tarjosi illallisen. Keskusjohtokuntaa tutustumistilaisuudessa edustivat varapuheenjohtaja Märta Björkenheim sekä varusjaoston päällikkö Elli Vihma.²⁰² Illallistilaisuudessa lotat tutustuivat matkakumppaneihinsa ja heille jaettiin passit matkaa varten.²⁰³

Matkareitit Saksaan vaihtelivat hieman eri matkoilla. Kesällä 1943 Saksassa vierailut lotta Hagar Öller kuvailee seurueen matkaa Saksaan ensimmäisenä iltanaan Berliinissä, hotelli Bristolin pehmeässä sängyssä:

[- -] näin vielä silmieni edessä aurinkoisen merimatkamme tyynellä Suomenlahdella; vavahdin hieman muistelllessani kolmen vuorokauden junassa asustamista vierieissämme lohduttomien Baltian maiden halki; vilkkuvalojen tavoin muistuvat mieleeni Libaussa, Memel’issä, Köningsberg’issä ym. tapaamamme Punaisen Ristin sisaret, jotka toivat meille ”matkaevästä”, karamellejä, keksejä ja muuta hyvää. [- -] Ja nyt maatessani tuossa hurmaavassa vuoteessani, allani ja päälläni silkinpehmoiset untuvaunemat, aloin vähitellen tajuta, että näkemäni ilottomat Baltian maat, Pohjois-Saksan viljapellot, joissa ruiskaunokki ja unikko vieri vieressä herttaisesti hymyillen toivottivat vieraan tervetulleeksi.²⁰⁴

²⁰⁰ Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944.

²⁰¹ Saxberg matkapäiväkirja, K581:1, LM.

²⁰² Saxberg matkapäiväkirja 25.5.1944, K581:1, LM; Keskusjohtokunnassa työskennelleiden lottien työtehtävät ks. esim. Bäckström 1993, 82–83.

²⁰³ Saxberg 25.5.1944, K581:1, LM.; Reunala matkapäiväkirja 25.5.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁰⁴ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

Kesällä 1943 matkaseurue aloitti matkansa laivalla Tallinnaan, josta he jatkoivat Baltian maiden halki raiteita pitkin aina Berliiniin saakka. Sota oli jättänyt jälkensä Baltian maihin, jotka Saksa oli valloittanut itselleen vuonna 1941 alkaneen itärintaman valloituksen jälkeen. Saksan sotaonni oli kuitenkin alkanut kääntyä alkuvuodesta 1943 alkaen, kun Neuvostoliitto voitti itärintamalla taisteluita ja aloitti vyörymisensä kohti länttä valloittaen natsi-Saksan hallussaan pitämiä alueita. Kesällä 1943 neuvostojoukot olivat jo edenneet kohti Viron rajaa. Luultavasti sotatilanteen muuttuminen Saksan itärintamalla vaikutti kevättalvella 1944 Saksaan lähteneen suomalaisseurueen matkareittiin, sillä se ei kulkenut enää Tallinnan ja Baltian maiden kautta, vaan matkaan lähdettiin Turusta meriteitse Danzigiin ja Stettin kautta Berliiniin.²⁰⁵ Kesällä 1944 matka alkoi sen sijaan Hangosta pienellä Regina-laivalla, jolla matkustettiin Itämeren halki Danzigiin. Lähtöpäivänä Bertta Saxberg kirjoitti tunnelmiaan päiväkirjaansa:

Klo 8.50 lähtö Helsingistä, mutta ei Turkuun, niin kuin oli ilmoitettu, vaan Hankoon. Siihen tietysti oli omat sotilaalliset syynsä. Saimme oman vaunun, ja vielä II luokassa. Niin että hienosti sitä aloitettiin. Isänmaa kyyditsi arvonsa mukaisesti poikaansa ja tyttärensä ulkomaiselle virkistysmatkalle.²⁰⁶

Bertan kirjoituksesta huokuu lotan innostus alkavasta matkasta sekä ylpeys seurueelle osoitetusta arvostuksesta. Bertta jatkaa päiväkirjassaan kertomalla saksalaisten vieraanvaraisuudesta, jonka seurue kohtasi jo Hangossa:

Olemme juuri syöneet saksal. kenttäaamiaisen tavanmukaisen: Kasvisliemeen keitettyä höystettyä suurimovelliä. [- -] Kaksi punaisenristin sinivalkoraitaiseen puettua saksal. sisarta jakoi sitä. Vaunumme seisoo tässä asemalla ja odottaa satamaan siirtoa. Saksal. Kuiva annona jaetaan meille täällä, sanotaan. [- -] Sanottakoon vielä, että korvittakin sisaret mittasi kenttäpulloihimme. Heti Hangossa olemme jo Saksan valtakunnan vieraina.²⁰⁷

Bertta Saxbergin päiväkirjamerkinnän mukaan viidennellä virkistysretkikunnalla oli kuitenkin myös aavistus Suomen ja Saksan välisten suhteiden huonosta kehityksestä. Bertta kirjoittaa ikään kuin ohimennen päiväkirjaansa hetki ennen Regina-laivan irtaantumista Hangon satamasta: ”Muuten, kun Isarr ja Moltkefels purkivat sotilaita maihin, vitsailtiin meidän taholla, jotta kattokaas nyt, tuossa se tapahtuu se

²⁰⁵ Salomaa muistokirja 22.1.1944, yksityiskokoelma.

²⁰⁶ Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM.

²⁰⁷ Ibid.

maihinnousu ja me taas puolestamme teemme maihinnousun Danzigissa.”²⁰⁸ Viittaus koskee mitä luultavimmin Hitlerin helmikuussa 1944 antamaa käskyä, jonka mukaan Saksalle strategisesti tärkeät Ahvenanmaa ja Suursaari olisi täytynyt miehittää viipymättä, mikäli Suomi olisi luopunut sodasta.²⁰⁹ Päiväkirjassa mainitut laivat olivat tulossa Saksasta ja purkivat ulos Suomeen tulleita saksalaisia sotilaita.²¹⁰ Lainaus kuitenkin kertoo, ettei Saksan maihinnousuun juurikaan matkalaisten keskuudessa uskottu ja siitä laskettiin suomalaisten kesken vitsiä. Saksalaisten maihinnousu Suomeen nähtiinkin yhtä todennäköisenä kuin Suomen maihinnousu Saksaan. Suomen sodanjohto oli kuitenkin alkanut valmistautua Saksan Ahvenanmaan valtauksen maaliskuussa 1944, kun Saksa oli miehittänyt Unkarin.²¹¹ Vaikkei palkinto- ja virkistysmatkaseurue välttämättä tiennyt Saksan tarkoista miehityssuunnitelmista, oli suomalaisseurue kuitenkin mitä ilmeisimmin tietoinen matkan yllä leijuneesta epävarmuuden ilmapiiristä.

Viidennen virkistysretkikunnan päästessä Danzigin satamaan kolme päivää kestäneen laivamatkan jälkeen sai seurue vastaanoton, josta Bertta Saxberg kirjoitti päiväkirjaansa 30.5.1944:

Kun laivamme laski Danzigin satamaan astui laivaamme meidät tervetulleeksi toivottamaan valtakunnan laivaston puolesta suuramiraali. Konsulaatin puolesta Kunniakonsuli Dethloff. Konsulaatin sihteeri herra Salo suomensi puheen. Myös konsulaatin virkailija nti Taskinen oli meitä tervetulleeksi lausumassa. Vähän niin kuin hämmästyimme kun autosta hyppäsi niin suomalaisen näköisiä ihmisiä, ja siinä samassa kaikuikin ihan selvällä suomenkielellä: ”Tervetuloa Saksaan, tervetuloa Danzigiin!”²¹²

Vastaanottoseurueeseen kuului myös SS-upseereita, jotka kaikki toivottivat matkustajat tervetulleeksi Saksan maaperälle.²¹³ Myös Anna Iso-Mauno sekä Aili Reunala mainitsevat teksteissään seurueen vastaanottaneen amiraalin, mutta teksteissä ei

²⁰⁸ Saxberg matkapäiväkirja 27.5.1944, K581:1, LM.

²⁰⁹ Vehviläinen 1982, 157.

²¹⁰ Ks. lisää laivoista esim. Lettens 2015; Lettens (2012) 2016.

²¹¹ Vehviläinen 1982, 158.

²¹² Saxberg matkapäiväkirja 30.5.1944, K581:1, LM; Ks. myös Aili Reunalan matkapäiväkirja 30.5.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto.

²¹³ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944; Reunala matkapäiväkirja 30.5.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto; Saxberg matkapäiväkirja 30.5.1944, K581:1, LM;

mainita hänen nimeään.²¹⁴ Suuramiraali oli natsi-Saksan korkea-arvoisin laivastoupseeri ja siten Saksan merivoimien päällikkö. Vuosina 1943—1945 Saksan sotalaivaston suuramiraalina toimi Karl Dönitz, josta tuli Hitlerin seuraaja tämän itsemurhan jälkeen 30.4.1945.²¹⁵ Vaikka Dönitz oli arvoltaan suuramiraali, puhutellaan häntä muun muassa 12.8.1943 ilmestyneessä *Aseveli* -lehden numerossa amiraalina. Myös myöhemmin ilmestyneessä tutkimuskirjallisuudessa Dönitzin arvoon viitataan amiraalina.²¹⁶ On siis todennäköistä, että Danzigin satamassa suomalaisseuruetta oli vastassa Karl Dönitz. Suomalaisseurueen saama vastaanotto Kolmannen valtakunnan rannalla oli siis lähes valtiovieraiden saaman vastaanoton luokkaa, kun joukossa oli myös Suomen konsulaatin sekä SS-järjestön edustajia. Kun huomioon otetaan Suomen ja Saksan suhteiden kehitys kesällä 1944, on suomalaisten arvokkaalla vastaanotolla luultavasti pyritty korostamaan maiden välistä aseveljeyttä sekä tekemään vaikutus suomalaisseurueeseen heti matkan ensi hetkistä lähtien. Päiväkirjaansa Bertta Saxberg kirjoittaakin: ”ja niin tuli lähdön hetki laivastamme, joka onnellisesti ja ystävällisesti loistavan sään vallitessa, oli keinutellut meidät Kolmannen valtakunnan rannalle.”²¹⁷ Danzigista seurueen matka jatkui junalla kohti Berliiniä.²¹⁸

Toiselle palkinto- ja virkistysmatkalle osallistunut Hagar Öller kuvaa ensimmäisen illan tunnelmiaan berliiniläisestä hotelli Bristolista *Lotta Svärd* -lehdessä 19/1943:

Vastaanotto SS-toimistossa sekä tämä ihana vuode olivat ensi vaikutelmia virkistysmatkaltamme. Painajaisena kuulin maanalaisten rautateiden junien suhahtavan ohitse ja nauratti muistellesani, kuinka me, - 17 onnellista-hengähdimme helpotuksesta huomattessamme, että me kaikkine matkalaukkuinemme olimme onnistuneet sulloutumaan täpötäyteen S-Bahn’iin, tiesimme, että siksi täällä maanalaista hirviötä kutsuttiin. – Ensimmäinen päivä suurkaupungissa oli onnellisesti illassa.²¹⁹

Öllerin kuvauksen mukaan tunnelma oli lottaseurueessa kesällä 1943 innostunut ja odottava, mutta suurkaupunki aiheutti suomalaisille myös kauhunsekaista ihmetystä maanalaisine junineen. Vuotta myöhemmin Anna Iso-Mauno kertoo *Ajan Suunnassa*

²¹⁴ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944; Reunala matkapäiväkirja 30.5.1944 *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²¹⁵ Turner 2016, 1—2, 12, 21 & 42

²¹⁶ *Aseveli* 12.8.1943; Tutkimuskirjallisuudesta ks. esim. Jokisipilä 2017, 438; Lentz 2018, 103.

²¹⁷ Saxberg matkapäiväkirja 30.5.1944, K581:1, LM.

²¹⁸ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944

²¹⁹ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

24.8.1944 kesän 1944 matkasta, jolloin Saksaan saapunutta lottaseuruetta oli vastassa erilainen Berliini:

2/6²²⁰ aamusella saavuimme Berliiniin, jossa meidät majoitettiin hotelliin, joka oli ihmeellisesti säästynyt, kokonaisten katukorttelien senkin läheisyydessä tuhoutuessa. Meitä kuljetettiin autoilla ympäri kaupunkia ja kyllä ihmettelemistä siinä, että sellainen miljoonakaupunki voidaan siten tuhota. Aivan sydäntä ahdisti kauhea hävityksen myrsky, joka oli kaupunkia kiertänyt ja sen ylittänyt. Ja sentään elämä jatkuu, näkipä lapsiakin tuon kaiken keskellä. Mutta se olikin kuin lupaus elämän jatkuvuudesta raunioitten reunamilla, kaiken uhallakin.²²¹

Kauhua ei enää aiheuttanut maanalainen juna, vaan maan päällä näkyvät tuhot, joita liittoutuneiden pommitukset olivat kaupungissa saaneet aikaan. Pommitukset runtelivat Berliiniä loppuvuodesta 1943 alkaen ja suurin osa kaupungista oli kesällä 1944 pahoin tuhoutunut.²²²

Majoituttuaan Berliiniin suomalaisseurueille järjestettiin SS-järjestön vastaanottokutsut ainakin kesän 1943 ja 1944 palkinto- ja virkistysmatkojen yhteydessä.²²³ Kutsut olivat mitä luultavimmin SS-järjestön järjestämät, sillä Himmler osallistui tilaisuuteen kesällä 1943.²²⁴ Suomalaisseurue kohtasi Himmlerin hyvin todennäköisesti myös kesällä 1944 järjestetyillä kutsuilla.²²⁵ Lottien kesän 1944 matkalta kirjoittamissa teksteissä kerrotaan heidän ensimmäisestä päivästäan Berliinissä sekä kutsuista, joille heidät oli kutsuttu. Anna Iso-Mauno aloittaa päivän kuvailun *Ajan suunnalle* kirjoittamassaan matkakertomuksessa:

Berliinissäkin meille oli järjestetty kutsuja Nordische Gesellschaftin vieraina Tiergartenissa klo 5:n teellä. Kauniisti kukin somistettujen kahvipöytien äärellä, hyvän tarjoilun ohella, oli kiintoisaa seurata keskusteluja, sillä sattui, että tavattiin siellä tuttujakin ja vallankin tuttujen tuttuja.²²⁶

²²⁰ Seurue saapui hyvin todennäköisesti Berliiniin jo 1.6.1944 ja lehdessä on virhe, sillä Aili Reunalan päiväkirjamerkinnän mukaan seurue saapui Berliiniin 1.6.1944. Myös Hugo Östermanin päiväkirjassa on maininta invalidiryhmästä 1.6.1944. Reunala matkapäiväkirja 1.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto; Östermanin päiväkirja 1.6.1944, PK-1272/3, KA.

²²¹ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944.

²²² Friedrich 2005, 43, 45–46, 81, 102.

²²³ Aili Reunala matkapäiväkirja 1.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto; Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM; Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944.

²²⁴ Salmen kirje Saunamäelle 24.6.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N.,

²²⁵ Vaikkei lottien kesällä 1944 kirjoittamissa teksteissä mainita Himmlerin kohtaamista, olen saanut kohtaamisesta toisen käden tietoa matkalle osallistuneen lotta Varma Hornborgin lähiomaisen kanssa käymäni puhelinkeskustelun kautta. Puhelinkeskustelu Timo Sarvilinnan kanssa 3.3.2021.

²²⁶ Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944.

Iso-Mauno kertoo iltapäivän alkaneen Nordische Gesellschaftin (NG) teekutsuilla. NG oli vuonna 1921 perustettu järjestö, jonka alkuperäisenä tehtävänä oli edistää kauppaa ja poliittisia yhteyksiä Pohjoismaihin kulttuurinvaihdon avulla. Järjestö liittyi kuitenkin vapaaehtoisesti NSDAP:n alaisuuteen vuonna 1934, jolloin sen tavoitteeksi asetettiin kansallissosialistisen läpimurron aikaansaaminen Pohjoismaissa. NG uudisti luonnettaan vuonna 1935 kilpaillessaan Pohjoismaisten suhteiden ylläpidosta propagandaministeriön alaisuudessa toimineen Nordische Verbindungsstellen (NV) kanssa. Tuolloin NG nimitti järjestöä johtaneeseen suureen neuvostoon nimekkäitä natsipuolueen jäseniä, joista arvovaltaisimman oli Heinrich Himmler.²²⁷ Suomen ulkoministeriö totesi kuitenkin 1940-luvun alussa, että Goebbelsin johtama NV oli maiden väliselle kulttuurivaihdolle luonnollisempi virallinen osapuoli, jonka vuoksi NG:n kanssa tehty yhteistyö vähentyi jatkosodan aikana huomattavasti.²²⁸ Suomalaisseurueen osallistuminen kesällä 1944 juuri NG:n järjestämille teekutsuille selittyneekin luultavasti seurueen isännän Heinrich Himmlerin yhteyksillä järjestöön.

Aili Reunala kertoo päiväkirjassaan samaisista teekutsuista, jotka hänen mukaansa järjestettiin ”Brobakanta ministeriössä”.²²⁹ On mahdollista, että jostain syystä NG:n tilaisuus järjestettiin propagandaministeriön tiloissa, jotka sijaitsivat kivenheiton päässä Tiergartenin kaupunginosasta, jonka Anna Iso-Mauno mainitsee tekstissään teekutsujen pitopaikaksi. Reunalan päiväkirjamerkinnöistä käy myös ilmi, että teekutsuille osallistui virkistysmatkaseurueen lisäksi suomalaisia upseereita, joihin Iso-Maunon lehtikirjoituksessa mitä ilmeisimmin viitataan ”tutuilla”. Nimeltä Reunala mainitsee päiväkirjassaan ”kenraali Östermanin”.²³⁰ Kyseessä on kenraali Hugo Österman, jonka Mannerheim oli lähettänyt Saksaan yhteysupseeriksi helmikuussa 1944.²³¹ Omassa päiväkirjassaan Österman kuvaa päivän tapahtumia niukkasanaisesti vain yhdellä sanalla: ”Invalidiryhmä”.²³² Östermanin niukkasanaisuus SS-järjestön kutsuista voi johtua siitä, ettei hän pitänyt suomalaisseurueen kohtaamista merkittävänä

²²⁷ Hiedanniemi 1980, 69; Jokisipilä & Könönen 2013, 57–58, 63.

²²⁸ Jokisipilä & Könönen 2013, 131.

²²⁹ Aili Reunala matkapäiväkirja 1.6.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Hartikainen 2001, 384.

²³² ”1.6. Invalidgrupp.” (Suom. Jenna Saarenketo) Östermanin päiväkirja 1.6.1944, Hugo Östermanin kokoelma, PK1272/3, KA.

tapahtumana. Toisaalta tätä tulkintaa vastaan sotii saksalaisten suomalaisseurueelle antama erityishuomio ja luultavasti Himmlerin osallistuminen päivän ohjelmaan. Voikin olla, että Österman on yhteysupseerina ollut tietoinen maiden välisten suhteiden kehityksestä sekä Himmlerin maineesta, jolloin hän on päätenyt kuvailemaan päivän tapahtumia hyvin lyhyesti.

Teekutsuilta seurueen matka jatkui Spandaun kaupunginosaan SS-järjestön kattamalle vastaanottoillalliselle.²³³ Anna Iso-Mauno jatkaa *Ajan Suunnassa* päivän tapahtumien kuvailua:

Potsdamin ulkoravintola Regattahausin, ”Kalastajatorpalle”, kuten me sitä nimitimme, oli SS-järjestö järjestänyt illalliset, jonne jälleen oli kutsuttu joukko arvovaltaisia ja edustavia suomalaisia ja saksalaisia sekä koko virkistysretkikunta. Ohjelmasta mainittakoon mm. Obersturmbannführer²³⁴ Klummin voimakas isänmaallinen puhe. Hyvän ruan ohella tarjottiin hyvää musiikkia. Paitsi orkesterimusiikkia oli myös Saksan valtioneopperan ensitenorin lauluesityksiä ja suomalaisen Pippa Haikalan viulusooloja.²³⁵

SS-järjestö oli panostanut suomalaisseurueen kestittämiseen ja paikallaolijoihin kuului arvovaltaisia suomalaisia ja saksalaisia. Arvoituksesi jää keitä he olivat. On hyvin mahdollista, että seurue tapasi Himmlerin juuri SS-järjestön illallisella. Erityisesti tilaisuuden luonne ja arvovaltaiset vieraat puhuvat sen puolesta. Suomalaisten palkinto- ja virkistysmatkaseurueiden arvokkaan vastaanoton kautta Kolmas valtakunta on luultavasti pyrkinyt viestittämään vieraiden asemasta Saksan tärkeinä asevelikumppaneina. Arvostuksen osoituksella on luultavasti pyritty myös liennyttämään maiden kriisiytyneitä suhteita.

Palkinto- ja virkistysmatkaseurueet viipyivät Berliinissä muutaman vuorokauden, jonka aikana he tutustuivat Kolmannen valtakunnan pääkaupunkiin. Lotta Elmire Salmi kuvaa Berliinissä vietettyä aikaa kirjeessään Lempi Saunamäelle 24.6.1943:

Se piti olla levoksi ennen kuin Nürnbergin kautta Müncheniin läksimme, mutta alituista menoa se oli, vaikka ilmarataa ja maanalaisia junia aina

²³³ Reunala matkapäiväkirja 1.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²³⁴ Vastaa arvoltaan Suomen puolustusvoimien everstiluutnanttia. Ks. esim. Swanström 2018, 16.

²³⁵ Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944.

käytimme hotellista SS-päämajaan mennessämme syömään tai jossain kokoontuessamme. Meitä kuljetettiin niin paljon kuin vain aikaan mahtui.²³⁶

Berliinissä suomalaisille tahdottiinkin näyttää mahdollisimman paljon kaupungin tärkeimpiä nähtävyyksiä ja heitä kierrätettiin ympäri kaupunkia. Elmiere Salmen kanssa samalle matkalle osallistunut Lotta Hagar Öller kuvaa Daxenbergiin päästyään Berliinissä viettämänsä aikaa seuraavasti:

Suloiselta tuntuu maata vuoteessaan aivan hiljaa muistellen vaikkapa Berliinissä näkemääni elokuvaa, jota en nähnyt, koska nukuin; käyntiä eläintarhassa, jossa mitä kummallisimmat eläimet meidät hurmasivat; tai niitä oikeita leivoksia, jotka Berliinissä olivat suihimme vaivatta kadonneet.²³⁷

Yksi tärkeimmistä nähtävyyksistä oli vuoden 1936 kesäolympialaisten päänäyttämö, Berliinin olympiastadion, jossa suomalaisseurueet vierailivat ainakin kesällä 1943 ja 1944.²³⁸ Aili Reunala kirjoittaa päiväkirjassaan suomalaisseurueen toisesta päivästä Kolmannen valtakunnan pääkaupungissa 2.6.1944:

Klo 9.30 lähdimme tutustumaan Berliiniin. Ensin Berliinin stadionille. Siellä menikin aamupäivä. Kävimme myöskin Radiotornissa. Tämä tornin korkeus oli 180 m. Siellä puolitiessä oli ravintola, jossa saimme omenajuomaa.²³⁹

Berliinin olympiastadion oli kansallissosialistiselle Saksalle tärkeä rakennuskompleksi, joka oli tullut tunnetuksi ympäri maailmaa vuoden 1936 kesäolympialaisista. Olympialaiset olivat natsipuolueelle ennen kaikkea keino levittää kansallissosialistista propagandaa ja kisojen kautta Kolmannesta valtakunnasta pyrittiin antamaan ulkomaille positiivinen kuva. Propagandaministeri Goebbels näkikin kisat keinona vahvistaa tuoreen Hitlerin hallinon asemaa maailman silmissä. Berliinin olympialaiset olivatkin ensimmäiset olympialaiset, jotka olivat kuultavissa radion kautta 40 maassa ja niistä kuvattiin myös Olympiaelokuva. Kisat olivatkin saksalaisten taidonnäyte uuden tekniikan käytöstä ja viestinnästä.²⁴⁰ Olympiastadion oli vaikuttava nähtävyys, sillä suuren 10 000 katsojan stadionin lisäksi kisa-alueeseen kuului myös muita kilpailurakennuksia, kuten uimastadion. Kisa-alue oli myös ensimmäinen olympialaisiin rakennettu urheilukeskus,

²³⁶ Salmen kirje Lempi Saunamäelle 24.6.1943, Eeva Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM.

²³⁷ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

²³⁸ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388; Reunala matkapäiväkirja 2.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto; Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944.

²³⁹ Reunala matkapäiväkirja 2.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁴⁰ Koshar 2000, 130—131; Semmens 2005, 148—149; Hentilä & Hentilä 2008, 120.

jossa otettiin huomioon liikennejärjestelyt. Olympiastadion edustikin modernia kansallissosialistista Saksaa ollen yksi Kolmannen valtakunnan tunnetuimmista arkkitehtuurisista töistä.²⁴¹ Olympiastadionin esittelyllä suomalaisille esiteltiin siis Saksan edistynyttä arkkitehtuuria ja tekniikkaa. Suomalaisseurue pääsikin vierailemaan korkeaan radiotorniin, jonka kautta kisoja luultavasti välitettiin vuonna 1936 ympäri maailmaa. Anna Iso-Mauno kuvaa vierailua stadionilla 24.8.1944 julkaistussa *Ajan Suunnan* numerossa:

[- -] kävimme olympiastadionilla. Sanoa täytyy, että se on maineensa veroinen monipuolisuudessaan, suuruudessaan ja järjestelmällisyydessään. Myöskin radiotorni on mittasuhteiltaan omarautarakenne, joka kokonaisuudessaan huojuu 15sm alan, kannattaa kuitenkin melkoisen suuren ravintolan tornin puolivälissä, ja näköalatornikierteen huipulla, portaikon ja hissilaitteen, joka ylös asti kuljettaa 10-henkisen kuormituksen.²⁴²

Näkymä radiotornista oli kuitenkin kesällä 1944 murheellinen ja Iso-Mauno jatkaa kirjoituksessaan:

Näkötornista on valtava näköala yli miljoonakaupungin. Ja noin ylhäältä katsoen on Berliini todella vieläkin kaunis kaupunki. Sillä asemakaavan järjestelmällisyyttä täydentää vehmaan keväinen puistojen vehreys. Se myöskin lieventää sitä murhenäkymää, joka kaupunki nykyisin kadulta käsin tarjoaa.²⁴³

Olympiastadionilta seurueen päivä jatkui tutustuen kaupunkiin, josta Aili Reunala kertoo päiväkirjassaan 2.6.1944:

Iltapäivällä sitten olimme vapaasti, alkoi sataa, emmekä paljonkaan enää voineet kaupunkiin tutustua. [- -] Söimme sitten siellä illallisen, jonka jälkeen tulimme asemalle. –Aliupseerit ja miehet erosivat täällä joukostamme. Jatkoimme matkaa klo 20.02. Juna oli hyvin täysi, emme saaneet enää omaa vaunua, mutta omat vaunuosastot kylläkin. Yön matkustimme.²⁴⁴

Berliinissä vietetyn päivän jälkeen viidennen lottaseurueen matka jatkui kohti Ylä-Baijeria, joka oli loman varsinainen päämäärä.

²⁴¹ Hentilä & Hentilä 2008, 117–118.

²⁴² Iso-Mauno *Ajan Suunta* 24.8.1944.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Reunala matkapäiväkirja 2.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

4.2. ”Meille tahdotaan varmaan näyttää Saksan kauneimmat osat”

Lottaseurueiden loman määränpää sijaitsi Etelä-Saksassa, Ylä-Baijerin alueella. Toinen ja neljäs lottaseurue majoittuivat kesinä 1943 ja 1944 Daxenbergiin, jonne saapumista Hagar Öller kuvailee *Lotta Svärd* -lehdessä 19/1943:

Ikään kuin sumuverhosta avautuu eteeni yhä selvemmin ja selvemmin jylhät korkeat vuoret, vihreät laaksot ja pienet kylät. Olemme matkan aikana olleet monta kertaa yllättyneitä kauniista maisemista, mutta tultuamme nyt Baieriin, ohi Münchenin, kohti Salzberg’ia ihailemme silmiemme eteen avautuvaa, sanoin kuvaamatonta kauneutta vaieten. Olemme saapuneet matkamme päämaaliin, pieneen baierilaiskylään, josta linja-auto vie meidät edelleen majapaikkaamme, Daxenberg’iin, lepokoti on sekä SS-miehille että myös siviiliväelle, joka sijaitsee 500mtr merenpinnan yläpuolella. Isäntä, aito iloinen baierilainen, ottaa meidät sydämellisellä tavalla heti huostaansa. Jo heti ensi hetkestä tunnemme olevamme täällä kuin kotonamme.²⁴⁵

Kolmannen ja neljännen lottaseurueen tukikohta oli sen sijaan Tutzingin vanha linna, josta Ebba Ekman kertoo *Pohjois-Pohjan* haastattelussa 2.12.1943:

Meidät majoitettiin vanhaan keskiaikaiseen Tutzingin-linnaan, joka sijaitsi erään suuren järven rannalla ja sen toisella puolella kohosivat valtavat Alpit. Täällä meille suotiin kaikki ihanuudet, asuimme kuin prinsessat ja talonväki piti huolen, ettei meiltä puuttunut yhtään mitään.²⁴⁶

Myös kesällä 1944 Saksassa vierailleen lottaseurueen oli ehkä tarkoitus majoittua jonkin aikaa Tutzingissa, sillä se on merkitty Bertta Saxbergin ja Ainon Röngän viisumiin matkan toiseksi majoituspaikaksi.²⁴⁷ Samalle matkalle osallistunut Aili Reunala ei sen sijaan mainitse matkapäiväkirjassaan käyneensä Tutzingissa. Päiväkirjan mukaan seurue majoittui tekemiään retkiä lukuun ottamatta Daxenbergissa.²⁴⁸ Osa seurueen lotista teki kuitenkin vierailun Tutzingiin 2.7.1944, mikä käy ilmi Varma Hornborgin valokuva-albumista sekä Bertta Saxbergin keräämästä nimikirjasta.²⁴⁹ Lyyli Nieminen kirjoittaakin Hiljalle Daxenbergista 11.6.1944: ”Kaipa jo kirjoitin, ettemme ole linnassa vaan tavallisessa Gasthofissa, jossa on paljon muitakin erholungin viettäjiä.”²⁵⁰ Luultavasti

²⁴⁵ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

²⁴⁶ Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943.

²⁴⁷ Rönkä viisumi, 1131:6, LM; Saxberg viisumi, A516:1, LM.

²⁴⁸ Reunala matkapäiväkirja 24.5.1944—27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁴⁹ Saxberg nimikirja 2.7.1944, K581:2, LM; Hornborg valokuva-albumi, E1109:3, LM.

²⁵⁰ Niemisen kirje Hiljalle 11.6.1944, A645:84, LM.

lotat olivat kuulleet edellisen lottaseurueen majailleen Tutzingin linnassa ja odottaneet myös majoittuvansa samankaltaisessa paikassa.

Lotat majoittuvat pääasiassa perinteisissä baijerilaiskylissä, jotka natsipropagandassa kuvattiin vuosisatoja kestäneiden perinteiden ylläpitäjinä. Turisteille suunnatuissa esitteissä Etelä-Saksan maaseutu ja siellä asuneet ihmiset esitettiin perinteisissä asuissa, perinteisine ruokineen ja asumuksineen.²⁵¹ Myös lottien kirjoituksissa korostuu Baijerin perinteisyys, josta Anna Iso-Mauno kirjoittaa *Ajan Suunnassa* 24.8.1944:

Kun sitten Marquartsteinin asemalla astuttiin junasta, oli aito baijerilaisnäky edessämme: Alppien ääriiviat vehmaine metsineen, niittyineen, valkoiset, punakattoiset talot parvekkeineen, köynnöskasveineen ja väestö kauniine kansallispuukuineen kuin juhlassa.²⁵²

Iso-Mauno kertoo myös aidon baijerilaisleivän käyneen lotille jokapäiväiseksi välttämättömyydeksi.²⁵³ Baijerilaisten perinteisen pukeutumisen Anna Iso-Mauno huomioi vielä tarkemmin *Ajan Suunnassa* 26.8.1944:

[- -] jälleen tuli esille eräs positiivinen puoli tämän laaksonkansan elämästä. Kansan tavat, erikoisesti pukeutumistyyli, ovat yhä kansanomaista. Se pyrkii säilyttämään kaiken omalaatuisuuden ja hyljeksimään vierasperäistä, siksi baijerilaispuvut esittäytyvätkin täällä täydessä loistossaan. Kansa on hyvin pukeutunutta.²⁵⁴

Samassa numerossa Anna Iso-Mauno kertoo myös lottaseurueen ensimmäisestä retkestä Traunsteinin SS-sairaalaan, jossa heille järjestettiin baijerilainen vastaanotto:

Mutta yliveto oli baijerilainen iltapäivä, joka oli iloksemme järjestetty, kuin taikomalla. Saimme kuulla vuoroin baijerilaislauluja ja soittoesityksiä, joiden ”repäisevä” iloisuus oli niin välitöntä ja silti rajoitettua, että olimme kokonaan ”voitetut”.²⁵⁵

Matkailun kautta Kolmannen valtakunnan propaganda pyrki luomaan erityisesti ulkomaisille matkailijoille kuvaa iloisesta ja rauhaa rakastavasta Saksasta sekä normaalista elämästä.²⁵⁶ Lottaseurueille siis pyrittiin näyttämään mahdollisimman normaalia elämää sekä Kolmannen valtakunnan propagandan mukaista ideaalia kuvaa

---

²⁵¹ Koshar 2000, 117, 134.

²⁵² Iso-Mauno *Ajan suunta* 24.8.1944.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Iso-Mauno *Ajan suunta* 26.8.1944.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Koshar 2000, 117, 132—134; Semmens 2005, 131.

Saksasta sekä sen kansalaisista. Parhaiten se onnistui luultavasti juuri Etelä-Saksassa, joka kärsi muuta Saksaa vähemmän sodan tuhoista. Baijerin maaseudun matkailukohteisiin majoitettiin myös Saksan kaupungeista evakuoituja naisia ja lapsia, mutta myös haavoittuneita sotilaita.²⁵⁷ On hyvin mahdollista, että lotat majoittuivat Daxenbergissa juuri tällaiseen lepokotiin, sillä se oli tarkoitettu SS-miehille, mutta myös siviiliväelle.²⁵⁸ Kesällä 1943 lottaseurue majoittui Daxenbergissa olonsa jälkeen vielä kuukaudeksi Bad Homburgiin, josta Elmire Salmi kirjottaa Lempi Saunamäelle 3.8.1944:

22/7 läksimme Daxenbergista ihanien Alppien maasta tänne Bad Homburgiin. Meille tahdotaan varmaan näyttää Saksan kauneimmat osat, koska meidät tänne lähetettiin. Bad Homburg on pieni kylpyläkaupunki aivan lähellä Frankfurt am Mainia. Me asumme SS-sairaalan virkistysshotellissa ja meitä pidetään, ja on koko ajan Saksassa pidetty, niin tavattoman hyvänä.²⁵⁹

Pojalleen lähettämässä kirjeessä Elmire vielä lisää, että lotat olivat virkistysshotellin ainoita naisvieraita lukemattomien SS-miesten joukossa.²⁶⁰ Stalingradin taisteluiden jälkeen haavoittuneita sotilaita majoitettiin yhä enemmän matkailukohteiden majoituspaikkoihin.²⁶¹

Saksan maaseudulla pyrittiin korostamaan paikallisten talonpoikasia arvoja sekä osoittamaan matkailijoille vieraanvaraisuutta ja kunnioitusta.²⁶² Lotat saivatkin Saksassa osakseen suurta vieraanvaraisuutta ja lotat mainitsevat teksteissään usein heille osoitetun ystävällisyyden.²⁶³ Tutzingissa majoittunut Aino Valkama kertookin lehtihaastattelussa 15.4.1944, että lottia ”[- -] pidettiin aivan kuin piispaa pappilassa — hemmoteltiin sanan täydessä merkityksessä.”²⁶⁴ Lotille osoitettiin huomiota myös erilaisissa tilaisuuksissa, josta esimerkkinä Ebba Ekmanille jäi erityisesti mieleen Münchenissä järjestettyjen talviapujuhlien avajaiset talvella 1943:

---

²⁵⁷ Semmens 2005, 182—184.

²⁵⁸ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352.

²⁵⁹ Salmen kirje Lempi Saunamäelle 3.8.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N, SM.

²⁶⁰ Salmen kirje S. Salmelle 28.7.1943, yksityiskokoelma.

²⁶¹ Semmens 2005, 184.

²⁶² Koshar 2000, 134.

²⁶³ Ks. esim. Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388; Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943; Reunala matkapäiväkirja 3.6. & 7.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁶⁴ Lehtileike 15.4.1944 *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havainnot Saksan matkalta*, A78:14, LM.

[- -] Münchenissä jouduimme suuriin talvi-apujuhlien avajaisiin, joissa oli tuhansia ihmisiä. Kuitenkin tervehdyspuheen pitäjä toivotettuaan ensin erään suuren herran tervetulleeksi kohdisti sanansa suomalaisille lotille ja yleisö osoitti suosiotaan meille ainakin 15 minuuttia. Tämä oli vain pieni esimerkki meitä kohtaan osoitetusta huomaavaisuudesta.²⁶⁵

Ebba Ekmanin kuvauksen mukaan lotat olivatkin juhlallisuuksissa kunniavieraiden asemassa, sillä heidät esiteltiin heti ”suuren herran” jälkeen ja he saivat pitkät aplodit. Lottien arvostus oli oletettavasti osa huomioita, jota suomalaisille aseveljille annettiin Saksassa. *Pohjolan Sanomien* haastattelussa 2.12.1943 Ebba Ekman kertookin, että lotat saivat ”[- -] todeta sen suuren arvonannon, mitä Saksassa osoitetaan suomalaisille.”²⁶⁶ *Pohjois-Pohjan* haastattelussa 2.12.1943 hän vielä lisää:

[- -] kaikkialla kohdeltiin meitä suurenmoisesti. Ei vain ne, jotka olivat vuorollaan oppainamme, vaan jokainen, joka kuuli meidän olevan suomalaisia lottia halusi osoittaa meille tavalla tai toisella ystävällisyyttään. Saimme omenalähetyksiä ja kukkia ja sydämellisyyttä kaikilta.²⁶⁷

Lottia siis kohdeltiin ystävällisesti myös siksi, että he olivat lottia. Lotat tunnettiin Saksassa luultavasti hyvin, sillä Kolmannen valtakunnan propagandassa nostettiin esille heidän työtään.²⁶⁸

Palkinto- ja virkistysmatkojen aikana lotille esiteltiin kansallissosialistisen Saksan kulttuuria, kuten näytelmiä, taidetta ja musiikkia. Aili Reunala kirjoittaa päiväkirjaansa 5.7.1944 Salzburgin kulttuurinähtävyyksistä:

Perillä 8.30 aamulla SS-miesten taidenäyttelyssä. Ruokailu klo 13.00. Kävimme kirkossa siellä oli kirkkokonsertti. Iltapäivällä huvipuistossa. Sieltä tultua söimme SS-miesten ruokalassa. Klo 19.00 lähdimme teatteriin. Operetti. Hotellissa yötä.²⁶⁹

---

²⁶⁵ Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943. Talviapujärjestö (Winterhilfswerk) toimi propagandaministeriön valvonnassa ja se järjesti talviapua (winterhilfe) natsi-Saksassa vuodesta 1933 lähtien, aina lokakuusta maaliskuuhun. Talviavun tarkoituksena oli kerätä varoja köyhäinavustukseen. Yhtenä varainkeruun keinona järjestettiin talviapukuukausien ajan niin sanottuja ”soppasunnuntaita”, jolloin kansalaiset velvoitettiin syömään yksinkertaista ja halpaa ruokaa ja lahjoittamaan ruuasta ylijäänyt summa Talviapukeräykseen. Soppasunnuntaisin suurimpien kaupunkien julkisilla paikoilla järjestettiin yhteisaterioita, joihin osallistui myös NSDAP:n edustajia korostaakseen talviavun merkitystä. Scriba 16.9.2015.

²⁶⁶ Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943.

²⁶⁷ Aaretti *Pohjois-Pohja* 2.12.1943.

²⁶⁸ Tarkemmin lotista osana Kolmannen valtakunnan propagandaa ks. luku 3.1.

²⁶⁹ Reunala matkapäiväkirja 5.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

Taiteella oli tärkeä merkitys Hitlerille, joka oli nuoruusvuosinaan haaveillut taiteilijan urasta. Ehkä siksi taide ja kulttuuri olivat tärkeä osa Kolmannen valtakunnan politiikkaa. Taidetta ja kulttuuria valvottiin kansavalistus- ja propagandaministeriöstä ja sen tavoitteena oli valjastaa taide osaksi natsipropagandaa, jonka kautta luotiin kuvaa yhtenäisestä Saksasta ja sen kansasta. Korkeakulttuuri nähtiin Kolmannessa valtakunnassa täydellisen saksalaisuuden ilmaisijana, minkä vuoksi vierasperäisiä vaikutteita pyrittiin taiteissa välttämään. Poliittisesti ja rodullisesti natsi-ideologian vastaiset taiteet ja taiteentekijät määriteltiinkin rappiollisiksi, minkä vuoksi töitä sensuroitiin tai tuhottiin. Pääasiassa taiteen puhdistuksen kohteena olivat juutalaiset ja heidän työnsä.²⁷⁰ Lotille ei kuitenkaan pelkästään näytetty saksalaista taidetta, vaan he myös tapasivat itse taitelijoita. Tutzingissa ollessaan neljäs lottaseurue tapasi saksalaisen taidemaalari Anton Leidlin²⁷¹, jonka malliksi eräs lotista pääsi.²⁷² Myös kesällä 1944 Tutzingissa vierailleet lotat kohtasivat Leidlin, joka kirjoitti Bertta Saxbergin nimikirjaan muotokuvallaan varustetun nimikirjoituksen.²⁷³ Alkuvuonna 1944 kansallissosialistinen naisjärjestö kutsui lottaseurueen ”Saksan kuuluisimman pianistin” professori Elly Neyn²⁷⁴ yksityiskonserttiin, jota lotta Aino kertoo lottien jääneen ”kiitollisina muistelemaan”.²⁷⁵ Lotta Aino kuvaa pianistin kohtaamista *Lotta Svärd* -lehdessä 8/1944:

Prof. Ney soitti Beethovenia, Mozartia, Schumannia ja Schubertia ja kertoili siinä ohella nykyhetken taiteen virtauksista muistelmiaan ja mielialojaan. Hän mainitsi erikoisesti, miten Saksan kuuluisat säveltäjämestarit ovat tänä aikana tulleet läheisiksi. [- -] Hän kertoi pitävänsä paljon Suomesta, jossa hänellä on monia ystäviä, ja hän mainitsi, että Saksan ja Suomen kansat ovat hyvin lähellä toisiaan musiikissa.²⁷⁶

²⁷⁰ Huener & Nicosia 2009, 1–4; Steinweis 2009, 16–17, 21.

²⁷¹ Anton Leidl (1900–1976) oli erikoistunut saksalaisten maisemien maalaamiseen. Ks. esim. Anton Leidl, *Artnet*-verkkosivusto.

²⁷² Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 178.

²⁷³ Saxberg nimikirja 2.7.1944, K581:2, LM.

²⁷⁴ Elly Ney (1882–1968) tunnettiin Kolmannessa valtakunnassa Hitlerin ihailijana ja häntä nimitettiin ”Hitlerin pianistiksi”. Ney oli vankkumaton antisemitisti, joka tuki kansallissosialistista ideologiaa ja esityksissään hän halusi levittää saksalaisia arvojaan. Ney oli liittynyt NSDAP:n jäseneksi vuonna 1937 ja samana vuonna Hitler myönsi hänelle professorin arvonimen. Vuonna 1944 Ney pääsi Hitlerin ja kansavalistus- ja propagandaministeriön kokoamalle natsi-Saksan tärkeimpien taiteilijoiden ”armoitettujen listalle”. Schad 2011, 203–213.

²⁷⁵ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

²⁷⁶ Ibid.

Lotille antamassaan konsertissa Ney soitti tunnettujen saksalaisten ja itävaltalaisien säveltäjien teoksia ja kertoi niiden merkityksestä sota-aikana. Ney olikin tunnettu modernin musiikin arvostelusta, joka oli kansallissosialistisen linjan mukaista.²⁷⁷ Taiteen ja kulttuurin kautta lotille pyrittiin siis näyttämään natsi-ideologian mukaista yhtenäistä kuvaa Kolmannesta valtakunnasta ja sen kansalaisista. Neyn lotille antaman lausunnon mukaan taiteen kautta pyrittiin kuitenkin myös korostamaan Suomen ja Saksan välistä kulttuurillista yhteyttä.

Majapaikoistaan käsin lotat tekivät useita vierailuja lähialueille, mutta myös kauemmas. Lotat kulkivat retkilleen junilla ja autoilla. Maanteiden rakennus oli Saksassa aloitettu jo ennen Hitlerin valtaannousua, mutta natsi-Saksassa niiden rakennus otti ison harppauksen eteenpäin, kun maanteitä rakennettiin niin kaupunkeihin kuin Alppien vuoristoihinkin. Hitlerille maantiet ja niillä liikkuvat autot kuvastivat modernia ja edistynyttä uutta Saksaa, jossa maan eri alueet olivat helposti saavutettavissa.²⁷⁸ Lotissa Saksan tiet saivatkin aikaan ihailevaa ihmetystä. Elmire Salmi kertoo matkanteosta Lempi Saunamäelle Bad Homburgista lähettämässään kirjeessä 3.8.1943: ”Välillä meille aina näytetään jotain ja omalla linjurilla kuljetetaan. Viime viikollakin kävimme Rheinilla, ajoimme autolla aina Koblenziin saakka. Maantiet ovat koko Saksassa asfalttia, niin että hyvä niitä on ajella.”²⁷⁹ Myös Saksan vuoristotiet saivat aikaan ihmetystä, mistä Anna Iso-Mauno kertoo *Ajan suunnassa* 29.8.1944: ”Vuoristotielle saavuttuamme oli näkemistä ja ihmettelemistä. Tie oli monin paikoin suorastaan lohkaistu kallion tai harjanteen kylkeen. Se on oikea tekniikan ja työn näyte.”²⁸⁰ *Ajan Suunnan* seuraavan päivän numerossa 30.8.1944 Iso-Mauno jatkaa vielä Saksan valtateillä kokemansa vauhdin huuman kuvailua:

[- -] oli erikoinen elämys sekin, että ajelimme kuulua Saksan valtakunnan valtatieitä, jossa ei koskaan ole vastaantulijaa samalla tieosuudella ja voi neljä autoa rinnakkain ajella suoraa, tasapintaista tietä ”lusikka pohjassa”, koska minkäänlaista ylikäytävä-risteyksiä ei ole, eikä myöskään pelkoa karjan tielle tulosta.²⁸¹

---

²⁷⁷ Schad 2011, 212.

²⁷⁸ Koshar 2000, 117—122.

²⁷⁹ Salmen kirje Lempi Saunamäelle 3.8.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM

²⁸⁰ Iso-Mauno *Ajan suunta* 29.8.1944.

²⁸¹ Iso-Mauno *Ajan suunta* 30.8.1944.

Myös junilla kulkeminen Alppien vuoristossa oli lotille elämys. Lotta Aino kertookin *Lotta Svärd* -lehdessä 8/1944 lottien junamatkasta Innsbruckiin:

[-] ja on jo matka sinne erikoista. Saimmehan ajaa 17 tunnelin läpi, junan kiivetessä yhä korkeammalle Alppien rinteitä. Ja lotat hyräilivät vanhaa tuttua laulua: ”Tyrolin kauniissa vuorimaassa, se vaunu kiiruhti kulkuaan.”²⁸²

Jokaisen neljän lottaseurueen matkaohjelmaan kuuluikin vierailuja Itävallan alueelle muun muassa Wieniin, Innsbruckiin ja Salzburgiin.²⁸³ Kesällä 1944 neljäs lottaseurue vieraili Innsbruckissa ja kapusi Alpin huipulle, mitä Aili Reunala kuvailee päiväkirjassaan 11.7.1944:

Tulimme sitten raitiovaunulla halki kaupungin vaihdoimme vaunua ja alkoi nousu ylös Alpille. Nousimme loivasti ja kiersimme ylätasangolle. Siellä kävimme vaunuun ja lähdimme ilmarataa pitkin aina ylemmäksi. Olimme puiden latvojen yläpuolella alhaalla näkyi ihanat alppiruusut jotka täyttivät rinteet. menimme pilvien yläpuolelle. Sieltä katselimme kaupunkia. Oli paljon sumua näkyväisyys oli huono. Tältä alpilta näkyi Sveitsin ja Italian alpit. Poimimme alppiruusuja.²⁸⁴

Alpit olivatkin lotille yksi matkan mieleenpainuvimmista kokemuksista. Itävalta liitettiin osaksi Kolmatta valtakuntaa vuonna 1938, minkä jälkeen siitä tuli yksi suosituimmista natsi-Saksan turistikohteista. Saksassa iloitiinkin Itävallan ”paluusta” osaksi Saksaa, jonka myötä saksalaiset pystyivät vierailemaan Itävallan kauniissa luonnossa sekä historiallisissa kohteissa ilman rajoitteita. Turismin avulla natsipropaganda pyrkiin esittämään valloittamansa alueet osana Suur-Saksaa.²⁸⁵ Sama propagandistinen tarkoitus oli luultavasti takana myös silloin, kun Itävallan kaupunkeja esiteltiin lottaseurueille.

Itävallan matkailu oli myös osa natsiturismia, joka muodostui Hitlerin henkilökultin ympärille. Itävalta nähtiinkin Hitlerin nuoruusvuosien maisemina, joita matkailijat kävivät ihailmassa ja kunnioittamassa. Myös Ylä-Baijerin keskuskaupunki München oli yksi natsiturismin pääkohteista ”natsiliikkeen kaupunkina”, jolla oli tärkeä asema

²⁸² Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 178.

²⁸³ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 352—353; Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 178; Reunala matkapäiväkirja 5.7.1944, *Skytän sukuseura* -verkkosivusto. Kesän 1943 matkaa koskevissa aineistoissa ei suoraan mainita Salzburgia, sen sijaan Hagar Öller kertoo lottien käyneen Freilassingissa, joka sijaitsee noin 10 kilometrin päässä Salzburgista. Voidaan siis olettaa lottien vierailleen myös Salzburgissa matkan aikana. Öller *Lotta Svärd* 19/1943.

²⁸⁴ Reunala matkapäiväkirja 11.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁸⁵ Semmens 2005, 170—171.

puolueen syntyhistoriassa.²⁸⁶ Tutzingissa majoittuneet lottaseurueet vierailivatkin kaupungissa useamman kerran talvella 1943 sekä alkuvuonna 1944. Myös Daxenbergissa majoittuneet lottaseurueet vierailivat kaupungissa kesinä 1943 ja 1944.²⁸⁷ Natsipuolueeseen liitettyjen kaupunkien sekä nähtävyyksien kautta natsit tuottivatkin natsismille omaa historiaa ja yhteistä muistia natsismista.²⁸⁸

Natsiturismin merkittävin paikka oli kuitenkin Berchtesgadenin kaupunki, joka sijaitsee Ylä-Baijerissa noin 150 kilometriä Münchenistä. Berchtesgaden oli natseille erityisen tärkeä, sillä kuuden kilometrin päässä kaupungista sijaitsee Obersalzbergin vuori, jonka rinteeltä Hitler osti vuonna 1935 vuoristohuvilan, joka nimettiin Berghofiksi. Obersalzbergin huipulla sijaitsee myös Kehlsteinhaus, jonka Hitler sai 50-vuotislahjaksi. Myöhemmin rakennus on tunnettu paremmin ”Kotkanpesänä”. Hitler piti Berchtesgadenin alueesta, sillä se oli lähellä hänen synnyinseutujaan. Führer vietti siellä neljänneksen ajastaan vuosina 1933—1944. Hitleriä alueelle seurasi myös muita natsipuoleen keskeisiä henkilöitä ja Obersalzbergin rinteille muodostui vähitellen natsikylä. Muun muassa Luftwaffenin päällikkö Herman Göring osti sieltä oman huvilansa jo vuonna 1933. Myös Himmler ja propagandaministeri Joseph Goebbels vierailivat perheineen usein Obersalzbergissa.²⁸⁹

Berchtesgadenin ja sen lähialueiden turismi hyötyivät Hitleristä, jonka säännöllinen läsnäolo vuoristohuvilalla sai aikaan alueella turismiaallon 1930-luvun alusta eteenpäin. Vähitellen kävijöiden joukossa nähtiin myös julkisuudesta tuttuja henkilöitä sekä ulkomaalaisia vierailijoita. Berchtesgadenin aluetta tutkineen Thierry Lentzin mukaan ihmiset saapuivat alueelle nähdäkseen edes vilauksen Führeristä. Alueesta muodostuikin eräänlainen pyhiinvaelluskohde, jonka syntymistä natsipuolue edesauttoi järjestämällä alueelle liikennöiviä erikoisjunia ja bussilinjoja. Varsinainen vetonaula oli lähellä Hitlerin vuoristohuvilaa järjestetyt tarkoin suunnitellut tilaisuudet, joissa Hitler näyttäytyi kansalle. Sodan alettua yleisnäytökset alueella loppuivat ja lopullisesti suurten massojen pyhiinvaellukset tyrehtyivät, kun sota Neuvostoliiton kanssa puhkesi

---

²⁸⁶ Semmens 2005, 43, 170—171.

²⁸⁷ Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

²⁸⁸ Semmens 2005, 56, 58, 90, 170.

²⁸⁹ Lentz 2018, 9, 39, 55, 124—127 & 146.

vuonna 1941. Hitler lähipiireineen vietti kuitenkin aikaansa Obersalzbergissa entiseen tapaansa.²⁹⁰

Huolimatta siitä, että alueen varsinainen turismi oli sodan vuoksi loppunut, Kolmas valtakunta kuljetti kaikki neljä lottaseuruetta vierailulle Berchtesgadenin kaupunkiin.²⁹¹ Lotta Elmire Salmi kertoo lottaseurueen päiväretkestä kirjeessään Lempi Saunamäelle heinäkuun ensimmäisenä 1943:

Toissapäivänä kävimme retkellä Königreessä ja Berehtengadenissa. Aamulla klo 5 läksimme ja illalla olimme klo 10 kotona. Kolme junanvaihtoaakin oli mennen tullen. Königseen alppijärvellä teimme 2 tuntia kestäneen laivamatkan ja ihailimme miten jyrkät, 2000-3000 m korkeat lumipeitteiset Alpit gletsehereineen kuvastuivat veteen. Jyrkillä rinteillä näimme gemssien, vuorikauriitten juoksentelevan huimassa korkeudessa. Sadunomaiselta tuntui kuulla kaiuin kiirivän vuorilla ei sanoittain kuten meillä vaan sävelittäin. Berehtesgadenissa näimme Hitlerin maakartanon, joka sijaitsee 1000mtr korkeudessa sekä hänen vierasmajansa vuoren huipulla.²⁹²

Königsseelle tehty veneretki teki lottiin suuren vaikutuksen. Elmire Salmen kanssa samalle matkalle osallistunut Hagar Öller toteaaakin veneretken olleen ”ihmeellinen elämys”.²⁹³ Alkuvuonna 1944 lottaseurueelle jäi sen sijaan lotta Ainon mukaan erikoisesti mieleen ”[- -] SS-nuorten järjestämä illanvietto, jossa tyrolilaispuvuissa esiintyvät pikku-pojat ja -tytöt sekä nuoret esittivät kansantanssejaan ja kuuluisia joikujaan.”²⁹⁴ Kesällä 1944 lottaseurue vieraili Berchtesgadenissa Frauenschaftin kutsusta. Lottien matkassa oli myös Traunsteinin SS-sairaalan invalideja sekä matkan johtajana sairaalan ylilääkäri.²⁹⁵ Seurue kävi veneretkellä Königsseen alppijärvelle, minkä päätteeksi he jatkoivat matkaa Berchtesgadeniin, jossa he söivät päivällisen vanhassa luostarissa. Aili Reunala huomauttaa päiväkirjassaan 17.6.1944, että luostarissa oli myös Hitlerin kesämaja, jota seurue ei kuitenkaan päässyt näkemään.²⁹⁶ Berchtesgadeniin tehty retki olikin lottaseurueille elämys myös siksi, että kaupunki oli paikka ”[- -] jossa Johtajan maatila sijaitsee.”²⁹⁷ Retki jäi kesän 1944 lottaseurueelle

²⁹⁰ Semmens 2005, 147; Lentz 2018, 63—64, 67—68 & 125.

²⁹¹ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 353; Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179; Iso-Mauno *Ajan suunta* 29.8.1944 & 30.8.1944.

²⁹² Salmen kirje Lempi Saunamäelle 1.7.1943, Lempi Saunamäen arkisto, A633:36.N., SM.

²⁹³ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 353.

²⁹⁴ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

²⁹⁵ Iso-Mauno *Ajan suunta* 30.8.1944; Reunala matkapäiväkirja 17.6.1944, yksityiskokoelma.

²⁹⁶ Reunala matkapäiväkirja 17.6.1944, yksityiskokoelma.

²⁹⁷ Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 179.

mieleen, ja kun seurue tapasi 22.6.1944 Ruhpoldingissa suomalaisten SS-miesten omaisia²⁹⁸, jotka SS-järjestö oli kutsunut Saksaan kuukauden lomamatkalle, olivat kaikki Anna Iso-Maunon mukaan sitä mieltä, että "[-] eniten intoa oli kaikissa herättänyt retki Königsseelle näkemyksineen."²⁹⁹ Neljän lottaseurueen kuljettaminen Berchtesgadenin alueelle olikin osa natsipropagandaa ja natsien pyhiinvaellusturismin jatkumoa, jossa matkailijoille näytettiin natsien ihailemia kansallismaisemia sekä rakennuksia, joissa Hitler itse viihtyi.

Matkojen aikana lotille pyrittiinkin luomaan positiivista kuvaa Kolmannesta valtakunnasta ja sen kansalaisista. Kolmas Valtakunta ei siis järjestänyt suomalaisseurueiden palkinto- ja virkistysmatkoja ainoastaan virkistystarkoituksessa, vaan matkat olivat keino kohdistaa suomalaisiin suoraa natsipropagandaa kahden kuukauden ajan niin kulttuurin kuin matkailunkin kautta. Myös saksalaisten kohteliaisuus lottia kohtaan voidaan nähdä propagandana, jolla pyrittiin korostamaan saksalaisten suomalaisia aseveljiä kohtaan tuntemaa arvostusta. Kolmannen valtakunnan matkailupropagandan tavoitteena olikin, että kansainväliset matkailijat saivat maasta hyvän vaikutelman, josta he kertoivat edelleen kotimaassaan.³⁰⁰ Sama propagandistinen tavoite on ollut hyvin todennäköisesti myös palkinto- ja virkistysmatkojen taustalla. Kun huomioon otetaan maiden suhteiden kehitys vuosien 1943—1944 aikana, ja erityisesti Suomen käymät rauhanneuvottelut Neuvostoliiton kanssa, on Saksan propagandistisena tavoitteena ollut todennäköisesti lisätä matkoilla suomalaisten tuntemusta saksalaisesta kulttuurista, jonka avulla on pyritty vahvistamaan sympatioita Saksaa kohtaan. Myös suomalaisille annettun arvostuksen kautta on todennäköisesti pyritty samaan propagandistiseen päämäärään.

Lottaseurueet matkasivat retkillään ympäri Kolmatta valtakuntaa useissa eri kaupungeissa, joista monet olivat natseille erityisen tärkeitä, kuten Berliini, München ja Berchtesgaden. Lotat eivät kuitenkaan kerro teksteissään Saksan poliittisesta tilanteesta tai mainitse matkoillaan mahdollisesti näkemistään julmuuksista. Hitlerin Saksan turismia tutkinut Kristen Semmens kuitenkin toteaa, että vaikka ulkomaille suunnatuista

---

²⁹⁸ Reunala matkapäiväkirja 22.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

²⁹⁹ Iso-Mauno *Ajan suunta* 30.8.1944.

³⁰⁰ Semmens 2005, 150—151.

matkailuesitteistä antisemitismi pystyttiin piilottamaan, oli sitä itse matkalla vaikea sivuuttaa, sillä lukuisissa kaupungeissa oli kylttejä kuten ”juutalaisten saapuminen tänne heidän omalla vastuullansa” tai ”juutalaiset ovat epätoivottuja”. Juutalaiset olivat myös epätoivottuja asiakkaita muun muassa kaupoissa, hotelleissa ja ravintoloissa.³⁰¹ Osa Kolmannen valtakunnan kaupungeista mainosti myös olevansa ”Judenfrei” eli ”juutalaisvapaa”. Esimerkiksi Obersalzbergin ja sitä ympäröivän Berchtesgadenin alueen juutalaiset oli karkotettu alueelta jo ennen toisen maailmansodan syttymistä.³⁰² Lotat myös kohtasivat matkoillaan SS-järjestön johtoa, kansallissosialistisen naisjärjestön edustajia, natsi-ideologiaa kannattaneita kulttuurivaikuttajia sekä SS-miehiä, jotka majoittuivat heidän kanssaan samoissa lepokodeissa. Vaikuttaakin epätodennäköiseltä, etteivät lotat olisi palkinto- ja virkistysmatkojen aikana huomanneet juutalaisten ja muiden vähemmistöjen epäinhimillistä kohtelua Kolmannessa valtakunnassa, vaikka eivät niistä teksteissään suoraan mainitse. Myös Ruth Munckia tutkinut Elina Virtanen pitää epätodennäköisenä, ettei Munck olisi kohdannut joko omin silmin tai tapaamiensa sotilaiden kertomana natsi-Saksan raakuuksia. Hän kuitenkin toteaa Wendy Loweriin viitaten, etteivät ihmiset tuolloin vielä tienneet juutalaisvainojen koko laajuutta.³⁰³

Yksittäisten lottien poliittisia mielipiteitä ja tietämystä Kolmannen valtakunnan julmuudesta on mahdotonta saada selville lähdeaineiston perusteella. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin todeta, että palkinto- ja virkistysmatkaseurueet vierailivat Kolmannessa valtakunnassa Himmlerin ja SS-järjestön vieraina. SS-järjestön lisäksi matkojen järjestelyssä olivat mukana Suomen päämaja sekä Lotta Svärd -järjestö. Kun huomioon otetaan, että Suomen ylin valtion- ja sodanjohto olivat tietoisia juutalaisiin suunnatuista vainoista jo vuonna 1942, tuntuu epätodennäköiseltä, etteikö myös Lotta Svärd -järjestön johdolla olisi ollut tietoja Kolmannessa valtakunnassa tapahtuneista julmuuksista, kun he lähettivät lottia Saksaan Himmlerin vieraksi.

Lottien teksteissä ainoa matkojen aikana kirjoitettu epäily Hitlerin Saksasta löytyy Aili Reunalan viimeisestä päiväkirjamerkinnästä, jonka hän on kirjoittanut Suomeen paluuta seuranneena päivänä 27.7.1944:

---

³⁰¹ Semmens 2005, 46, 95–96, 148, 184–185.

³⁰² Semmens 2005, 95; Lentz 2018, 120–123.

³⁰³ Virtanen 2018, 168.

Emme siellä osanneet vielä tilanteen vakavuutta huomioida. Antoisa matka joka tapauksessa. Jäi paljon muistoja. Mutta luulen, että ei yksikään joka näki olosuhteet siellä ihannoinut Hitleriä, jos sinne mennessäänkään. Minulle lyhyt sepustus jokaisesta päivästä tuo mieleen paljon.³⁰⁴

Kirjoituksen perusteella lotat siis huomioivat matkan aikana jotain sellaista, jonka perusteella Hitlerin Saksa ei saanut aikaan ihailua. Matka oli kuitenkin muistorikas. Viimeisen lottaseurueen tunnelmat olivatkin kotiin palatessa ristiriitaisemmat kuin sitä edeltäneillä lottaseurueilla, jotka kuvasivat Saksan matkaa ”erinomaisen virkistäväksi”, jolta Suomeen palattiin ”virkistynein ja kiitollisin mielin”.³⁰⁵ Kesällä 1944 viides lottaseurue matkusti Suomeen sen sijaan läpi luhistuvan Saksan.

Normandian maihinnousu alkoi 6. kesäkuuta 1944, jolloin Aili Reunala kirjoitti päiväkirjaansa Daxenbergissa ”Englantilaiset nousut maihin Ranskassa”.³⁰⁶ Matkan edetessä tunnelma Saksassa alkoi käydä epätoivoisemmaksi ja lottien ollessa Münchenin pormestarin hyvästijätöllä 15.7.1944 vedottiin ensimmäistä kertaa koko matkan aikana ”Korkeimman johtoon”.³⁰⁷ Seuraavana päivänä lotat aloittivat paluumatkan, joka kulki junalla Salzburgin kautta Berliinin ja lopulta Danzigiin. Berliinissä seurue joutui ilmahälytyksiin, jotka olivat vastassa myös Danzigissa.³⁰⁸ Aili Reunala kirjoittaa päiväkirjaansa 18.7.1944:

Heti ilmahälytys kun tulimme Dantsikiin. Jonka jälkeen menimme satamaan. Ei oltu tavattu ketään joiden piti järjestää paluumatkamme. Hälytys kasarmipommisuojassa. Tulimme takaisin kaupungille tapasimme Aaltosen joka oli matkamme johtaja. Tilanne oli hyvin sekava silloin Saksassa. 3 yön valvomisen jälkeen olimme hyvin väsyneitä.³⁰⁹

Vaikuttaa siltä, että Aili on kirjoittanut päiväkirjamerkinnän jälkikäteen, mahdollisesti Suomesta. Matkan teko läpi pommitetun Saksan oli ollut lottaseurueelle raskas, mistä kertovat unettomat yöt sekä epätietoisuus paluumatkan järjestelyistä. Matkalle osallistuneet suomalaiset sotainvalidit liittyivät lottien seuraan Danzigiin 19.7, jossa seurue odotti paluumatkan alkua 24. päivään asti.³¹⁰ Lähtöpäivänä 24.7.1944 Aili

³⁰⁴ Reunala matkapäiväkirja 27.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³⁰⁵ Öller *Lotta Svärd* 19/1943, 388; Eeva-Maija *Pohjolan sanomat* 2.12.1943; Lotta Aino *Lotta Svärd* 8/1944, 192.

³⁰⁶ Reunala matkapäiväkirja 6.6.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³⁰⁷ Reunala matkapäiväkirja 15.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³⁰⁸ Reunala matkapäiväkirja 16.7 & 17.7.1944 *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³⁰⁹ Reunala matkapäiväkirja 18.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³¹⁰ Reunala matkapäiväkirja 19.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

Reunala kirjoittaa päiväkirjaansa: ”Seisoimme lähellä satamaa koko päivän. Vasta illalla läksimme liikkeelle. Kaupunkia pommitettiin. Yöllä myrskysi ja oli ukkonen.”³¹¹ Viidennen palkinto- ja virkistysmatkaseurueen tunnelma Danzigin satamassa oli lähtiessä tyystin erilainen kuin heidän sinne saapuessa vain kahta kuukautta aiemmin, jolloin iloinen joukko oli ollut heitä vastaanottamassa. Paluumatkan alkaessa seurue näki kaupungista enää savuavia raunioita.

Seurue taittoi kotimatkan samalla Regina-laivalla, jolla he olivat saapuneet Saksaan. Laiva oli yksi seitsemän aluksen saattueesta, joka suuntasi kohti Suomea ja virkistysmatkaseurueen lisäksi se kuljetti Suomeen myös aseita. Matkan aikana kannella olleita ilmatorjunta-aseita jouduttiin käyttämään pommitusten torjuntaan, jonka ajaksi suomalaiset ohjattiin pelastusliiveissä kannen alle.³¹² Kahden päivän hermoja raastaneen merimatkan jälkeen suomalaisseurue huokaisi helpotuksesta, kun kotirannikko näkyi vihdoin horisontissa:

[- -] klo ½ 4 alkoi kangastaa jo Turun saaristot, ja se oli ihana tunne. Miehillekin tuli tippa silmään kun totesimme Hanko näkyy 19.15. Olimme Hangossa. Oma maa mansikka muu maa mustikka. Kun olimme monien vaihen kautta selvinneet kotimaahan, ei niitä tunteita voi sanoin kuvailla.³¹³

Paluumatkan aikana lotilla oli ollut ” [- -] huoli Suomen kohtalosta, kun oli kaikennäköisiä huhuja.”³¹⁴ Oikean käsityksen Suomen tilanteesta viides palkinto- ja virkistysmatkaseurue sai vasta Suomeen palattuun, jolloin heille selvisi, että suomalaiset joukot olivat vetäytyneet kaikilla rintamilla lähelle talvisodan loppuvaiheen rintamalinjaa.³¹⁵ Pian matkojen jälkeen Suomi aloitti rauhantunnustelut Neuvostoliiton kanssa ja Moskovan välirauha solmittiin maiden välillä 19. syyskuuta, jonka nojalla myös Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin 23.11.1944. Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa vaiettiin niin lottien työstä kuin Suomen yhteyksistä Kolmanteen valtakuntaan. Unohduksiin jäivät myös palkinto- ja virkistysmatkat.

³¹¹ Reunala matkapäiväkirja 24.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³¹² Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä. *Veteraanien perintö*-verkkosivusto.

³¹³ Reunala matkapäiväkirja 26.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³¹⁴ Reunala matkapäiväkirja 17.7.1944, *Skytän sukuseura*-verkkosivusto.

³¹⁵ Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä. *Veteraanien perintö*-verkkosivusto.

5. Lopuksi

Pro gradussani olen tutkinut palkinto- ja virkistysmatkoille osallistuneiden lottien kokemuksia heidän Saksan matkoistaan. Kokemukset näen yksityisen ja yleisen maailman risteymäkohdiksi, ja niiden kautta olen etsinyt vastauksia kysymyksiin: Miksi lotat lähtivät kahden kuukauden virkistyslomalle Kolmanteen valtakuntaan? Miksi Himmler ja Kolmas valtakunta kutsuivat lottia palkinto- ja virkistysmatkoille? Olen ollut kiinnostunut myös natsi-Saksan lottiin kohdistamasta propagandasta sekä siitä, mitä lotille haluttiin matkojen aikana Kolmannesta valtakunnasta näyttää. Tutkielmassa olen esittänyt palkinto- ja virkistysmatkojen sekä lottien kokemusten kautta uusia tietoja ja tulkintoja Suomen ja Kolmannen valtakunnan suhteista jatkosodan viimeisinä vuosina.

Vuosien 1943—1944 aikana SS-järjestö, Suomen päämaja sekä Lotta Svärd -järjestö järjestivät lotille ja suomalaisille sotainvalideille viisi palkinto- ja virkistysmatkaa Saksaan, joista neljää viimeistä olen käsitellyt tutkielmassani. Matkoista sovittiin kesällä 1942 Heinrich Himmlerin ja Suomen armeijan ylilääkäri Eino Suolahden kesken. Matkojen aikana Saksassa vieraili yhteensä 75 lottaa sekä noin 100 suomalaista sotainvalidia. Kyse ei siis ollut yksittäisten suomalaisten satunnaisista matkoista, vaan järjestelmällisestä Kolmanteen valtakuntaan suuntautuneesta matkailusta. Palkinto- ja virkistysmatkojen perusteella voidaan sanoa, että jatkosodan viimeisinä vuosina myös Lotta Svärd -järjestön ja lottien suhteet Saksaan olivat tiiviit, ja että matkoilla myös ”tavalliset” lotat osallistuivat Suomen ja Saksan suhteiden ylläpitoon.

Maiden suhteet olivat kriisiytyneet matkojen alkaessa alkuvuonna 1943, kun Saksa koki tappioita sotarintamalla ja Suomi ryhtyi neuvottelemaan rauhasta Neuvostoliiton kanssa. Aseveljeydestä pyrittiin kuitenkin pitämään kiinni niin pitkään kuin mahdollista, sillä Suomi tarvitsi Saksan taloudellista ja aseellista apua. Saksalle Suomen aseveljeydellä oli sen sijaan propagandistinen merkitys ja Itämeren alue oli Saksalle strategisesti tärkeä. Maiden virallisten suhteiden kärsiessä palkinto- ja virkistysmatkat olivat keino vahvistaa aseveljeyttä epävirallisemmin lottien ja sotainvalidien kautta. Lotat kertovatkin matkojen ”lujittaneen omalta pieneltä osaltaan” maiden välistä aseveljeyttä.

Kolmas valtakunta tuntuu suhtautuneen matkoihin vakavasti, sillä kutsu palkinto- ja virkistysmatkoille tuli suoraan Kolmannen valtakunnan johdolta. Koska kutsu tuli Saksan

ylimmältä johdolta, ei lottajärjestö voinut siitä kieltäytyä. Lotta Svärd -järjestön toiminta perustui isänmaan edulle, jolloin muut ristiriidat laitettiin sen niin edellyttäessä syrjään. Pyynnöstä huolimatta Lotta Svärd -järjestö ei kuitenkaan järjestänyt vastavierailuja Saksan naisille. Suhteita Saksaan siis haluttiin ylläpitää, mutta niin vähän kuin se oli mahdollista. Lotilla oli myös henkilökohtaisia motiiveja osallistua matkoille, sillä Saksan matka oli keino irtaantua lottatyön arjesta. Osalle lotista matka oli myös ensimmäinen ulkomaanmatka. Myös Suur-Suomi aatetta kannattaneita lottia osallistui matkoille. Aate oli tiiviisti kytköksissä Suomen ja Saksan yhteistyöhön, sillä Suur-Suomi oli aatteen kannattajien mukaan saavutettavissa vain Saksan voittaessa. Aatetta kannattaneet lotat siis oletettavasti suhtautuivat Saksaan suopeammin.

Lotat saivat Saksassa osakseen huomionosoituksia ja heidän urhoollista työtään isänmaan hyväksi arvostettiin. Lotat olivat esillä myös Saksan tiedotusvälineissä. Erityistä huomiota sai toukokuussa 1943 Hitlerin lottajohtaja Fanni Luukkoselle myöntämä kunniamerkki, joka oli osa Saksan naisiin kohdistettua propagandaa. Propagandalla pyrittiin vetomaan saksalaisten naisten kunniantuntoon, jotta he olisivat hakeutuneet vapaaehtoisesti työhön sotaa käyvän maan hyväksi muun muassa sotateollisuuteen ja maatalouteen, mutta myös armeijan ja SS-järjestön viestintätehtäviin. Saksan naisten työllistämisen paine kasvoi erityisesti vuonna 1943, jolloin Saksa julisti käyvänsä totaalista sotaa. Himmler olikin kiinnostunut Lotta Svärdin toiminnasta, koska hän piti lottia SS-järjestön naisalajaoston, SS-Helferinnen, esikuvina. Himmler siis luultavasti kutsui lotat vieraakseen käyttääkseen heitä saksalaisiin naisiin kohdistetussa propagandassa, jonka tarkoituksena oli saada Saksan naiset työskentelemään vapaaehtoisesti osana maan sotakoneistoa.

Matkoillaan lotat kohtasivat kansallissosialistisen naisjärjestön naisia ja tutustuivat heidän toimintaansa. Lotat kertovat käyneensä muun muassa työtyttöjen leirillä, tehtaissa sekä äiti-lapsikodeissa. Lottiin teki vaikutuksen saksalaisten naisten järjestelmällisyys sekä ahkeruus, jolla Saksan naiset työskentelivät taistelevan aseveljen rinnalla. Matkojen aikana lotille pyrittiin esittämään Saksan naiset aktiivisina toimijoina, sillä Kolmas valtakunta tiedosti, että ulkomailta saksalaiset naiset nähtiin vain kotiäiteinä. Matkoillaan lotat ottivat myös todennäköisesti vaikutteita omaan toimintaansa Saksan naisten työohjelmasta, jota ei kuitenkaan nähty Suomeen

sellaisenaan sopivaksi. Vaikutteiden jakaminen olikin molemmin puolista, sillä myös lotat kertoivat saksalaisille naisille omasta toiminnastaan, joka sopi Kolmannen valtakunnan propagandistisiin tavoitteisiin.

Suomen ja Saksan suhteet ajautuivat vuonna 1944 yhä syvempään kriisiin, sillä Saksa joutui vetäytymään itärintamalla ja Suomi aloitti aktiiviset rauhanneuvottelut Neuvostoliiton kanssa. Kolmas valtakunta alkoi järjestämään vastarintaliikkeitä kaikille niille alueille, joilta se oletti joutuvansa vetäytymään. Myös Suomeen perustettiin oma vastarintaliike, jossa oli mukana suomalaisia SS-miehiä, jotka kokivat Suomen rauhanpyrkimykset petturuutena Saksaa kohtaan. Kaksi vastarintaliikkeen perustajajäsentä, SS-miehet Antti Aaltonen ja Claes Purjo, olivat kesällä 1944 Kolmanteen valtakuntaan matkustaneen palkinto- ja virkistysmatkaseurueen saattajia. Myös Purjon vaimo sekä Suomen vastarintaliikkeestä vastanneen Alarich Brossin vaimo matkustivat lottien matkassa Saksaan. Kolmannella valtakunnalla on siis ollut viimeisellä palkinto- ja virkistysmatkalla hyvin todennäköisesti myös vastarintaliikkeeseen liittyneitä suunnitelmia.

Matkojen aikana lottiin kohdistettiin natsipropagandaa taiteen, kulttuurin ja matkailun kautta. Matkoillaan lotat tutustuivatkin moniin natsseille tärkeisiin kaupunkeihin, kuten Berliiniin, Müncheniin ja Berchtesgadeniin sekä niiden tärkeimpiin nähtävyyksiin. Palkinto- ja virkistysmatkojen aikana lotille pyrittiinkin esittämään ideaalia ja natsi-ideologian mukaista kuvaa Kolmannesta valtakunnasta sekä sen kansalaisista. Suomalaisseurueisiin kohdistettiin propagandaa myös arvostuksen kautta, kun Himmler tapasi suomalaisseurueet SS-järjestön vastaanottotilaisuudessa kesällä 1943 ja 1944. Kun huomioidaan maiden suhteet vuosien 1943—1944 aikana sekä Suomen rauhanpyrkimykset, on Kolmas valtakunta pyrkinyt luultavasti vahvistamaan suomalaisten sympatioita Saksaa kohtaan lisäämällä saksalaisen kulttuurin tuntemusta sekä osoittamalla suomalaisille arvostusta.

Lotat suhtautuivat palkinto- ja virkistysmatkoihin niiden nimen mukaisesti virkistyslomina, joilla he pääsivät tutustumaan Saksaan ja sen ihmisiin. Matkat olivatkin lotille mieleenpainuva ja iloinen kokemus sodan keskellä. Maiden huonontuneet suhteet varjostivat erityisesti vuoden 1944 aikana tehtyjä matkoja ja viimeisen matkan aikana kirjoitetuista teksteistä pystyy havaitsemaan, että lotat tiesivät maiden suhteiden

kiristymisestä jo matkalle lähtiessä. Lottien kirjoitusten perusteella on vaikea sanoa, pitivätkö he matkoja Saksan propagandana, mikäli pitivät, he eivät kerro sitä teksteissään. Kuitenkin tapa, jolla lotat kirjoittivat ja kertoivat matkoista lehtiin, kertoo siitä, että he tiedostivat matkojen propagandistisen merkityksen aseveljeyden tiivistäjinä sekä suomalaisten taistelutahdon lujittajina.

Lottien teksteistä ei käy ilmi, että he olisivat kohdanneet matkojen aikana natsi-Saksan julmuuksia. On kuitenkin epätodennäköistä, ettei lotat olisi kohdanneet antisemitismiä matkustaessaan Saksassa, sillä useissa kaupungeissa sekä muun muassa kaupoissa ja kahviloissa ilmoitettiin juutalaisten olleen epätoivottuja vieraita. Lotat kohtasivat matkoillaan myös natsi-ideologiaa kannattaneita ihmisiä, joista merkittävin oli Himmler. Lähdeaineiston perusteella on mahdotonta kertoa, mitä yksittäiset lotat Saksasta tiesivät ja ajattelivat. Epätodennäköiseltä kuitenkin tuntuu, ettei Lotta Svärd -järjestön johto olisi tiennyt, mitä natsi-Saksassa tapahtui, sillä matkat järjestettiin SS-järjestön, Suomen päämajan ja Lotta Svärdin yhteistyönä ja Suomen valtion- ja sodanjohto olivat tietoisia juutalaisten kohtalosta jo vuonna 1942.

Lottien kirjoittamia yksityisiä aineistoja sekä lehtikirjoituksia tutkimalla olen tuonut pro gradussa esille uutta tietoa Lotta Svärdin suhteista Kolmanteen valtakuntaan. Egodokumentteja tutkimalla menneisyydestä saadaankin esille puolia, joista ei ole ennen tiedetty, ja joiden merkityksiä ei voida yksin asiakirja-aineistojen kautta selvittää. Sodan kokemushistoriaa tutkimalla ja kuuntelemalla tavallisia ihmisiä voidaan siis saada merkittävää uutta tietoa sekä uusia näkökulmia aiheisiin, joita on jo tutkittu paljon. Yksittäisten lottien kokemukset ovatkin avanneet menneeseen uusia ikkunoita. Lähdeaineiston pirstaleisuus on tuonut mukanaan kuitenkin myös haasteita, sillä sen etsiminen on vienyt aikaa. Pro gradun rajallisen pituuden vuoksi olen joutunut jättämään työn ulkopuolelle mielenkiintoisia aineistoja kuten lottien matkoilta ottamat valokuvat. Samasta syystä olen rajannut työn ulkopuolelle matkoille osallistuneiden suomalaisten sotainvalidien kokemukset. Palkinto- ja virkistysmatkoille osallistuneilla lotilla ja sotainvalideilla on siis vielä kerrottavaa.

Lähteet

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

- Lotta Svärd -järjestön arkisto.
  - o Keskusjohtokunta, kansio A4.
    - Lotta Svärd keskusjohtokunnan pöytäkirjat 1941—1944.
      - Lotta Svärd keskusjohtokunnan pöytäkirjat 20.7.1943, 13.2.1944 & 23.4.1944.
  - o Keskusjohtokunta, kansio A11.
    - Lotta Svärd yhdistyksen ja keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943.
- Hugo Östermannin arkisto.
  - o Päiväkirja, PK1272/3.

Lottamuseon arkisto, Tuusula (LM)

- Varma Hornborg.
  - o Valokuva-albumi 1944, E1109:3.
- Lyyli Nieminen.
  - o Kirjeet 11.6.1944 & 8.7.1944, A645:84.
- Aino Rönkä.
  - o Rajanylittämistodistus, A1131:3.
  - o Viisumi, A1131:6.
- Bertta Saxberg.
  - o Matkapäiväkirja 1944, K581:1.
  - o Nimikirja 1944, K581:2.
  - o Viisumi, A516:1.
- Eevi Solanne.
  - o Waffen-SS:n lähettämä sähke, A148:17.
- Hagar Öller.
  - o Puhe Bad Homburgissa 12.8.1944, A151:47.
- Sanomalehtileikkeet.
  - o *Neljäs suomalainen lottaretkikunta palannut virkistysmatkalta Saksasta*, A78:13.
  - o *Saksan nainen tekee lujasti töitä yhteisen voiton hyväksi – Lottien havaintoja Saksan matkalta* 15.4.1944, A78:14.

Seinäjoen museoiden arkisto, Seinäjoki (SM)

Suojeluskunta- ja lottamuseon arkisto

- Lempi Saunamäen arkisto.
  - o Elmire Salmen kirjeet 24.6.1943, 1.7.1943 & 3.8.1943, A633:36.N.
- Fanni Luukkosen arkisto.
  - o Vieraskirja A638.

Ulkoministeriön arkisto, Helsinki (UMA)

- 110 C Saksa, Lottien virkistyslomamatka Saksaan.

Yksityiskokoelmat

- Marja Peltonen.
  - o Eevi Salomaan muistokirja.
- Hannele Rekola.
  - o Aili Reunalan matkapäiväkirja 24.5—27.7.1944.
- Jenna Saarenketo.
  - o Kerttu Zetterströmin kortti Saralle 8.7.1944. Kuvakaappaus Stamp Circuit -verkkosivustolta 2019. Stamp Circuit, Public auction #37 by Auktionshaus Christoph Gärtner GmbH & Co. KG. <https://www.stampcircuit.com/stamp-Auction/auktionshaus-christoph-g%C3%A4rtner-gmbh-co-kg/7762861/lot-17710-army-postal-service-2nd> [haettu 14.4.2021].
- Eeva-Liisa Salmi.
  - o Elmire Salmen kirje Sipri Salmelle 28.7.1943.

Julkaistut alkuperäislähteet

Aaretti: Lotta Ebba Ekman kertoo Suomen lottien Saksan matkasta. *Pohjois-Pohja* 2.12.1943.

Eeva-Maija: Saksassa vierailleet suomalaiset lotat saivat kaikkialla sydämellisen vastaanoton. Länsi-Pohjan piiristä mukana ollut E. Ekman kertoo matkavaikutelmistaan. *Pohjolan sanomat* 2.12.1943.

Himmler, Heinrich: Rede des Reichsführers SS bei der SS-Gruppenführertagung in Posen am 4. Oktober 1943. *100(0) Schlüssel Dokumente* -verkkosivusto. https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0008_pos_de.pdf [haettu 14.4.2021].

Iso-Mauno, Anna: Suomalaisia lottia saksalaisten vieraina 1–4. *Ajan Suunta* 24.8.1944, 26.8.1944, 29.8.1944 & 30.8.1944.

Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä. *Veteraanien perintö – itsenäinen isänmaa* -verkkosivusto, <https://veteraanienperinto.fi/index.php/tietopankit/kertomuksia/naisen-vastuun-laajenemisesta/kaatuneiden-evakuoimiskeskuksessa/> [haettu 4.3.2021].

Lotta Aino: Neljäs lottaryhmä virkistysmatkalla Saksassa. *Lotta Svärd* 8/1944, 178—179 & 192.

”Lotta Svärd” in Salzburg. Finnische Gäste in der Gauhauptstadt. *Salzburg Zeitung* 12.2.1943. Österreichische Nationalbibliothek, Anno Historische Zeitungen und Zeitschriften. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=szt&datum=19430212&seite=4&zoom=45> [haettu 14.4.2021].

Me tahdomme. Akateemisen Karjala-Seuran kunnialaulu. *Vanhat norssit ry* -verkkosivusto. https://www.norssit.fi/sivut/3_7_me_tahdomme.php [haettu 26.3.2021].

Reunala, Aili: Matkapäiväkirja 24.5—27.7.1944. Puhtaaksikirjoittanut Aarne Reunala. *Sukuseura Skytät*-verkkosivusto. https://skytat.fi/images/stories/karhula/01_Aili_Reunala_pivkirja_Saksa_1944_verkko.pdf [haettu 14.4.2021].

STT: Lottiamme Saksan vieraina. Sydämellistä vieraanvaraisuutta kaikkialla. *Ajan Suunta* 24.11.1943.

Uputussodan heilahteluja. *Aseveli* 12.8.1943.

Öller, Hagar: Suomen lottia Saksan vieraina. *Lotta Svärd* 19/1943, 352—353 & 388.

Suullisesti tai kirjallisesti tietoja antaneet

- Marja Peltonen.
- Timo Sarvilinna.

Tutkimuskirjallisuus

Antikainen, Marjo-Riitta: *Velvollisuuden kutsu. Fanni Luukkonen johtajana*. Otava, Helsinki 2012.

Anton Leidl. *Artnet*-verkkosivusto, <http://www.artnet.com/artists/anton-leidl/> [haettu 21.4.2021].

Aunila, Seija: *Kuinka naistenlehdessä tuli osa propagandaa. Naisihanteen muodostuminen ja muokkautuminen Kotiliesi-lehdessä toisen maailmansodan aikana*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2020. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/71387/978-951-39-8256-0_vaitos_2020_09_12_jyx.pdf?sequence=1&isAllowed=y [haettu 14.4.2021].

Bäckström, Maija-Liisa: *Fanni Luukkonen. Lottajohtaja*. Otava, Helsinki 1993.

Bourke, Joanna: Uusi sotahistoria. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Helsinki 2006, 21—42.

Century, Rachel: *Female Administrators of the Third Reich*. Palgrave, Lontoo 2017.

Donner, Sabina: *Lotta Svärd -organisationens internationella relationer 1939—1944*. Historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki 2015.

Elomaa, Hanna: Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen, Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Helsinki 2001, 59—74.

Friedrich, Jörg: *Suuri palo: liittoutuneiden pommitukset Saksassa 1940—1945*. Gummerus, Helsinki 2005.

Ginzburg, Carlo: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki 1996.

Hagelstam, Sonja: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Helsinki 2011, 299—328.

Hapuli, Ritva: *Matkalla kotona. Kyllikki Villan matkapäiväkirjoista*. Faros, Turku 2008.

Hartikainen, Pertti: *Hugo Viktor Österman. Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 855. SKS, Helsinki 2001.

Hentilä, Marjaliisa; Hentilä, Seppo: *Berliiniin. Retkiä lähihistoriaan*. Kirjapaja, Helsinki 2008.

Hiedanniemi, Britta: *Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940*. Otava, Helsinki 1980.

Hietala Marjatta: Tutkijat ja Saksan suunta. *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Toim. Hietala Marjatta. SKS, Helsinki 2006, 30—141.

Huener, Jonathan; Nicosia, Francis R.: Introduction: The Arts in Nazi Germany: Continuity, Conformity, Change. *The Arts In Nazi Germany: Continuity, Conformity, Change*. Toim. Jonathan Huener ja Francis R. Nicosia. Berghahn Books, Oxford 2009, 1–14.

Hyrkkänen, Markku: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere 2002.

Julkunen, Martti: Taistelutahto ristipaineessa. *Jatkosodan kujanjuoksu*. Toim. Olli Vehviläinen. WSOY, Helsinki 1982, 120—136.

Jokisipilä, Markku; Könönen, Janne: *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1939–1944*. Otava, Helsinki 2013.

Jokisipilä, Markku: *Hitlerin kopla; 20 Natsi-Saksan johtajaa*. WSOY, Helsinki 2017.

Karhu, Sirpa: *Ajan Suunnan juutalaiskuva 1932–1944*. Suomen historian pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2014.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/43835/URN:NBN:fi:jyu-201406252147.pdf?sequence=1> [haettu 14.4.2021].

Kinnunen, Tiina: *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki 2006.

Kinnunen, Tiina; Kivimäki, Ville: Johdatus koettuun sotaan. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Helsinki 2006, 9—18.

Kirves, Jenni: Pyhä ja kirottu sota. Suur-Suomi-aatteen uho ja tuho aikalaisten kokemana. *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga, Helsinki 2014, 321—374.

Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. *Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Helsinki 2006, 69—86.

Koshar, Rudy: *German Travel Cultures*. Berg, Oxford 2000.

Koskivirta, Anu; Lidman, Satu: Historioitsija eettisten valintojen äärellä. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola Gaudeamus, Helsinki 2017, 11—25.

Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi; Vehkalahti, Kaisa: Kirjeiden uusi tuleminen. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Helsinki 2011, 9—27.

Lahtinen, Susanna; Larva Ritva: Matkapäiväkirjaa aistien — Maria Graham 1820-luvun Brasiliassa ja Marta Keravuori 1950-luvun Japanissa. *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö ja Liisa Lalu. Vastapaino, Tampere 2020, 237—253.

Latva-Äijö, Annika: *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Otava, Helsinki 2004.

Lentz, Thierry: *Hitlerin Kotkanpesä ja Berghof 1922–1944*. Suom. Pertti Jokinen. Minerva, Helsinki 2018.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki 2006.

Lettens, Jan: FV Isar (+1945). *Wrecksite*-verkkosivusto, 2015.
<https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?240591> [haettu 24.3.2021].

Lettens, Jan: M/S Moltkefels (II) (+1945). *Wrecksite*-verkkosivusto, (2012) 2016.
<https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?186563> [haettu 24.3.2021].

Lukkarinen, Vilho: *Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia*. WSOY, Helsinki 1981.

Mühlenberg, Jutta: *Das SS-Helferinnenkorps: Ausbildung, Einsatz und Entnazifizierung der weiblichen Angehörigen der Waffen-SS 1942–1949*. Hamburger Edition, Hamburg 2011.

Ollila, Anne: Yksilö ja yhteisö: kiista kontekstualisoimisesta. *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. Cultural history – Kulttuurihistoria 8. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2010, 63—79.

Olsson, Pia: *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki 2005.

Paavolainen, Olavi: *Kolmannen valtakunnan vieraana*. Gummerus, Helsinki 1936.

Peltovuori, Risto: *Sankarikansa ja kavaltajat. Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944*. Historiallisia tutkimuksia 208. SKS, Helsinki 2000.

Pohjonen, Juha: *Maanpetturin tie. Maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945–1972 tuomitut*. Otava, Helsinki 2000.

Pohls, Maritta; Latva-Äijö, Annika: *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Otava, Helsinki 2009.

Pöysä, Jyrki: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2015.

- Reunala, Aarne: Aili Reunala. Muistiinpanoja Saksan matkalta 24.5-27.7.1944. *Sukuseura Skytät*-verkkosivusto, 30.8.2018. https://www.skytat.fi/images/stories/karhula/01_Aili_Reunala_pivkirja_Saksa_1944_verkko.pdf [Haettu 14.4.2021].
- Reunala, Aarne: Lotta Aili Reunalan Saksan matka 1944. *Sukuseura Skytät*-verkkosivusto, 15.9.2018. <https://www.skytat.fi/kannaksen-sukuhaarat/karhulan-kylae/sukuhaaran-kuulumisia/523-lotta-aili-reunalan-saksan-matka-1944> [haettu 14.4.2021].
- Rupp, Leila J.: *Mobilizing Women for War. German and American Propaganda, 1939—1945*. Princeton University Press, Princeton (1978) 2015.
- Saarelainen, Juhana: Konteksti ja kontekstualisoiminen. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Cultural history – Kulttuurihistoria 10. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2012, 244—268.
- Schad, Martha: *Naiset, jotka rakastivat Hitleriä*. Suom. Elina Anttila, Jenni Kuvaja, Irina Maaskant ja Lotta Tuohimaa. Minerva, Helsinki 2011.
- Scriba, Arnulf: Das Winterhilfswerk (WHW). *Lemo Lebendiges Museum Online*-verkkosivusto. Deutsches Historisches Museum, Berliini 16.9.2015. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/ns-organisationen/winterhilfswerk.html> [haettu 22.4.2021].
- Semmens, Kristin: *Seeing Hitler's Germany. Tourism in the Third Reich*. Palgrave Macmillan, 2005.
- Silvennoinen, Oula: *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Otava, Helsinki 2008.
- Silvennoinen, Oula: Kumpujen yöhön — eli kuinka historiallinen muisti vääristyi. *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga, Helsinki 2014, 15—67.
- Silvennoinen, Oula; Tikka, Marko; Roselius, Aapo: *Suomalaiset fasisitit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki 2016.
- Sjö, Karoliina; Leskelä-Kärki, Maarit: Päiväkirja, minuus ja historia. *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö ja Liisa Lalu. Vastapaino, Tampere 2020, 11—38.
- SS-Helferinnenschule Oberehnheim. *European Holocaust Reaserch Infrastrukture*-verkkosivusto. https://portal.ehri-project.eu/units/de-002429-ns_32_ii [haettu 5.4.2019].
- Stein, George H.: *Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa 1939–1945*. Ajatus kirjat, Gummerus, Helsinki 2004.
- Steinweis, Alan E.; Anti-Semitism and the Arts in Nazi Ideology and Policy. *The Arts In Nazi Germany: Continuity, Conformity, Change*. Toim. Jonathan Huener ja Francis R. Nicosia. Berghahn Books, Oxford 2009, 15—30.

Stephenson, Jill: *Women in Nazi Society*. Vol. 35. Taylor and Francis, Lontoo (1975) 2013.

Swanström, André: *Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset*. Atena, Helsinki 2018.

Tommila, Päiviö; Salokangas, Raimo: *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita, Helsinki 1998.

Tuononen, Terhi: *"Eivät tunturit eikä meri voi meitä eroittaa, meidät yhdistävät samat aatteet ja samat pyrkimykset": Lotta Svärd -järjestön kansainväliset suhteet vuonna 1921–1939*. Licensiaatintutkimus. Joensuun yliopisto, Joensuu 2005.

Turner, Barry: *Karl Dönitz ja Kolmannen valtakunnan viimeiset päivät*. Minerva, Helsinki 2016.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017, 29–47.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historiantutkimus ja tietosuoja. *Vastuullinen tiede. Tutkimusetiikka ja tiedeviestintä Suomessa*-verkkosivusto, 17.4.2018.
<https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuoja> [haettu 14.4.2021].

Vehviläinen, Olli (toim.): *Jatkosodan kujanjuoksu*. WSOY, Helsinki 1982.

Vehviläinen, Olli: Saksa ja Suomen irtautuminen jatkosodasta. *Jatkosodan kujanjuoksu*. Toim. Olli Vehviläinen. WSOY, Helsinki 1982, 154–172.

Virtanen, Elina: *Schwester, lotta ja maanpetturi. Ruth Munckin (1886–1976) muistot ja tulkinnat elämänsä kulusta*. Sigillum, Turku 2018.

Liitteet

Liite 1 Matkoille osallistuneita lottia

Varma Hornborg

Varma Hornborg o.s. Langén (8.8.1882— 6.11.1974). Varma Hornborg liittyi lottiin, kun suojeluskuntien avuksi alettiin perustaa erillisiä naisosastoja. Hän kuului alun perin Porin paikallisosaston johtokuntaan, jonka puheenjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1923. Vuonna 1927 hänestä tuli Satakunnan piirin puheenjohtaja. Lottajärjestön keskusjohtokuntaan Hornborg valittiin vuonna 1935. Keskusjohtokunnassa hän toimi varusjaoston päällikkönä. Vuonna 1940 Hornborg siirtyi hoitamaan varusjaoston asioita päällikön apulaisena. Hän otti vastuulleen kenttälottavarusteiden hoitovaliokunnan puheenjohtajuuden ja johti lukuisia varusjaoston järjestämiä kursseja.³¹⁶

Anna Iso-Mauno

Anna Iso-Mauno oli Kolosjoen koulun johtajaopettaja sekä paikallisen lotta-osaston puheenjohtaja.³¹⁷

Elmire Salmi

Elmire Salmi oli Lotta Svärd -järjestön Vaasan paikallisosaston puheenjohtaja sekä Etelä-Pohjanmaan läntisen piirin toimisto- ja viestijaoston päällikkö.³¹⁸

Bertta Saxberg

Bertta Saxberg (s. 1897)³¹⁹ valmistui vuonna 1919 Forssan yhteiskoulusta kansakoulunopettajaksi Heinolan seminaarista. Lottajärjestöön hän liittyi vuonna 1921 ja hän kuului Ähtärin paikallisosaston lääkintäjaostoon. Ähtärissä Saxberg toimi opettajana Inhan tehtaalla. Sota-aikana Saxberg oli komennuksella ainakin Sotasairaala 30:ssä.³²⁰

³¹⁶ Varma Hornborg Lottagalleriassa, <https://www.lottasvard.fi/hornborg-varma/>.

³¹⁷ Maininta Anna Iso-Maunosta Airi Merilaidan Lottagalleriassa, <http://www.lottasvard.fi/merilaita-airi/>.

³¹⁸ Riipinen, Kuula, Laurila & Högström 1965, 51 & 287.

³¹⁹ Saxberg viisumi, A516:1, LM.

³²⁰ Bertta Saxberg Lottagalleriassa, <https://www.lottasvard.fi/saxberg-bertta/>.

Eevi Solanne

Eevi Solanne aik. Spolander (1897—1960). Solanne toimi Jyväskylän lottapiirin puheenjohtajana vuosina 1925—1930 ja vuodesta 1930 alkaen Lotta Svärdin piirijohtokunnan jäsenenä. 1930-luvun lopulla hän toimi Laukaan osaston tyttötöyön ohjaajana. Sodan aikana Solanne oli Keski-Suomen lottapiirin puheenjohtaja. Spolander valmistui vuonna 1923 agronomiksi ja ammattiuransa hän teki oppilaitoksissa. Hän opetti 1920-luvulla Keski-Suomen kansanopistossa ja 1930-luvulla hän toimi Itä-Hämeen kansanopiston apulaisjohtajana ja Hartolan kotitalouskoulun johtajana. Solanne osallistui myös aktiivisesti kotikuntansa Laukaan kunnallisten lautakuntien työhön ja toimi osuuskaupan sekä -pankin hallintoelimissä. Hän oli mukana organisoimassa myös nuorisoseura- ja maatalouskerhotoimintaa sekä toimi Mannerheimin Lastensuojeluliitossa. Solanne oli myös aktiivinen Isänmaallisen kansanliikkeen jäsen ja kuului Uusi huomen -naistenlehden toimituskuntaan.³²¹

Aili Reunala

Aili Reunala myöh. Talvitie (1920—1984) työskenteli jatkosodan aikana rintamalottana muun muassa Aunuksessa vuosina 1941—1944. Sodan jälkeen Aili Reunala työskenteli Lahdessa tukkuliikkeen konttorissa.³²²

Aino Rönkä

Aino Rönkä (s. 1908)³²³ työskenteli lottana vuosina 1941—1944 kaatuneiden evakuoimiskeskuksissa muun muassa Varkaudessa, Viipurissa ja Karhumäessä. Rönkän pääasiallisena tehtävänä olivat kirjalliset työt, mutta hän osallistui myös sidontatyöhön. Vuoden 1944 alussa Rönkä sai komennuksen takaisin omaan kättilöntyöhönsä.³²⁴

Aino Valkama

Aino Valkama syntyi Jalasjärvellä 15.1.1894 ja hän suoritti oppikoulun Lapualla. Vuoden 1918 helmikuussa Aino Valkama lähti rintamalle, seuraten muonittajina valkoisia

³²¹ Pohls & Latva-Äijö 2009, 65; Eevi Solanne Lottagalleriassa, <https://www.lottasvard.fi/solanne-eevi/>.

³²² Reunala 15.9.2018.

³²³ Rönkä viisumi, A1131:6, LM.

³²⁴ Kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa, Aino Rönkä. *Veteraanien perintö – itsenäinen isänmaa* - verkkosivusto.

joukkoja. Valkama oli Kurikan Lotta Svärd paikallisosaston perustajajäsen ja sihteeri. Myöhemmin hän työskenteli kotipitäjänsä Jalasjärven paikallisosastossa. Vuonna 1932 Aino Valkama suoritti Keskusjohtokunnan neuvokurssin ja työskenteli sen jälkeen lottaopettajana sekä vuodesta 1933 alkaen kanslianeuvojana. Vuonna 1935 Keskusjohtokunnan keräysjaosto palkkasi Aino Valkaman neuvokseen, jonka johdolla järjestettiin piiri- ja osastokohtaisia koulutustilaisuuksia. Vuosina 1938—1944 Aino Valkama hoiti Lottajärjestön Keskusjohtokunnan valistussihteerin tehtäviä.³²⁵

Kerttu Zetterström

Kerttu Zetterström aloitti vuonna 1924 Lotta Svärd keskusjohtokunnan kirjanpitäjänä ja hän toimi tehtävässä aina järjestön lakkauttamiseen marraskuuhun 1944 saakka. Zetterström työskenteli keskusjohtokunnan kansliassa, missä hänen toimenkuvaansa kuuluivat muun muassa käytännön koulutusjärjestelyt sekä järjestön sisäinen tiedotus.³²⁶

Hagar Öller

Hagar Öller (9.8.1907—5.4.1967) suoritti lottajärjestön piirikurssin vuonna 1932. Jatkosodan aikana Hagar Öller työskenteli lottajärjestön rajatoimistossa ja vuonna 1943 hän toimi VII armeijakunnan yhteyslottana. Sotien jälkeen Hagar Öller oli Työmaahuolto Oy:n johtokunnassa vuosina 1946—1964.³²⁷

---

³²⁵ Aino Valkama Lottagalleriassa, <https://www.lottasvard.fi/valkama-aino-2/>.

³²⁶ Pohls & Latva-Aijö 2009, 49, 198, 400.

³²⁷ Hagar Öller Lottagalleriassa, <https://www.lottasvard.fi/oller-hagar/>.

Liitteen lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Lottamuseon arkisto, Tuusula (LM)

- Aino Rönkä.
  - o Viisumi, A1131:6.
- Bertta Saxberg.
  - o Viisumi, A516:1.

Tutkimuskirjallisuus

Pohls, Maritta; Latva-Äijö, Annika: *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Otava, Helsinki 2009.

Reunala, Aarne: Lotta Aili Reunalan Saksan matka 1944. *Sukuseura Skytät*-verkkosivusto, 15.9.2018. <https://www.skytat.fi/kannaksen-sukuhaarat/karhulan-kylae/sukuhaaran-kuulumisia/523-lotta-aili-reunalan-saksan-matka-1944> [haettu 14.4.2021].

Riipinen, Hilja; Kuula, Tyyne; Laurila, Eeva; Högström, Sirkka: *Etelä-Pohjanmaan lotat*. Vaasa Oy:n kirjapaino, Vaasa 1965.

Sähköiset lähteet

Lotta-Svärd-verkkosivuston Lottagalleria

Varma Hornborg, <https://www.lottasvard.fi/hornborg-varma/> [haettu 14.4.2021].

Airi Merilaita, <http://www.lottasvard.fi/merilaita-airi/> [haettu 14.4.2021].

Bertta Saxberg, <https://www.lottasvard.fi/saxberg-bertta/> [haettu 14.4.2021].

Eevi Solanne, <https://www.lottasvard.fi/solanne-eevi/> [haettu 14.4.2021].

Aino Valkama, <https://www.lottasvard.fi/valkama-aino-2/> [haettu 14.4.2021].

Hagar Öller, <https://www.lottasvard.fi/oller-hagar/> [haettu 14.4.2021].